

◆
Təsisçilər:

ANAR,
"Qobustan"ın
yaradıcı heyəti
və
Azərbaycan
Yazıçılar
Birliyi

◆
Şəhadətnamə №347
Əlyazmalar geri qaytarılmır
Redaksiyanın ünvanı:
Bakı-370000,
Xaqani küçəsi, 53

Telefon: 493-68-01

Qobustan

› ‹ ‹ ‹ ‹ ‹ ‹ ‹

3/172

Payız—2016

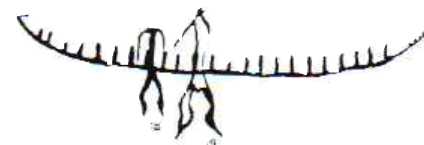
SƏNƏT TOPLUSU

1969-cu ildən çıxır

Baş redaktor
Vaqif ƏLİXANLI

◆
Redaksiya heyəti:

Aydın TALIBZADƏ, Cəfər QİYASI, Zemfira SƏFƏROVA, Gülbəniz GÖYÜŞQIZI, Ziyadxan ƏLİYEV, Yusif NƏĞMƏKAR, Nüşabə Əsəd MƏMMƏDLİ, Əyyub QİYAS, Maarif SOLTAN (redaktor müavini), Elçin Muxtar ELXAN, Gülşən ƏLİYEVƏ - KƏNGƏRLİ, Sadiq ELCANLI, Natəvan DƏMİRÇİOĞLU, Dayandur SEVGİN

www.azyb.net
qobustan.jurnali@mail.ru

Bədii redaktor AYYXAN

BU SAYIMIZDA:

ZEMFIRA SƏFƏROVA

RƏŞAD NURİ GÜNTƏKİN ÜZEYİR HACIBƏYLİ HAQQINDA...

«TÜRK DÜNYASININ MÜZİK YILDIZI» KİTABINDAN...

ANAR

RASİM ƏLİYEVİN HƏYATA KEÇƏN VƏ KEÇMƏYƏN ARZULARI

YERİ GƏLMİŞKƏN...

HİCRAN HÜSEYNOVA

...MEMARLIQ QURUB-YARATMAQ ELMİDİR...

MEMARLARIMIZIN ÇOXU ÖZ YETİŞDİRMƏMİZDİR, AMMA...

DÜNYAYA YAD, QƏLƏMƏ QARDAŞ ALBER KAMYU

ALBER KAMYU

SİZİF HAQQINDA ƏSATİR

EL-OBA...

MƏMMƏDHÜSEYN HÜSEYNOV

YADA DAŞI...

QIRIQ XƏTTLƏRİN HİKMƏTİ NƏYMIŞ?

NƏSİBƏ ŞÜKÜROVA

BU DÜNYA BİR DULUS ÇARXI...

DULUSÇUNU GÖRƏN VARMI?

ƏHSƏN RƏHMANLI

OYNA GÖRÜM, HARALISAN?

RƏQS MİLLƏTİN CANINDAN GƏLİR...

NİGAR YUNUS

QACARLARA YARAŞAN BƏR-BƏZƏK...

MİNDİKLƏRİ ATLAR DA BƏZƏNİB-DÜZƏNƏRDİ...

DÜNYANI BƏZƏYƏNLƏR

ASLAN XƏLİLOV

«KÖHNƏ BAKI»NI TƏZƏ SAXLAYAN USTAD...

Ə.RZAQULİYEVİN QRAFİKASINA ÖTƏRİ BAXIŞ...

@ MAİL.RU.-dan

ZİYADXAN ƏLİYEV

KİTABIN «ÜRƏYİNİ OXUYAN...»

RƏSSAM AYYXAN RƏSULOVLUN YOZUMLARI...

A.İDRİSOĞLU
**JURNALİST YALNIZ QƏLƏM ADAMINA
DEYİLMİR...**

ÇOX «LAYIQLƏRƏ» QIYMƏT GECİKİR...

YÜZƏ DOĞRU

MEHRİBAN ƏHMƏDOVA
**İMRUZ BU GÜN, HƏM DƏ SABAH
DEMƏKDİR...**

SƏNƏTŞÜNASLIQ DOKTORU, PROFESSOR,
ƏMƏKDAR ELM XADİMİ İMRUZ ƏFƏNDİYEVANIN 80
İLLİYİNƏ...

**YUBİLEYİ GƏRƏK ADAM ÖZÜ
KEÇİRMƏSİN...**

ŞAİR-DRAMATURQ CAMAL YUSİFZADƏNİN 75 YAŞI
TAMAM OLUR

XATİRƏ FƏRƏCLİ
ÖZ PAYIZINA VURĞUN
«SÖZ» AYLARDAN-İLLƏRDƏN UCADIR...

XATİRƏ ÇİÇƏYİ

ƏLƏKBƏR QASIMOV
GECİKƏN TANIŞLIQ: VƏLİ BABAYEV
YAŞASAYDI, 70-NƏ VARACAQDI...

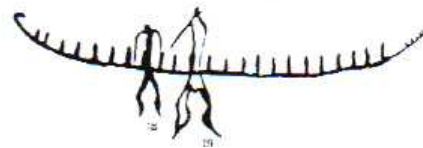
ESMİRA NƏZƏRLİ
TƏKCƏ SƏN YOXSAN, ƏZİZİM...
SƏSİ ÖZÜNDƏN ÇOX YAŞAYAN SƏNƏTÇİ...

MƏNİM FİKRİMCƏ...
ELÇİN ƏLİBƏYLİ

**MEDİALAŞAN ADAM VƏ KÜTLƏVİ
MƏDƏNİYYƏT... (I YAZI)**

YAZIYA POZU YOXDUR...

ALBER KAMYU
AĞIL KƏSMƏYƏN... (PYES)

Üz qabığında:

Ə.Rzaquliyev:
“Köhnə Bakı”

12 çap vərəqi

Formatı 60X84 1/8
Sifariş:06 Sayı 300
Qiyməti 1 manat 50 qəpik

Çapa imzalanıb:
18.10.2016

“OL”npkt
Poliqrafiya-ticarət
Kompaniyasında çap olunub.
Mətbəənin ünvanı:
M.İbrahimov küçəsi, 43
Tel: 497-36-23

RƏŞAD NURİ GÜNTƏKİN

ÜZEYİR HACIBƏYLİ HAQQINDA...

"TÜRK DÜNYASININ MÜZİK YILDIZI" KİTABINDAN...

Türkiyədə görkəmli musiqişünas, əməkdar elm xadimi, EA müxbir üzvü Zemfira xanım Səfərovanın «Türk dünyasının musiqi ulduzu. Üzeyir Hacıbəyli» adında kitabı təzəcə çapdan çıxıb. Bu günlərdə isə dahi bəstəkarın ev-muzeyində həmin kitabın təqdimatı keçirildi. Türk sənətseverlərini Üzeyir bəyin yaradıcılığı ilə daha ətraflı tanışdıran o kitabdan çox yox, ikicə səhifəni oxucularımıza təqdim edirik...

«...Üzeyir Hacıbəylinin operettaları ilə bağlı diqqət çəkən düşüncələr sırasında görkəmli türk yazıçısı Rəşad Nuri Güntəkinin adını mütləq anmaq gərəkdir.

Oxucular Rəşad Nuri Güntəkinin «Çalı quşu», «Damğa», «Dodaqdan qəlbə», «Yaşıl gecə», «Yarpaq tökümü» və buna bənzər romanlar müəllifi kimi tanıyır. Rəşad Nuri Güntəkin romançı olmaqdan savayı, həm də çox tanınmış dramaturq,

eləcə də tədqiqatçıdır. Vaxtilə bir sıra lüğət və müntəxabatların tərtibində də çalışıbdir.

Bu sıradan Rəşad Nurinin Üzeyir Hacıbəyli yaradıcılığı barədə fikirləri də xeyli maraq doğurur. Həmin düşüncələr vaxtilə 1919-cu ildə «Böyük məcmuə» adlı toplusunun türk sənət bölümündə çap üzü görüb. «Azərbaycan teatrosu» adlanan həmin məqalə Azərbaycan aktyorlarının Türkiyədə o vaxtkı qastrolları ilə bağlıdır.

Rəşad Nuri Güntəkin öz məqaləsini belə başlayır: «İki aya yaxın zamandan bəri şəhərimizdə qonaq olan Azərbaycan teatrını, bilxassə, iki nöqtəyi-nəzərdən əhəmiyyətli sayırıq. Bu qastrollar əvvəla, bizə qonşuluqda, son illər umulmaz bir mədəni inkişaf cəhətdən istedad göstərən qardaş məmləkətin teatro həyatı barədə yəqin ki, bizdə təsəvvür yaradacaqdır. Bir millətin mədəni səviyyəsini, onun qabiliyyəti və

istedadını bəirləmək üçün ən yaxşı ölçü bədii və mədəniyyət aləminə baş vurmaqdır. Bu cəhətdən biz Azərbaycan teatrosu haqqında məlumat almaqla ordakı həyatın hər səhifəsi üçün də çox gərəkli bir vasitə almış oluruq. Teatrın ikinci əhəmiyyəti də elə bundadır...»

Üzeyir Hacıbəylinin operettalarını təsvir edən Rəşad Nuri belə yazır: «Arşın mal alan», yaxud «Məşədi İbad» operettalarına baxanda görürük ki, mövzularında fəvqəladə heç bir şey yoxdur. Fəqət, hər birisi maraqlı əhvalat və səmimi lətifələrlə dolub-daşır...»

Rəşad Nuri Güntəkin həmin operettalarda günümüzdə yaşadığımız həyatla bağlı, adət və gələnlər barədə bir sıra xüsusiyyətlər aşkara çıxarır. Üzeyir Hacıbəyli operettalarının ən dəyərli cəhətlərini açıqlayan Rəşad Nuri, dahi bəstəkarın yaratdığı xarakterlərin tanış cizgilərə malik olduğunu əzəl başdan obrazların sadəliyində və milliliyində görür. Üzeyir Hacıbəylinin yaratdığı operettaların səviyyəsini böyük fransız dramaturqu Molyerin komediyaları ilə müqayisə edir: «Azərbaycan komediyalarında Molyerin əsərlərini düşündürə bilən sadə və oynaq bir ovqat vardır.» bu sözlərin Rəşad Nuri Güntəkin tərəfindən deyilməsi sözsüz ki, ayrıca diqqətə layiqdir. Yeri gəlmişkən deyək ki, Fransız dilini və ədəbiyyatını dərindən bilən, həm də bu qəbildən mütəxəssis sayılan Rəşad Nuri bir çox fransız əsərlərini türkcəyə çevirmişdi. Bunları nəzərə alanda Rəşad Nuri Güntəkinin Azərbaycan operettalarına verdiyi dəyər, onları avropa ədəbiyyatının klassik nümunələri, o cümlədən Molyerin pyesləri ilə müqayisə etməsi olduqca əhəmiyyətlidir. Yazıçı orasını da qeyd edir ki, həmin operettalara avropa baxımından yanaşma doğru-dürüst sayıla bilməz. Sözsüz ki, uzun bir keçmişə malik avropa teatri baxımından yanaşılarsa, peşəkarlıq cəhətdən hələ gənc olan Azərbaycan teatridə məlum kəsirlərin mövcudluğu bəllidir və zaman keçdikcə, bunları tədricən aradan qaldırmaq yəqin ki, mümkün olacaqdır...

Azərbaycan operettalarının bir xüsusiyyətini də realizmdə və

gerçəklikdə görən Rəşad Nuri daha sonra yazır: «Hər bir sənət əsəri üçün lazım olan həyat, həm də bu günkü (yəni o vaxtkı) şəklində Azərbaycan əsərlərində mövcuddur.»

Yazıçı operettaların dilinə də toxunub. Rəşad Nuriyə görə Üzeyir Hacıbəyli operettalarının dili canlı və şirin xalq dili ilə həmahəngdir. Adını çəkdiyimiz məqalədə Rəşad Nuri məhz Ü.Hacıbəyli operettalarından «yola çıxaraq», habelə geniş bir biçimdə estetik dəyərlərə toxunmağı da özünə borc bilir. Bu cəhətdən sənətdə millilik və beynəlmiləçiliklə bağlı bir sıra fikirlər ortaya qoyur. «Teatr öz qaydaları və çərçivəsi etibarlı ilə ümumi, beynəlmiləl bir sənətdir. Fəqət ruhuna görə mütləq yarandığı və aid olduğu mühitin havasını özünə çəkməli, ordakı həyatla nəfəs almalıdır. Hər bir məmləkətin sənət dünyası qeyri millətlərə xas olan əsərlərin təqlidindən çəkinsə, özünəməxsus əsərlər yaratsa yaxşıdır. Əsil sənət teatrin ümumi və beynəlmiləl qaydalarına riayət etməklə yanaşı, öz ruhunu doğma torpaqdan almalıdır. Bu baxımdan Azərbaycan teatrosu daima yaşayan, böyüyən, irəli gedən və təkamül etməyə qadir bir sənətdir.»

...Bir sözlə, Rəşad Nuriyə görə Üzeyir Hacıbəyli operettaları haqqında qələmə aldığı məqalə həm musiqi tariximizi, həm də Azərbaycan-Türkiyə mədəni əlaqələrini araşdırmaq cəhətdən olduqca əhəmiyyətlidir...

RASİM ƏLİYEVİN HƏYATA KEÇƏN VƏ KEÇMƏYƏN ARZULARI

Incəsənətin bütün növləri kimi memarlıq (memarlıq isə sözsüz ki, incəsənətdir) və kinematoqrafiyada öz yaradıcı ideyalarını həyata keçirmək üçün çox böyük çətinliklərlə qarşılaşırlar. Hətta memarlıq kinematoqrafiyadan daha çox.

Memar ideyasını reallığa çevirmək üçün ümumi şəhərsalma planından, tikinti üçün nəzərdə tutulan landşaftdan başlayaraq, ta tikinti materiallarının xüsusiyyətlərinə, onların asan ya aztapılan olmasına qədər bir çox qaçılmaz şərtləri dəf etməlidir, hələ maliyyə və bürokratik əngəlləri, çəkişmələri, sifarişçilərin fərqli zövqlərini demirəm. Bəlkə ona görə hətta məşhur memarların belə gerçəkləşmə-

yən xəyalları həyata keçmiş layihələrdən daha çoxdur.

Amma memarlıq sənətinin özündə belə həmçinin ilkin bir dualizm ikiliklik var. Memar eyni zamanda həm mühəndis-inşaatçı, həm konstruksiya müəllifi və həm də sənətkardır – hamısı bir simada. Memarın şəxsiyyətinəki sənətkarın təxəyyülü qanadlana bilər, amma onun içindəki rəşional mühəndis-praqmatik yaradıcılıq ehtirasını, coşqusunu həmişə nəzarətdə saxlamalıdır.

Hətta dahi Le Korbüzze, XX əsrin ən şöhrətli memarı, memarlıqda bütöv bir istiqamət açmış, insan bədən-

ninə müvafiq ideal tənəsüb göstəricisinin- məşhur Modulorun ixtiraçısı Korb-

üzye belə öz düşüncələrinin yalnız bir hissəsini gerçəkləşdirə bilmişdi. Korbüzenin inşa elədiyi ictimai binalar elə də çox deyildi. Həm də onun layihələrinin çoxu vətəni Fransada deyil (hərçənd ki, o, isveçrəliydi, amma 1917-ci ildən Fransada məskunlaşmışdı), başqa ölkələrdə – ABŞ, Hindistan, hətta SSRİ-də (Moskvadakı «Sentrosoyuz» binası, indiki Rusiya Federal Statistika Komitəsi) reallaşmışdı. Fransadakı ən məşhur işləri Marseldəki yaşayış binası və Ronşandakı kilsəydi. Cenevrə Millətlər Cəmiyyəti Sarayı və Moskva Məşvərət Sarayının layihələrini isə o heç vaxt gerçəkləşdirə bilmədi.

Dostum, istedadlı Azərbaycan memarı Rasim Əliyev haqqında yazdığım essədə Le Korbüzye haqqında bu gözlənilməz müqəddimə nəyə lazımdı ki?

Məsələ burasındadır ki, öz essələrimin qəhrəmanları musiqiçilər, rəssamlar, heykəltəraşlar, indiki halda memarla görüşə hazırlaşarkən mən məlum sahə ilə bağlı bəzi kitablar, albomlarla tanış olmağa alışmışam.

...Budur, indi biz Rasimlə xudmani kafedə oturmuşuq, o, öz həyata keçməyən ideya və düşüncələrindən danışır, mən isə barələrində oxuduğum müxtəlif memarların yaradıcılıq bioqrafiyasını xatırlayıram. Əlbəttə, söhbət Rasim Əliyev və

Le Korbüzenin yaradıcı şəxsiyyət kimi müqayisəsindən getmir. Məni başqa şey məşhurluq dərəcəsi fərqli olan, müxtəlif ölkələrə məxsus, müxtəlif siyasi rejimlərdə işləyən memarların, sənətkarların həyata keçməyən ideyaları düşündürür. Onların potensial imkanları müxtəlif əngəllərlə qarşılaşıb və nəticədə düşündüklərini gerçəkləşdirməyə mane olub.

Rasimlə tanışlığımıza qədər onun hələ tələbəyənkən öz yaşıdlarının ən parlaq nümayəndəsi olması barədə eşitmişdim.

Amma bunu – memar, rəssam və qrafika ustası kimi istedadını hələ əməli işlə, həm də bunu inkar edənlərə sübut etmək lazım idi.

Və bu şans yarandı. Keçmiş İttifaq respublikalarından olan memarlara Moskva meydanlarından birinə tərtibat vermək tapşırıldı. Azərbaycanın payına Taqansk meydanı düşdü. O vaxtkı Azərbaycan KP MK-nin ideoloji məsələlər üzrə katibi, mütərəqqi baxış Şixəli Qurbanov bu işi gənc memarlara Rasim Əliyev, Rüşət Şərifov və Fuad Seyidzadəyə tapşırmağı qərara aldı, onları öz yanına çağırıb qarşılarında şərəfli və çətin bir vəzifə qoydu. Gənc memarlar vicdanla işlədilər və Rasimin dediyi kimi, rekord vaxtda, qısa zamanda Taqansk meyda-

nının çox uğurlu layihəsini təqdim etdilər.

Və budur, respublika memarlarından ibarət məclis yığılıb bütün nüfuzuyla üç gəncin üzərinə yeriylir. Əks tərəfin ən böyük etirazı bu idi ki, belə məsuliyyətli işi təcrübəsiz gənclərə tapşırmaq olmaz. Şixəli Qurbanov vəziyyətdən çıxış yolu tapdı konkret tənqidi qeydləri nəzərə almaqla layihəni yenidən işləməyi elə həmin gənclərə tapşırırdı.

Rüşət və Fuad Rasimdən gənc idilər, ona görə gənclik maksimalistliyi ilə hər hansı güzəştə getmək istəmədilər və Rasimə də “onsuz da bizə imkan verməyəcəklər” deyərək bu ümitsiz işdən əl çəkməyi, dənizə gedib çimməyi məsləhət gördülər. Rasim imtina elədi, emalatxananı əzəz edən balaca otaqda qaldı və layihə üzərində işləməyə davam elədi. Tezliklə o, dostlarını da yenidən işə qoşulmaq üçün inandıra bildi. Layihə başa çatdı və tək-cə MK katibi deyil, nə qədər qərribə də olsa, nüfuzlu memarlar tərəfindən də qəbul edildi.

Amma burda artıq Tarix işə qarışdı, müəyyən hadisələr baş verdi ya Süveyş böhranıydı, ya Macarıstan hadisələri Rasim indi o hadisələri çətinliklə xatırlayır. Bir sözlə, Moskva meydanlarını respublikalardan olan memarların yenidənqurması ideyasını sakitcə arxivə göndərdilər.

“Hətta layihəmiz belə qalmadı,” - deyər Rasim üzülür.

Bu, əlbəttə, çox ciddi mənəvi zərbə idi, amma xoşbəxtlikdən gənc memarlar sınımadılar. Cidd-cəhdlə işləməyə davam elədilər, hərçənd ki, onların yaradıcılıq imkanlarının yalnız bir hissəsi gərəkli hesab olundu. 34 yaşında faciəli şəkildə avtomobil qəzasında həlak olan nadir istedad sahibi, memar və rəssam Fuad Seyidzadə öz yaradıcılıq imkanlarının yalnız bir hissəsini açdı.

Ümumi dostumuz olan Fuadı – o, əlbəttə ki, həmkar olduqları üçün Rasimə daha yaxın idi – xatırlayırıq və mən Rasimin sözlərində səmimi ağrı hiss eləyirəm:

“Mənim doğma qardaşım yoxdu, Fuad mənə tək cə dost yox, həm də qardaş idi. O, mənimçün ən yaxın, ən doğma adam idi. Fuadın itkisindən sonra mən uzun zaman özümə gələ bilmədim. Elə bil qanadımı qırmışdılar. Onu heç kəs əvəz eləyə bilməz...Əgər tale onunla belə sərt davranmasaydı, o qədər işlər görə bilərdi ki Fuad...”

Tale Rasim üçün uzun bir ömür müəyyənleşdirdi (Allah bu ömrü daha da uzun eləsin), amma onun istedadı da sonadək açılmamış qalıb.

Memar olmağı Rasim uşaq vaxtlarından arzulayıb. Bu, bir az da onun genetik

kökləriylə bağlıdır. Atası, görkəmli biolog-alim, torpaqşünas, ekoloq, akademik Həsən Əliyev sən demə, gəncliyində rəsamlıqla maraqlanmış. Əmisi Hüseyn Əliyev professional rəssamdı. O biri əmisi dahi siyasi xadim Heydər Əliyev də gəncliyində memar olmaq istəyirdi, çox yaxşı rəsmlər çəkirdi. O, müəyyən bir dövrdə böyük qardaşı Həsənin yanında qaldığı vaxtlarda balaca Rasim onun rəsm çəkməyini müşahidə edirmiş. Rəsm çəkməyi ona məhz Heydər əmisi öyrətmişdi.

Və budur, Əliyevlər ailəsinin iki nəsil “yaradıcılıq arzusu” Rasimin simasında gerçəkləşdi—o, Politexnik İnstitutun memarlıq fakültəsini bitirib yüksək peşəkarlığa malik memar oldu.

Amma iş burasındadır ki, məşhur akademik oğlu, bir Prezidentin qardaşı oğlu, digərinin əmisi oğlu Rasim Əliyev eləyə biləcəklərinin, imkanlarının yalnız bir hissəsini həyata keçirə bildi. Səbəb nə idi: heç bir himayədarlığı qəbul etməyən məğrur heysiyyət, yüksək rəhbərliyə üz tutmaqda hətta ən yaxın adama belə mane olan bürokrat məmur zümrəsi, başqasının istedadına dözməyən, ölübdirilən həmkarların həsəd və intriqaları?

Yəqin ki, bunların hamısı və üstəlik də

memarlığın sənət kimi bir çox praktik şərtliliklərdən asılılığı;

Bu çətinliklər sovet cəmiyyətinin müəyyən xüsusiyyəti, memarlığın da incəsənətin başqa növləri kimi sıxışdırılıb ideoloji qəliblərə salınması ilə bir az da dərinleşirdi. İndi bu dəb olsa da, Rasim sovet dövrü ilə bağlı hər şeyi inkar eləmir. Hər bir adamı mənşilə təmin eləmək istəyinin (hərçənd ki, bu, xam xəyal olaraq da qaldı) nəyi pisdirdi ki?! Pis o idi ki, sovet ideologiyası həm bu və həm də başqa məsələlərin həllində digər ölkələrin təcrübəsini “çürük kapitalizm”in təqlidi kimi bütünlüklə inkar eləyirdi.

Fuad Seyidzadə haqqında təsirli xatirələrində Rasim yazır: “...Bizim dünyagörüşümüz və memarlıq baxışlarımız sovet cəmiyyətinin rəsmi ideologiyası olan kommunist ideologiyası ilə uyğun gəlmirdi. Xruşov “Stalin memar”lığını “bəzək-düzəkli” adlandırmışdı, amma bu “bəzəkliyin” əvəzində o, bəsitlik təklif etdi ki, bununla da memar standartlarla bağlanıb öz fərdi yaradıcılığını üzə çıxara bilmədi. Bax, bu, memar üçün əsl faciə idi.”

XX əsr xarici ölkə memarlarının demək olar ki, hamısı sol əqidəli insanlar olub. “Orqanik memarlıq” hərəkatının təməlini qoyan, “genişlik üslubu” yaradan Ame-

rika memarı, “tənha dahi” Frenk Lloyd Rayt 1937-ci ildə Sovet İttifaqında olarkən deyirdi ki, “Rusiya böyük ümiddir”.

Başqa dahi memar Le Korbüzye Moskvada nəinki “Sentrosoyuz”un binasını tikdi, inşası həyata keçməyən Məşvərət Sarayının layihəsini də hazırladı və hələ SSRİ-nin paytaxtı üçün bir çox şəhərsalma ideyaları da verdi. Misaılçün, o, heç bir tarixi əhəmiyyəti olmayan Tarix Muzeyinin sökülməsini və bununla da Qorki küçəsi (əvvəl də, indi də Tverskoy) tərəfdən geniş görünüşü açılan Manejnaya ilə Qızıl Meydanı birləşdirməyi təklif edirdi.

Valter Qropius faşizmdən əvvəlki Almaniya memarlığın, rəssamlığının, heykəltəraşlığın sintezinə cəhd edilən məşhur Bauhauzun yaradıcısı, başqa klassik-heykəltəraş, Karl Libkneht və Roza Lüksemburq kimi kommunistlərin heykəllərinin müəllifi Lyudvig Van der Roey kimi solçu əqidəyə sahib idi. Latın amerikan ölkəsinin yeni paytaxtını Braziliyanı bütünlüklə inşa etmiş, sonrakı nəsllərə aid olan memar Oskar Nimeyer isə kommunist idi.

Bütün bu dahi memarların təcrübəsi Sovet İttifaqında kimsəyə gerek deyildi, sovet memarlarının da mütləq ideyaları rədd edilirdi. “Memari zəngünlərlə”

zəngin olan – hər cürə qvrımlarıyla dəb-dəbəli torta bənzər binalar Stalin estetikası uzun illər üçün hakim kəsilmişdi, onu əvəz eləyən eyni tipli binaları isə xalq sonrakı rəhbərin adıyla “xruşoba” adlandırdı.

Ədalət naminə deməliyəm ki, belə miskin, bir-birinə bənzər rayonları olan paytaxt şəhərlərini mən Qərbdə də görmüşəm. “Hirsli cavanlar” adlandırılan ingilis yazıçı nəslinin çıxdığı Londonun Soxo rayonunu xatırlamaq kifayətdir.

Bu dağılıb-tökülmüş kazarma tikililərinə doğulub yaşayan kim olsa hirsli nər, açılana da...

Bu mərhələləri Azərbaycan memarlığı da (üstəlik saxta milli rəmzlərin zahiri dekorativ elementləri əlavə olunmaqla) keçib. İndi Bakıda bir çox tamam başqa üslubda tikilmiş binaları elə bil milli dilə “tərcümə” edir, müxtəlif bəzəklər, naxışlar, butalar, tağlar və s. əlavə edirlər.

Vaxtilə dahi Üzeyir Hacıbəyli avropalılar tərəfindən düşünölmüş bu cür “Şərq üslubu”na qarşı sərt çıxış eləyirdi. “Musiqidə artırılmış sekundaları, poeziyada bülbul-qızılgül tərənnümü, təsviri sənətdə butaya bənzər güllər, teatrda rəngarəng geyimlər və təzimler” Hacıbəyliyə görə bütün bunlar əsl Şərq zövqünə kökündən yaddı.

Buna bənzər şeylər indi ənənəvi qutuların saxta Şərq üslubuna “tərcümə olunduğu” bizim şəhərlərdə baş verir.

Sevinirəm ki, mənim diletant hissiyyətim həqiqi professional Rasim Əliyevin fikriylə üst-üstə düşür. O da ötən illərin binalarının belə uyğunlaşdırılmasını nöqsan sayır, hesab edir ki, onların tamamilə sökülməsi daha yaxşı olar...Yeri gəlmişkən, sökməkdə pərgarlıq. Rasimlə bu məsələdə də fikirlərimiz üst-üstə düşür. Rasim estetik cəhətdən onun üslubundan çox uzaq olsa da, Mikayıl Hüseynovun memarlıq irsinə hörmətlə yanaşır. Və budu, kafedə söhbət eləyərkən biz bir vaxtlar indi Azadlıq meydanı adlanan boş sahənin tikintisi üçün elan edilmiş müsabiqəni xatırlayırdıq. Onda artıq memar Rudnevə monumental binası “Hökumət Evi” vardı. Yadımdadır, maketlər Səadət sarayında sərgilənirdi (Muxtarovun evində). M.Hüseynovun müsabiqədə qalib gələn layihəsi Rudnev tərzinə xələl gətirmədən Hökumət Evinin binasını elə onun arxasındakı yaşayış binaları və simmetrik “Azərbaycan” və “Abşeron” mehmanxanalarıyla sanki əhatəyə aldı. Və budur, indi həmin o binalar sökülüb, onların yerində isə meydanın ansamblına uyğun olmayan “festival” tikililəri boylanır, arxadakı evlər isə milli dilə “tərcümə” edi-

lib. Sözsüz ki, görkəmli memar onun irsiylə necə davrandıqlarını, həmçinin yaratdığı “Moskva” mehmanxanasının söküldüyünü bilsəydi, məzarında çevrilərdi.

Bu mehmanxana sökülməzdən əvvəl necəsə ora getmişdim, foyedə Toğrul Nərimanbəyovun çəkdiyi əsrarəngiz freskaların rəngləndiyini görəndə dəhşətə gəldim. Əvəzində yalın divarlarda Tretyakov qalereyasındakı rəsmlərin reproduksiyaları asılmışdı. Bu, o qədər dəhşətli bir zövqsüzlük idi ki, mən səhəri gün televiziya çıxış eləyib bu görünməmiş özbaşınalığı qınadım. Bu çıxışa görə bu çirkin işi həyata keçirənlər mənə daha nə demədilər, necə şər atdılar. Təəccüblü o idi ki, heç bir rəssam, ümumiyyətlə, heç kəs, Toğrulun özü də daxil olmaqla, mənə qahmar durmadı, elə bil belə dəyərli sənət əsərini məhv eləmək adi bir şey imiş...

Tezliklə belə bir aqibətə mehmanxananın özü də düşər oldu onu “büsbütün uçurtdular... Yerində isə sonra...

“Sonra”sı məlumdur, onu şəhərin bütün nöqtələrindən görmək olar.

Rasimlə bizi “kim günahkardır?” sualından daha çox fəgnə etməli?” sualı narahat eləyir.

Mən Rasimin bu problemə münasibə-

tində müəyyən yorğunluq hiss eləyirəm. O, belə hadisələrin həlli, daha doğrusu, qarşısının alınması üçün uzun illər çalışıb və çox şey göstərib. Əfsus!

Əgər mən Rasimin yaradıcılıq imkanlarının tam istifadə edilmədiyini qeyd eləyirəmsə, bundan belə nəticə çıxarmaq lazım deyil ki, o, özünü müasir Azərbaycanın ən önəmli memarlarından biri kimi təsdiqləyə bilməyib. Axı, sonucda məsələ tikilmiş obyektlərin sayında yox, onların keyfiyyətində və bədii dəyərindədi.

Mənimçün Bakı memarlığının milli, eyni zamanda çox müasir nümunələrindən biri Rasim Əliyevin layihəsi əsasında tikilən “Qonaq evi”di.

Mən bu binanı içəridən görən ilk adamlardanam. Rasim bir neçə dostunu bina dövlət tərəfindən istifadəyə verilməmişdən qabaq, yəni bizimçün, sadə vətəndaşlarçün əlçatmaz olmazdan əvvəl interyerlə tanış olmağa dəvət eləmişdi.

Otaqların, salonun, kabinetlərin, yataq, xidmət otaqlarının dəqiq düşünülmüş funksionallığı, məkanın səmərəli istifadə olunduğu, bununla yanaşı, zövqlü dizayn, liftin tərtibatından tutmuş məxsusi sifariş edilmiş çılçıraqlara qədər hər şey bizi heyretləndirdi. Pəncərələrdən şəhərə valehedici mənzərə açılırdı, balkonlarsa, müəllifin izah elədiyi kimi,

bizim milli memarlığa xas olan eyvanlar tərzində layihələndirilmişdi. Bu, əsl milli tərzin dünya memarlıq nailiyyətləriylə uğurlu uyğunlaşdırılması idi. Bu iqamətgahı kənardan izlədikcə, mən onun yamacın tən ortasına necə məharətlə “yerləşdirilməsinə”, ciddi tənəsüb xəttlərinə malik olmasına heyretləndirdim. Hötənin vaxtilə yazıb götürdüyüm sözlərini xatırladım: “Gözəl sənət əsərindən aldığıımız həzz-hissələrin bir-birinə münasibətindən, buna nə qədər düzgün riayət olunmasından asılıdır, həzz tənəsüblərlə şərtləndirilir. Əgər onlar pozulubsa, onda heç bir zahiri bəzəklə əslində mövcud olmayan gözəlliyi və cazibədarlığı əvəz etmək olmaz. Hətta demək olar ki, bu iyrənclik bəzək-düzəyin çoxluğu, bəzək materiallarının bahalıq hesabına daha da qatılaraq, dözülməz olur.”

SSRİ-də poststalinizm dövründə bundan əvvəlki hər şeyi ləkələndi və Stalinin adıyla bağlı olan hər şey Leninin adıyla dəyişildi. Stalin mükafatı Lenin mükafatı, Stalin təqaüdü Lenin təqaüdü oldu. Həmin illərdə Gürcüstana yolum düşmüşdü. Qoridən keçərkən gürcülər zarafat eləyib deyirdilər ki, bu da Lenin adına Stalinin ev muzeyidir.

Brejnevin Bakıya gəlişi ərəfəsində tikildi üçün “Qonaq evi”nə qarşı çıxanlar

da vardı. Düşünmürdülər ki, Brejnev ölmüdü, amma bina əsrlərlə yaşaya bilər. İndi Bakıya müxtəlif ölkələrin yüksək rəhbərlərinin daha tez-tez gəldiyi müstəqillik dövründə bu binaya daha çox ehtiyac duyulur. Bu, Heydər Əliyev uzaqgörənliyinin daha bir ifadəsidir.

Təəssüf doğuran bircə odur ki, binanın heyrətamiz interyerini sırası adamların görməsi mümkün deyil. Bəlkə xarici turistlərin, eləcə də Azərbaycan vətəndaşlarının, məktəblilərin, tələbələrin buranı görməsi üçün konkret günlərdə ekskursiyalar təşkil etmək olar.

Rasim Əliyevin daha bir uğurlu tikintisi Azərbaycanın Türkiyədəki səfirliyidir, bu bina da təəssüf ki, az adama yalnız səfirliyin əməkdaşlarına və qonaqlarına açıqdır. Bu binada diqqət çəkən əsas məqam diplomatik təmsilçilik funksiyasına uyğun yığcam memarlıq həlli, çizgilərin dəqiqliyi, mütənasiblikdir. Naxçıvanda Hüseyn Cavidin məqbərəsinin inşasını Rasim Əliyevə tapşıranda onun qarşısına çətin bir məsələ qoymuşdular. Bu şəhərdə dahi Əbubəkr Əcəminin yaratdığı klassik abidələr Möminə xatun məqbərəsi, Yusif ibn Küseyir türbəsi var. Naxçıvanda XX əsrin elə bir mavzoley-sərdabəsini yaratmaq lazım idi ki, o, Əcəminin ölümsüz əsərlərinin təkrarlaması,

həm də, mövcud memarlıq ənənələrini pozmasın. Rasim bu tapşırığın da öhdəsindən uğurla gəldi.

Hüseyn Cavidin ağ mərmərdən olan məqbərəsi Əcəminin yaratdıqlarıyla səsleşərək onları təkrarlamır, özünəməxsus görkəmiylə seçilir. Adətən binaların üzərində layihə müəllifinin memarın adını yazmırlar. Hüseyn Cavid məqbərəsində isə memarın Rasim Əliyevin adı yazılıb və bu, ədalətlidir. Əbubəkr Əcəminin adı bizə gəlib çatdığı kimi bu memarlıq şədevrinin müəllifini də gələcək nəsillər tanımalıdır.

Naxçıvanda Rasimin daha bir əsəri sadəliyi, eyni zamanda forma dinamikliyi ilə seçilən hava limanıdır.

Rasim Əliyevin şəhərsalan və bərpaçı kimi də səmərəli fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır. O, İçərişəhərdə Buxara və Moltanı karvan-saraylarının, şair və rəssam Natəvanın Şuşadakı evinin, Qubadakı tikililərin, həmişə haqqında vəcdlə danışdığı Şəki Xan sarayının bərpasında aktiv iştirak eləyib.

Əvvəlcə Bakının Baş memarının müavini işləyən, sonradan 15 il şəhərin Baş memarı olan Rasim Əliyev bir çox mikro-rayonları, Əhmədli qəsəbəsini layihələşdirib. İçərişəhərin rekonstruksiyasının detallı planı onun iştirakilə hazırlanıb.

Bu faktlar bir az əvvəl bəyan elədiyim “onun istedadından tam istifadə olunmayıb” fikrinin əksi deyil ki? Yox, əksi deyil. Əksinə, onun etdikləri sevimli şəhəri üçün eləyə bilmədiklərinə və ya eləməyə imkan vermədiklərinə görə təəssüflənməyə əsas verir.

Rasimin 70 illiyində çəkilmiş “Memar” telefilmində çıxış eləyəndə, mən dedim ki, sovet dövründə Bakıda nisbətən az teatr binası tikilib və Rasimə təzə Opera teatrının binasını tikməyi arzuladım. Sonra söhbətdə Rasim etiraf elədi ki, Baş memar işlədiyi vaxtlarda o, hətta gələcəkdə tikmək istədiyi Opera teatrının yerini də gözaltı eləyibmiş. Təəssüf ki, başqa zamanlar gəldi və yeni teatrların inşası daha heç kimin yadına düşmədi.

Təkcə ayrıca binalar, meydanlar, küçələr və ya hətta rayonlar deyil, şəhər bütünlüklə, sözün yaxşı mənasında Rasimin memar iddialarının obyektidir.

Dahi memar Xoca Sinan haqqında müasir türk memarı və şairi Çingiz Bektəşin danışdığı hekayətlərin birində deyilir ki, memara bütöv bir ansambl yaratmağı tapşıran Sultan işin ləng getməsindən narahat olur. Çuğullardan biri də xəbər gətirir ki, Sinan günlərlə tikinti üçün nəzərdə tutulan yerdə oturub heç nə eləmir.

Sultan qərar verir ki, həmin yerə özü

getməsin. Onu görən Xoca Sinan hökmdara doğru irəliləməyə başlayır, amma çox qərribə gah sola, gah sağa doğru dönərək, sanki hansısa maneələri keçərək yeriyir. Onda arif olan Sultan anlayır ki, gələcək tikili memarın fikrində tam hazırdı və o, hökmdarın yanına sanki boş sahədən deyil, artıq salınmış döngələrdən keçib gəlir. Fransız kinorejissoru Rene Klerin buna bənzər bir fikri də yada düşür: “Mənim filmim artıq hazırdır, birçə qalır onu çəkmək.”

Həqiqətən də, istənilən bədii, həmçinin memarlıq əsəri kağıza, sadə, ya not vərəqinin, kətanın üzərinə köçməzdən əvvəl yaradıcısının beynində doğulur. Və memar vatman qarşısına keçib əlinə qələm, ya tuş, xətkəş, ya pərgar almazdan əvvəl o layihəni öz xəyalında qurur.

Rasim Əliyevin görmək istədiyi Bakı onun xəyalında yaşayır.

Bakı heyvətamiz şəkildə salınıb, deyir, şəhər amfiteatr kimi dənizə axır. Təbiətin bizə bəxş elədiyi bu şlaləni yaşıl, böyük parklar içində qərq olan uyğun tikililərlə tamamlamaq olar. Təsəvvür eləyirsən, bütün bu gözəllik zərif memarlıq nümunələri, ağaclar, çəmənlilər Xəzərin aynasında necə əks olunardı.

Amma bunun əvəzində qutu evlərlə dolu “daş torbası”...

Doğrudur, müxtəliflik üçün bu dördkünc qutular arasında “yekəqarın”, “hamilə”, “incəbel” evlər də görmək olur. Amma göz dincəlməyə yer tapmır.

Rasim Əliyev təbiət vurğunudur, yəqin ki, bu da ona doğma torpağın gözəlliklərinin hamisi və bilicisi olan atasından keçib. Ümumiyyətlə, Rasim hesab edir ki, memar tikinti materiallarının keyfiyyətini müəyyənləşdirmək üçün təkçə memarlıq sahəsini deyil, fizikanın qanunlarını bilməli, kimyadan baş çıxarmalıdır. Amma Rasimin düşüncəsinə görə, memarın bundan heç də az əhəmiyyətli olmayan ilham mənbəyi təbiətin özüdür. Təbiətdən danışarkən, o, təkçə floranı deyil, faunanı da nəzərdə tutur:

Bax, şirin, pələngin necə qaməti, ceyranın cizgilərinin, xəttlərinin necə zərifliyi, adi kəpənəyin neçə cürə rəng çeşidi var.

Təbiətə münasibətdə Rasim ömrünün sonunacan təbiət qoynunda yaşamaq kimi sentimental arzusunu qoruyub saxlayan Frenk Lloyd Raytın estetik prinsiplərinə yaxındı. Rayt üçün təbiət təkçə zahirdə mövcud olan buludlar, ağaclar, yağmurlar, bitkilər və canlılar deyil. Əgər Le Korbüzze üçün “ev yaşamaq üçün maşın” düsturu doğrudursa, Rayt üçün ev öz təyinatına o vaxt layiq olur ki, o təbiətə qarışıb onunla eyni məkanı təşkil

edir və mənzilin müxtəlif müstəviləri təpənin “çoxmərtəbəliliyi ilə” ahəng yaradır. Mənzilin memarlığı təkçə divarlardan, tavan və döşəmədən deyil, həm də onların arasındakı məkandan ibarətdir və bu məkan da memarın yaradıcılığına aiddir.

Mənə elə gəlir ki, Rasim Əliyev villalar üçün işlədiyi layihələrdə məhz bu prinsipi-memarlıq məkanını ətraf mühitlə, təbiətlə qovuşdurmağı rəhbər tutur.

Yeri gəlmişkən, malikanələr haqda. Söhbətlərimizdə Rasim necəsə vurğulamadan və şikayətlənmədən dilindən qaçırdı ki, son vaxtlar öz ailəsini oliqarxların bağ evlərinin tikintisi üçün verdiyi sifarişlərlə saxlayır.

Burda ayıb heç nə yoxdur. Axı biz hələ də ictimai planda (sanatorilər, xəstəxanalar, istirahət evləri) ötən əsr Bakı neft sənayeçilərinin Mərdəkandakı malikanələrindən istifadə edirik və zövq alırıq. Doğrudur, təəssüf ki, müasir varlıların villalarını özlərindən və ailə üzvlərindən başqa heç kəs görmür. Onlar hündür daş hasarlar arxasındadırlar. Ümumiyyətlə, Abşeron getdikcə şəxsi malikanələrin hündür hasarları arasındakı labirintə bənzəməyə başlayır.

Amma tikilənlər qalır. İncəsənət tarix, xalq üçün qalır.

Düşünürəm ki, Rasim Əliyevin “şəxsi”

işləri də nə vaxtsa memarlıq kataloqlarına və albomlarına düşəcək. Yeri gəlmişkən, albomlar haqqında. İndiki vaxtda azacıq tanınan şairlər, yazıçılar, rəssamlar, musiqiçilər öz dəbdəbəli albomlarını çıxarırlar. Rasim öz işlərini yığıb bu formatda çıxarmaq haqda düşünmədi. Bu böyük ustad haqqında heç monoqrafiyalar da yoxdu. Bu esse üçün vacib olan materialları da bir az onunla söhbətdən, bir az “Memar” televiziya filmindən götürdüm. Rasim özünün həyata keçməyən layihələrini heç olmasa kağızda saxlamağın qayğısına da qalmayıb. Möcüzə nəticəsində qalan bir neçə layihəsi isə bu filmdə göstərilib ki, mən də bəzi reproduksiyları ordan almışam.

İndi Bakıda qərribə formada binalar tikilir, onların müəllifləri isə əsasən xarici memarlardır. Məgər onların arasında bizim memarların da, ilk növbədə istedadlı, yaradıcı imkanları sonacan üzə çıxmayan, yüksək dərəcəli professional Rasim Əliyevin iştirakı yaxşı olmazdı? Rasimin kədərli tərzdə: “Yəqin ki, mən memarlıqdan uzaqlaşıb yalnız rəngkarlıqla məşğul olacam” deməsi də bu sonadək açılmayan istedadıyla bağlıdır. Mütəxəssislərin fikrincə, Rasim Əliyev olduqca istedadlı rəngkardı və nə yaxşı ki, o, vaxtının bir hissəsini bu sənətə həsr eləyir.

Amma onun əsl üstünlüyü axı memarlıqdır və Rasimin arxitekturayla belə erkən vidalaşması təəssüf doğurmaya bilməz.

Cazın parlaq bilicisi və muğamın səmimi aşiqi o, sadə və qılıqlı bir adamdır, dostluqda etibarlıdır, sədaqətlidir, söhbətlərində maraqlıdır, müxtəlif sahələrdə dərin, hərtərəfli biliyə malikdir.

Həmişə zövqlə və şıq geyinən, sinə-

sində azərbaycanlı qəlbi gəzdiren London “dendisi”, qəmli baxışlı Rasim Əliyev...

Həyata keçməyən niyyətlərinə görə qəmli...

“Qobustan”ımıza bir məktub

Hörmətli redaktor! “Qobustan” toplusunu mən 70-ci illərdən oxuyuram. Həmişə də bu toplu mənim üçün maraqlı olub. Toplunun indisi də mövzu cəhətdən zəngindir... Ancaq, nədənsə “Qobustan”da memarlığa dair yazılara demək olar ki, rast gəlinmir. Halbuki, Bakının özünə indi memarlıq cəhətdən, necə deyirlər, iki göz gərəkdir tamaşa eləsin. Hətta, gələn turistlər Bakının indiki memarlığına belə heyranlıqla tamaşa edirlər. Düzdür, mən Bakıdan çox nadir hallarda çıxıram. Amma, eşitmişəm və görənlər də deyir, elə televizorda da göstərilər, rayon mərkəzləri də əvvəlki kimi deyil, tamam abadlaşmaq üzrədir... Buna sevinməmək olmaz. Məni bir sual düşündürür. Doğrudanmı, istər Bakıda, istər rayonlarda tikilən binalar bizim memarların layihələri əsasında tikilir? Yəni, bizim özümüzdə məşhur, adlısanlı memarlar yetişirmiş? Onları yetişdirən xüsusi məktəb, institut, ya şöbə varmı? Bununla maraqlanıram, ona görə ki, istəyirəm nəvələrimdən biri gələcəkdə memar olsun. Xahiş edirəm, bizdəki memarlıq fakültəsi, ya şöbəsi barədə mümkünse ətraflı məlumat verəsiniz...

rəğbət və hörmətlə

Rufəddin İsmayılov

Bakı şəhəri, Bakıxanov qəsəbəsi

“Qobustan”dan: Hörmətli Rufəddin müəllim, çox şadiq ki, bizim toplunun daimi oxucularından birisiniz. Məktubunuza görə Sizə çox-çox təşəkkür... İradınızda haqlısınız. Gələn saylarımızda Azərbaycan memarlığının keçmişini və indisini daha tez-tez işıqlandırmaq fikrindəyik.

Bu dəfə isə bizdəki memarlıq fakültəsi barədə daha ətraflı bilgi alacaqsınız...

MEMARLIQ QURUB-YARATMAQ ELMİDİR...

Uca Yaradanın “OL!” sözündən dünya yarandı. Yer üzündə təbiət, insan, canlı-cansız nə varsa bərqərar oldu. Elə o gündən başlayaraq insan övladı məskunlaşdığı kürreyi-ərzi “sahmana salmağa” – qurub-yaratmağa qərar verdi. Əvvəl rahatlığı, sadəcə yaşaya bilməsi üçün idi. Daha sonra sənət, gözəllik duyğularının ifadəsi də “qurub-yaratmaq elmi”nə (ifadəm yerinə düşürmü gören?) əlavə olundu. Və... beləcə memarlıq yaranmış oldu.

Bəs müasir memarlığımız hardan başladı, necə irəli getdi?... Dünyanı azdan-çoxdan bilirik... Qədim Şərqi, Azərbaycan memarlıq tarixini arayıb-axtarsaq, çox şey tapırıq, çox şey rastımıza çıxar.

...Məmələkətimizdə ilk dəfə memarlıq bir ixtisas kimi 1920-ci ildən sonra Azər-

baycan Dövlət Neft və Kimya İnstitutu ilə bağlıdır. 1951-ci ildən Azərbaycan Politeknik İnstitutunun İnşaat fakültəsinin memarlıq bölməsində bu gərəkli ixtisasın öyrənilməsi öz davamını tapıb. 1968-ci ildənsə bu bölmə ayrıca memarlıq fakültəsi kimi tanınmaqdadır.

Artıq xeyli tarixi olan memarlıq fakültəsi öz gələnlərinə görə həm Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin digər fakültələri, həm də memarlıq ixtisası tədris olunan başqa ali məktəblər arasında həmişə seçilib-sayılib. Fakültənin professor-müəllim heyətinin özülünü layihələndirilmə, şəhərsalma, dizayn, abidələrin bərpası sahəsində respublikanın tanınmış mütəxəssisləri və alimləri təşkil edir. Onların arasında 11 memarlıq doktoru, 20 professor, 33 memarlıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent nəzəri və praktiki biliklərini tələbələrle paylaşır. Pedaqoqlardan 3 nəfər «Şöhrət» ordenlidir, 12 nə-

fər Əməkdar memar, 2 nəfər isə Respublika Dövlət mükafatı laureatı fəxri adına layiq görülüb.

...Fakültənin nüfuzu gündən-günə artmaqdadır. Qəbul olunan tələbə sayının ildən-ilə çoxalması buna sübutdur. Digər tərəfdən, fakültənin Avropa təhsil sistemində inteqrasiyası da əhəmiyyətli rol oynayır. Fakültə artıq altıncı ildir ki, Bolonya sistemində qoşulub və “Elektron universitet” çərçivəsində təhsil formasını genişləndirir. Fakültə RİBA (Britaniya Memarları Kral İnstitutu) tərəfindən artıq beynəlxalq akkreditədən keçməyə namizəddir.

Burda ixtisasın *memarlıq və dizayn* istiqamətləri üzrə bakalavr və magistr səviyyəsində mütəxəssis hazırlığı da aparılır. Hazırda təhsilin hər iki pilləsində Azərbaycan, rus və ingilis dillərində 750-dək tələbə memarlığın incəliklərinə yiyələnir.

Fakültədə aparılan elmi-tədqiqat işlə-

rinin mövzusu əsasən Azərbaycanın memarlıq dizayn sahələrinə aid vacib problemlərin öyrənilməsi və tətbiqi üzrə müəyyən olunur. Bakıda şəhərsalmanın xüsusiyyətləri, XI-XVII əsr Azərbaycan memarlığının kompozisiya qanunauyğunluğu, Azərbaycanın kurort-dincəlmə zonalarının, şəhərlərdəki bağ-park quruculuğunun formalaşması, Bakı şəhərinin mürəkkəb relyefində yerləşən memarlıq komplekslərinin məkan kontekstində təşkili, Sumqayıt şəhərinin sənaye müəssisələrinin memarlığı, habelə şəhərlərdə yaşayış memarlığının inkişaf yolları

(1920?1990-cı illər), ümumiyyətlə, Azərbaycan memarlıq tarixinin qədim dövrlərdən bu günədək keçdiyi yol ardıcıl şəkildə araşdırılır.

Fakültənin məzunları arasında həm ölkəmizdə, həm də ondan uzaqlarda tanınan alim və mütəxəssislər çoxdur. Memarlıq fakültəsinin ilk məzunlarından olan Mikayıl Useynovun, Sadıq Dadaşovun, Boris Revazovun adları xüsusi qeyd olunmalıdır. Azərbaycan Sənaye İnstitutu memarlıq-tikinti fakültəsinin məzunları Ənvər Qasımzadə, Əbdülvahab Salamzadə, Leonid Bretanitski, Kamal Məm-

mədbəyov, Kamil Məmmədzadə, Qəzənfər Əlizadə, Davud Axundov, Şamil Fəttullayev, Həsən Məcidov, Rəsim Əliyev, Elcarun Kanukov və başqaları Azərbaycanda tanınmış memarlardır və bu sahədə böyük uğurlara imza atmışlar.

2012-ci ildən fakültəyə Azərbaycanın əməkdar memarı, Azərbaycan Memarlar İttifaqı İdarə Heyətinin üzvü Zəhidə Məmmədova rəhbərlik edir. Onu deyək ki, fakültədə çalışan elmi-pedaqoji heyət bu vaxtaca 50-dək dərslək, ya dərş vəsaiti hazırlayıb.

Fakültənin beynəlxalq əlaqələri də genişdir: Türkiyə, Qazaxıstan, Gürcüstan memarlıq məktəbləri, İtaliyanın Florensiya, Milan, Belqrad, İspaniya və Porteqiz universitetləri... Fransa Memarlıq Məktəbləri Assosiasiyası REA-nın üzvü olaraq, həmin sıradan beynəlxalq müsabiqələrdə iştirak edilir. Fakültə bir çox xarici ölkələrlə, o cümlədən ABŞ, İngiltərə, Almaniya, Fransa, Misir, Türkiyə, Gürcüstan, İran, İtaliya, İspaniya, Porteqiz, Qazaxıstan, Özbəkistan və digər ölkələrlə əməkdaşlıq qurub, "ERASMUS" və «Mövlanə» beynəlxalq tələbə-magistr mübadiləsində fəal iştirakçısıdır. 2006-cı ildə YUNESKO xətti ilə bu vaxtaca ABŞ-ın Minnesota Universiteti ilə birgə

İçərişəhər abidələrinin inventarlaşması aparılmışdı. İtaliyanın «Romualdo Del Bianco» Fondu, Florensiya Universiteti və Vyana Universitetinin memarlıq fakültəsi ilə birgə layihələr həyata keçirilibdir.

Əməkdaşlar MDB ölkələrində, İtaliyada, Türkiyədə çağırılan beynəlxalq elmi konfranslarda da uğurla iştirak edir. Burada bizimkilərlə yanaşı, xarici ölkə vətəndaşları da (İran, Türkiyə, Misir və s.) magistr doktorant pilləsində təhsil alır. Hazırda fakültədə 26 doktorant və dissertant elmi-tədqiqat işi aparır. Tanınmış mütəxəssislərin ustad dərsləri çərçivəsində (Əməkdar memar Nəriman İmaməliyev, italiyan memarı Laura Peretti, ABŞ Kolumbiya Universitetinin professoru Mark Xidekel, professor Fəqan Əliyev) geniş və ətraflı mühazirələrin təşkili də maraq doğurur.

Fakültənin müəllimləri və tələbələri fərdi yaradıcılıq sərgisi, buraxılış və magistr sərgilərinin təşkilində də fəallıq göstərirlər. Tələbələr respublikanın və universitetin ictimai-siyasi həyatında əla-mətdar hesab edilən tədbirlərdə, bayram şənliklərində, xeyriyyə aksiyalarında fəal iştirakçıdır.

Onu da deyək ki, Memarlıq fakültə-

sində Qarabağ uğrunda döyüşlərdə qəhrəmancasına həlak olmuş şəhid tələbə Fuad Qərib oğlu Əsədovun xatirəsi daim əziz tutulur.

Fakültənin tərkibində 6 kafedra fəaliyyət göstərir:

Memarlığın əsasları kafedrasının yaranması, fakültənin tarixi ilə sıx bağlıdır. İlk gündən kafedraya təcrübəli memar mütəxəssislər cəlb edilib. Burada memarlığın və kompozisiyanın öyrənilmə

təcrübəsi tətbiq edilir. Kafedrada «Azərbaycan Respublikasında şəhər mühitində bina və qurğuların həcm-fəza kompozisiyasının forma prinsipləri», «Azərbaycanda tarixi şəhərlərin memarlıq-planlaşma mühitinin formalaşması və inkişafı (Şəki, Quba şəhərlərinin təmsalında)», «Azərbaycanda yeni şəhərlərin memarlıq-planlaşma strukturunun formalaşması və inkişafı (Sumqayıt şəhərinin təmsalında)» mövzusunda elmi-tədqiqat işləri aparılır.

Kafedrada 16 professor-müəllim çalışır. 2001-ci ildən kafedraya Əməkdar memar, memarlıq doktoru, professor Nizami Həsən oğlu Nağıyev başçılıq edir.

Memarlıq layihələşməsi və şəhərsalma kafedrasının yaranması XX əsrin üçüncü onilliyinə təsadüf edir. Memarlıq layihələşdirmə kafedrasının pedaqoji tərkibi sonralar görkəmli alim və memarlar kimi ad çıxarmış kafedranın öz məzunları ilə təkmilləşib. 1974-ci ildə isə bu kafedranın nəzdində "Yaradıcılıq emalatxanası" yaradıldı və bu emalatxanaya akademik M.Ə.Useynov başçılıq etdi.

2000-ci il Azərbaycan memarlıq məktəbinin yeni təməli sayılmalıdır. Belə ki, təhsil ocağının adı dəyişilərək Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti adlanmış, memarlıq təhsili ölkəmizdə geniş maraq doğurmuş, tədris prosesində aparılan yeni dəyişmələrin müsbət təsiri özünü göstərməyə başlamışdı.

Memarlıq doktoru, professor, Azərbaycanın əməkdar memarı, Şərq Ölkələri Beynəlxalq Memarlıq Akademiyasının həqiqi üzvü, Beynəlxalq Ekoenergetika Akademiyasının akademiki F.M.Hüseynov 1985-2015-ci illərdə kafedraya rəhbərliyi öz öhdəsinə götürdü, onun rəhbər-

liyi altında 26 nəfər memarlıq namizədi və memarlıq doktoru hazırlanmış oldu. Hazırda kafedraya Azərbaycanın əməkdar memarı, Şərq Ölkələri Beynəlxalq Memarlıq Akademiyasının həqiqi üzvü, Azərbaycan Memarlar İttifaqı İdarə heyətinin sədri E.Ə.Qasımzadə rəhbərlik edir.

Memarlıq konstruksiyası və abidələrin bərpası kafedrası da eləcə, XX əsrin 30-cu illərində Azərbaycan Sənaye İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən memarlıq inşaat fakültəsindən qalmadır. 50-ci illərdə Azərbaycan Politeknik İnstitutu yaradılarkən kafedra həmin institutun tərkibinə keçirildi və «Memarlıq konstruksiyaları» kafedrası kimi tanındı.

1971-2003-cü illərdə kafedraya memarlıq doktoru, professor, Azərbaycanın əməkdar memarı, Şərəf Nişanı ordenli, Prezident təqaüddçüsü, Davud Ağa oğlu Axundov rəhbərlik etmişdi. 1996-cı ildən isə həmin kafedra onun təşəbbüsüylə «Memarlıq konstruksiyaları və abidələrin bərpası» adını daşıyır.

Davud müəllimin davamçıları onun adını bu gün də uca tutur, ənənələrini davam etdirirlər. Alimin çoxillik axtarışları «Azərbaycanın qədim və erkən orta əsr memarlığı» adlı monoqrafiyasında öz ək-

sini tapıbdir. D.Axundov Azərbaycanın qədim memarlığına ilk cığır açandır. Belə ki, o öz rəhbərliyi altında işləyən və geniş araşdırmalar aparan bütöv bir alim-tədqiqatçılar məktəbi yaradıb. Bu monoqrafiya respublika elmi ictimaiyyəti tərəfindən yüksək qiymətləndirildi və 1990-cı ildə Azərbaycan Respublikasının Dövlət mükafatına layiq görüldü. Hazırda kafedrada 28 nəfər professor-müəllim və köməkçi heyəti çalışır. Onlardan 3-ü memarlıq doktoru, 6-sı professor, 10 nəfəri elmlər namizədi və dosent, 10 nəfəri baş müəllim, 2 nəfəri assistentdir.

Kafedranın əməkdaşları arasında iki nəfər Azərbaycanın Dövlət mükafatı laureatı, dörd əməkdar memar, Əməkdar ali məktəb işçisi, Şərq Ölkələri Beynəlxalq Memarlıq Akademiyasının həqiqi üzvləri çalışır. Kafedranın professoru Ramiz Əbdülrəhimov Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrı binasında akustik həllə görə Azərbaycanın Dövlət mükafatına layiq görülüb.

2004-2012-ci illərdə AzMİU-nun rektoru, memarlıq doktoru, professor, Əməkdar memar, "Şöhrət" ordenli Gülçöhrə Məmmədova kafedraya rəhbərlik edib. O, eyni zamanda Azərbaycan Me-

marlar İttifaqı İdarə Heyətinin katibi, Şərq Ölkələri Beynəlxalq Memarlıq Akademiyasının həqiqi üzvü, Beynəlxalq Mühəndislik Akademiyasının akademiki, Beynəlxalq Memarlıq Akademiyasının professoru, İxtisaslaşdırılmış Şuranın sədri, 100-dən çox elmi əsərin, 5 elmi monoqrafiyanın, eləcə də memarlıq abidələrinin bərpa və qorunub-saxlanma layihələrinin müəllifidir. 2014-cü ildə nəşr edilmiş 5-cildlik «Azərbaycan memarlıq tarixi»nin elmi redaktoru və müəlliflərindən biri də odur. Gülçöhrə xanımın elmi rəhbərliyi altında onlarla memarlıq üzrə namizəd və elmlər doktoru yetişdirilib.

Professor G.Məmmədovanın rəhbərliyi altında Azərbaycan-Norveç birgə əməkdaşlığı çərçivəsində Kiş və Nic kəndlərindəki alban məbədlərinin bərpası, ABŞ-ın Azərbaycandakı səfirliyinin maliyyə dəstəyi ilə Qax rayonunun Qum kəndində VI əsrə aid alban bazilikinin qorunub saxlanması həyata keçirilib.

Landşaft memarlığı kafedrası 1990-cı ildə memarlıq doktoru, Əməkdar memar, Şərq Ölkələri Beynəlxalq Memarlıq Akademiyasının müxbir üzvü, Beynəlxalq Ekoenergetika Akademiyasının akademiki, professor Aybəniz Həsə-

novanın rəhbərliyi ilə yaradılıb.

Burda həm bakalavr, həm də magistr pillələri üzrə tədris aparılır.

Qeyd olunmalıdır ki, kafedranın beynəlxalq informasiya şəbəkəsi ilə də əlaqəsi vardır, professor-müəllim heyətinin mühazirələri öz əhatəsi və elmi faktoloji zənginliyi ilə fərqlənir.

Son illərdə kafedrada dörd yerli aspirantla yanaşı, iki İran vətəndaşı olan aspirant da dissertasiya işi müdafiə etmiş və memarlıq namizədi elmi dərəcəsinə layiq görülmüşlər.

Dizayn kafedrası ötən əsrin 80-ci illərində yaranıb. Bu istiqamət üzrə kadr hazırlığına səy göstərən kafedrada «İnteryer və avadanlıq», «Sənaye qrafikası və reklam», «Bədii konstruksiyalaşdırma», «Dizayn tarixi», «Dizaynın əsasları», «İnteryerin layihələşdirilməsi» və digər nəzəri, bədii və texniki fənlər üzrə tədris aparılır.

1980-90-cı illərdə «Memarlıq kompozisiyası» kafedrasının nəzdində Mühit dizaynı ixtisası üzrə mütəxəssislər hazırlanırdı. Hələ 1984-88-ci illərdən bu kafedrada mötəbər yaradıcılıq «məclisləri» qurulardı. Görkəmli alim Xudu Məmmədovun təşəbbüsü ilə fundamental elmi me-

todlar öyrənilər, tədris prosesinə müasir yanaşma prinsipləri gətirilərdi. 2 və 3 ölçülü modellərin qurulması ilə hələ o vaxtdan kompozisiyada yeni elmi yanaşma prinsipi həyata keçirilərdi. Məhz həmin illərdə «Memarlıq» ixtisası üzrə təhsil sisteminə «Bədii konstruksiyalaşdırma», «Modelləşdirmə», «Rəsm» və «Rəngşünaslıq» fənlərinin vahid bloku yaradılmışdı.

Avanqard elmi-metodoloji istiqamətlərin, sənətdə ənənəvi və fundamental bədii-estetik forma yaranışı, kalliqrafiya, miniatür, xalçaçılıq, milli sənətkarlıq nümunələrinin, formal quruluş sirlərinin memarlıqda tədris və tətbiqinə xüsusi diqqət yetirilirdi.

Memarlıq kompozisiyası kafedrası 1993-2000-ci illər arasında yeni ikipilləli təhsil sisteminə qədəm qoydu. Həmin illər eləcə memarlıqda da çətin, yeniliklərlə zəngin, özünə qayıdış dövrü kimi yaddaqalandır.

Hazırda kafedrada 4 professor, 8 dosent, 6 baş müəllim və 8 assistent çalışmaqdadır. Kafedraya uzun müddət memarlıq doktoru, Azərbaycanın Əməkdar memarı, prof.N.C.Abdullayeva rəhbərlik edibdir.

Təsviri incəsənət kafedrası da Azərbaycan Sənaye İnstitutunun bazasında təşkil olunub. Kafedranın həyatında əsil canlanma 1975-ci ildə Memarlıq və İnşaat fakültələrinin bazasında, Azərbaycan İnşaat Mühəndisləri İnstitutu yaradılandan sonra baş verdi. Bu sahədə ilk addım memarlıq təhsili sahəsində tədris proqramlarının təkmilləşməsi ilə bağlıdır. Onu deyək ki, 1967-71-ci illərdə Moskva Memarlıq İnstitutunda bütün fənlər üzrə proqramlar dəyişdirilmiş, Boya-karlıq kafedrasında prinsipcə yeni fənn – «Rəngkarlıq» fənni yaradılmışdı. Bizim proqramda da rəngdən və onun imkanlarından ibarət, yeni həm təsviri təcrübədə, həm də memarlıq-kompozisiya işlərində qarşıya çıxan problemləri həll etməyə imkan yaradan mövzular öz əksini tapmışdı. Bu gün üçün kafedranın texniki bazası kifayət qədər genişdir. Buraya rəngkarlıq və heykəltaraşlıqdan praktik məşğələlər keçmək üçün auditoriyalar, İntibah dövrü abidə və heykəllərinin gipsdən düzəlmə atributları, anatomik fiqurlar, memarlıq ayrıntıları (kapitellər, palmett və rozetlər) və qeyri surətlər fondu daxildir. Qeyd edək ki, tədris-metodiki fondan müxtəlif nümunələr qeyri ölkələrin memarlıq fakü-

ltələrində də nümayiş etdirilib. 1977-1982-ci illərdə bu kafedraya sənətşünaslıq doktoru, professor Mürsəl Nəcəfov rəhbərlik etmişdir. Mürsəl Nəcəfovun imzası bizə Azərbaycan incəsənət tarixini, müasir təsviri sənət ustalarının yaradıcılığını tədqiq edən çoxsaylı yazıların müəllifi kimi yaxşı tanışdır. Hazırda isə kafedraya əməkdar incəsənət xadimi, prof. El-turan Vəli oğlu Avalov başçılıq edir.

Bir sözlə, bu gün 95 yaşlı memarlıq

fakültəsi gərəkli ənənələrə söykənərək müasir zövqlə, böyük fransız rəssamı Renuarın təbirincə desək, “daşa dönmüş musiqi ilə” yeni çağdaş dünya memarlığı ilə ayaqlaşmaqdadır. Azərbaycan memarlıq məktəbinin indiki dövrdə birçə şüarı var tarixi unutmadan irəli, yalnız irəli can atmaq!

Dünyaya yad, qələmə qardaş Alber Kamyu

Alber Kamyu 1913-cü ildə Əlcəzairdə doğulub. O dünyaya gələndən bir il sonra atası müharibədə həlak oldu. Belə ki, hələ uşaqlıqdan Alber ehtiyac və yoxsulluğun ağrı-acısını dadmışdı. Xoşbəxtlikdən hansısa bir məktəb müəllimi hələ uşaqlıqdan Alberdəki qabiliyyəti görüb onun orta məktəbdə oxumağına şərait yaratdı. Elə o ərəfədə həkimlər Kamyuda vərəm xəstəliyi tapdılar. Buna baxmayaraq, Kamyu ruhdan düşmədi, universitetə girməyə hazırlaşdı. Onun fəlsəfə müəllimi Jan Qrenye ilə əzəl tanışlığı da elə bu ərəfədə baş tutdu. Amma, xəstəliyinə görə Kamyunu universitetin qəbul imtahanlarına buraxmadılar.

1935-ci ildən A.Kamyunun ədəbi və səhnə fəaliyyəti başlayır. O, teatrda klassik rollar oynayır, "Sizif haqqında əsəti"nin bəzi fəsilərini yazır.

1937-ci ildə A.Kamyunun "Üz və astar" adında hekayələr toplusu nəşr olunur. Elə həmin il Kamyu Fransa Kommunist partiyasına üzv olur, hətta İspaniya Respublikasına tərəfdar çıxır.

1938-ci ildə "Kaliqula" pyesini tamamlayır. Həmin pyes yalnız üstündən yeddi il keçəndən sonra, Jerar Filip baş rolu oynamaqla tamaşaya qoyulur.

1939-cu ilin sentyabrında kəskin siyasi məqalələr yazdığına görə Əlcəzair hökuməti Kamyunu ölkədən çıxarır.

1943-cü ildən Alber Kamyu Müqavimət hərəkatına qoşulur. "Yad" adlı povesti çap üzə görür. Paris faşistlərdən xilas olandan sonra Kamyunun "Ağla gəlməyən" adında pyesi səhnə üzə görür.

1947-ci ildə Kamyu məşhur romanını – "Taun"u nəşr etdirir. Kommunist partiyası ilə üzülüşür, bunacan həmfikiri olmuş J.P.Sartrla yolları ayrılır və bir daha kəsişmir.

1956-cı ildə Fransanın Əlcəzairdəki müstəmləkə qırğına, Macar azadlıq hərəkatını qan içində boğan Rusiyanın siyasətinə öz kəskin etirazını bildirir. 50-ci illərin sonunda bir neçə bədii əsəri çapdan çıxır.

1957-ci ildə "Tənəzzül" romanına görə A.Kamyu Nobel mükafatına

tına layiq görülür.

1959-cu ildə "Əvvəlinci adam" adında yeni bir roman yazmağa başlayır, ancaq həmin roman yarımçıq qalır.

1960-cı ilin 4 yanvarında Alber Kamyu avtomobil qəzasında həlak olur.

A.Kamyu Dostoyevski, Kafka yaradıcılığının pərəstişkarıydı. Teatrlar üçün Dostoyevskinin "Karamazov qardaşları" və "Əcinnələr"ini səhnələşdirmişdi. Essələrində F.Kafkanın "Qəsr" və "Proses" romanlarından tez-tez misallar gətirirdi...

"Qobustan"ın bu sayındakı "Yazıya pozu yoxdur" bölümündə – A.Kamyunun ən məşhur pyeslərindən birini – "Ağla gəlməyən"i oxucularımıza təqdim edirik.

SİZİF HAQQINDA ƏSATİR

*Heç nə yox, təpəyə, ucaya qalxmaq uğrunda mübarizə
insan qəlbini doldurmaq üçün kifayətdir. Odur ki, Sizifi bəxtiyar sanmağa dəyər.*

Allahlar Sizifə cəza kəsdilər ki, o, azman bir daşı dağın kəlləsinə qaldırsın, daşsa ora çatır-çatmaz təzədən üzüaşağı yumbalanmış olsun. Allahlar ona da əmin idi ki, yer üzündə xeyirsiz və hədər zəhmət qədərincə ağır cəza ola bilməz.

Homərə inanmış olsaq, Sizif bəndələrin ən ağıllısı, ən tədbirlisiymiş. Ancaq başqa bir mənbəyə görə, onun əlindən çapqınçılıq da gəlirmiş. Burada bir ziddiyyət görmürəm. Sizifin cəhənnəmin əbədi zəhmətkeşi olmağı barədə hər çatan bir söz deyir. Hər şeydən əvvəl allahları saya salmadığına görə qınanıb. Sizif onların sirrini aləmə

bəyan eləyirmiş. Məlumdur ki, Asopun qızı Eginanı Yupiter qaçırmışdı. Atası qızın birdən-birə yoxa çıxdığına mat qaliban öz dərini Sizifə açıb deyir. Sizif də qızın başına gələndən hali olur, şərt qoyur ki, əgər Asop Korinf qalaçasına su versə, onun işinə yarımağa hazırdır. Bu minvalla Sizif yer üzündəki suyun bərəkətini göylərin qəzəbli ildırımından üstün saydı. Buna cavab cəhənnəm əzabına düçar oldu. Homer orasını da deyir ki, Sizif, sən demə, Ölümün özünü qandallayıbmış. Pluton öz səltənətinə çökən kimsəsizliyə və sükuta göz qaldırıb baxmağa dözmürmüş. Onda müharibə allahını göndərir ki, Ölümü ona qənimin çəngindən xilas eləsin.

Orası da söylənir ki, son nəfəsində Sizif arvadını sınağa çəkir və hökmü də belə olub ki, öləndə onu torpağa tapşırırlar, cəsədini meydanın ortasına tulazlasırlar. Sizifin cəhənnəmə düşməyi də elə burdan gəlir. İnsan şəfqətinə yad olan belə bir itaətdən qeyzə gəlmiş Sizif arvadının dərini vermək üçün Plutondan möhlət istəyir. Elə ki qayıdıb yer üzünü görür, sulardan içir, günəşin, dənizin-daşın nəfəsini özləyir, bir daha kölgələr dünyasına qayıtmağa həvəsi qalmır. Allahların xəbərdarlığı, hədə-qorxusu da kara gəlmir. Ləpələri şirin ləhcəli, torpağı göz oxşayan bir körfəzin sahilində uzun müddət beləcə ömür sürür. Axır ki, allahların səbri tükənir. Merkuri peyda olub Sizifin peysərindən yapışır, zorla aparıb cəhənnəmə salır. Orda Sizifi qismət daşı gözləyirdi.

Elə burdan bellidir ki, Sizif məchul qəhrəmandır. Öz ehtirasları, çəkdiyi iztirablar da o ucbatdandır. Allahlara etinasızlığı, ölümə meydan oxuması, bir də ki, yaşamaq eşqi ona çox baha başa gəldi – əbəş yerə gücənməyə məhkum olundu. Fani ehtirasların qisməti bu imiş. Düzdür, Sizifin cəhənnəmdə

başına gələn qovğalardan yerli-yataqlı xəbərimiz yoxdur. Əsatir dediyin də elə zehnimizi oyatmaqdan ötrü yaranıbdır. Sizif deyəndə qompal bir daşı yerindən qoparıb yamaca qaldırmaq istəyən gərilməmiş bir bədən ağılımıza gəlir; qıc olmuş, bir üzü nahamvar daşa söykək çöhrə, çamurlu yükə dirənmiş çiyn, büdrək ayaq və hər dəfə yenidən daşı yerindən tərpətməyə cəhd göstərən, ovucları torpağa bulaşmış əllər gözümüz önündə canlanır. Və nəhayət, uzun-uzadı, həm də ahəngdar cəhd-çabalar nəticəsiz qalmır, əvvəli-axırı bilinməz zaman, səmasız bir məkan içərisində məqsədə çatılır. Və bir neçə an ərzində həmin daş təzədən dağın ətəyinə yumbalanıb dayanır, gərəkdi ki, onu təzədən üzüyuxarı qaldırasan. Sizifsə aşağı enməkdədir. Əslinə qalsa, Sizif mənimçün məhz həmin o sükut anında maraqlıdır. Onun az qala daşdan seçilməyən əzabkeş sifətini, özünün bitib-tükənməyən iztirablarına qənşər gedibən ağır, həm də qəti addımlarla aşağı enən həmin adamın özünü görməkdəyəm. Belə vaxtda onun qaçılmaz qismətinə bənzəyən düşüncəsi də bir daha qüvvət kimi

üstünə qayıtmaqdadır. Və qəlbədən allahların yuvasına enən çağında belə o öz taleyindən daha yüksəkdə dayanır. Həm də Sizif öz daşından da kənəkdir.

Qəhrəmanımız şüur yiyəsi olduğundan bu əsatir fəcidir. Sizifin atdığı hər addıma ümid dəstəkdirsə, belədə söhbət hansı cəzadan gedə bilər axı?! Bugünkü fəhlə də ömrü boyu beləcə yaşamaqdadır və onun müsibəti Sizifinkindən heç də şükürlü deyil. Gəl ki, ara-sıra, şüuru özünə qayıdan çox nadir anlarda o, faciəvi olur. Allahların proletarı, gücsüz və üsyankar Sizif özünün sonu görünməyən bədbəxt taleyindən halidir. Bütün bunlar özü də yalnız dağın ətəyinə enəndə onun ağılından gəlir keçir. Əslində Sizifin sitəminə çevriləsi xəyalın aydınlığı Sizifin qələbəsinə çevrilmiş olur. Elə tale arayıb tapa bilməzsən ki, nifrət onu üstələməsin...

Baxırsan o eniş bəzən iztirabla dolub-daşır, amma nikbinlik içində ötüşə də bilər. Məncə bu ifadə yerinə düşür. Bir daha dağın ətəyindəki öz daşına tərəf enməkdə olan Sizifi təsəvvürə gətirirəm. Bəli, iztirab əzəlidir. Yaddaş fani dünyanın görüntüləri ilə dolub-

daşırsa və bəxtəvərlik duyğusu beləcə dözülməzdisə, bir də gördün insanın qəlbə kədər çökdü: bu Daşın qələbəsidir, daha doğrusu həmin Daşın özüdür. Ucu-bucağı görünməyən kədər yükünü daşımaq həddindən çox ağırdır. Həfsiman bağındakı gecələrimiz də belə keçir. Ancaq bizləri ələm-yesir gününə qoymuş həqiqətlər biz onları qanıb anlayan kimi geri çəkiləcək. Öz taleyindən bixəbər Edip də öz qismətinə beləcə boyun əymişdi. Faciə idrakla birgə başlayır. Kor-peşman olmuş Edip elə o andaca dərk eləyir ki, onun dünya ilə yeganə bağlantısı zərif qız əlidir. Məhz onda Edip təkəbbürlə bu sözləri dilinə gətirir: «Bütün bu müsibətlərə baxmayaraq, ahıllığım və qəlbimin böyüklüyü məni «hər şey yaxşıdır» söyləməyə vadar edir».

Dostoyevskinin Kirillovu necədirsə, Sofoklun Edipi də bizə absurd qələbənin düsturunu başa salır. Beləcə antik hikmət müasir şücaətə qaynayıb-qarışmış olur.

Absurdu özü üçün açan kəsin həmişə nəfsi çəkir ki, səadət dərsləyinə bənzər nəşə bir şey qaralasin. «Bu dar yolla gedərsək, necə olar?». Amma fani

dünyada olan-olmaz təkdir, səadət və absurd elə həmin yeganə olan yer üzünün yetirməsidir. Onların biri digərindən ayrı düşə bilməz. Orası yanlışıdır ki, səadətin təvəllüdü mütləq absurdun kəşfiylə bağlana. O da ola bilər ki, absurd duyğusu səadətdən törəmiş olsun. «Məncə, hər şey yaxşıdır» – söyləyən Edipin sözləri ovsun kimidir. O kəlmələr insanın sərt olan son kainatında səslənir. Onlar deyir ki, hələ bu axır deyil, hələ çox şey bitib-tükənməyib. O sözlər bu dünyaya qəbahət və mənasız iztirabla birgə varid olmuş Allahı dünyadan qovmaq niyyətindədir. Onlar taleyi insanın öz əlinə tapşırır, qismət deyilən şeyi insanların öz aralarında görəcəyi əmələ döndərir.

...bəs demə Sizin sezilməz sevinci burasındaymış. Onun qisməti tək-cə ona məxsusdu. Daş onun əmlakıdır. Absurd insan da öz çəkdiyi əzablara beləcə nəzər yetiribən bütlləri susdura bilir. Gözlənilmədən səssizliyə gömülmüş kainatda minlərlə məftun, zərif nidaların pıçıltısı yer üzündən göylərə ucalmaqdadır. Bu, dünyadakı bütün kəslərin sirli, qeyri-ixtiyari çağırışıdır –

qələbənin astar üzü və əsl dəyəri də bundadır. Kölgəsiz günəş yoxdur və gecənin dərkisi də labüddür. Məchul insan «hə» deyir və bundan sonra onun cidd-cəhdlərinin sonu görünür. Əgər hər bir kəsin öz taleyi varsa, bu, heç də qeybdən yazılmayıb, uzaqbaşı, insanın öz qisməti haqqında əvvəlcədən düşüncəsidir: o, alın yazısıdır və nifrətə layiqdir. Qalan nə varsa, insan özünü ötür-keçənlərin ağası sayır. İnsan bir-cə anlığa çevrilib yaşamış ömrünə boylansa görür ki, Sizin yenə daşın yanına qayıdıb və artıq onun taleyinə dönmüş əməllərin rabitəsiz düzümünü seyr etməkdədir. O öz qismətini özü yaradıb, yaddaşı onu tam hala gətirib və ölümə sübuta yetiribdir. Cümlə bəşərin kökündə bəni-insanı soruşan, onu görmək niyyətində bulunan və gecənin sonsuzluğundan xəbərdar olan bir kəs – kor öz yolunu getməyindədir. Və Daş yenə üzünə-şəfə yumbalanmaqdadır...

...mən Sizin öz dağının etəyində boşladım! Daşınmağa yük hər vaxt tapılır. Ancaq Sizin allahları inkar edən və azman daşları yerindən oynadan inamın ən uca həddini öyrədir. O da belə gümandadır ki, hər şey yaxşıdır.

İndən belə öz hökmdarından məhrum olmuş kainat ona barsız və miskin görüncəsi deyil. Daşın hər çınqısı, külçənin gecəgözü yamacda hər parıltısı onun-cün ayrıca bir aləmdir. Heç nə yox, təpəyə, ucaya qalxmaq uğrunda mübarizə insan qəlbini doldurmaq üçün kifayətdir. Odur ki, Sizin bəxtiyar sanmağa dəyər.

*«Sizin haqqında əsədir.
Absurd haqqında esse»dən...
Tərcümə Vəqifindir*

Həmişə necədir? Yuxudan ayılırsan, tramvay, zavod-fabrikdə işdə-gücdə dörd saat, nahar, yenə tramvay, yenə dörd saat iş-güc, şam yeməyi, yuxu; bütün günlər beləcə axıb gedir. Hər şey müəmma ilə rənglənmiş darıxmaqdan ibarətdir. Darıxmaq – hər gün, hər gecə təkrar olunan həyatdan başlayır və oyanışa qədər davam eləyir. Oyanışın arxasında gec-tez başqa şeylər gəlir – ya intihar, ya da həyatın adicə axarı. Darıxmaq – idbar şeydir, amma boynuma alım ki, darıxmaq özünü insana rahatlıq gətirir. Yoxsa ki, Zaman bu cansızıcı həyatda bizi öz axarına qatıb aparardı. Ömrümüz boyu öz-özümüzü aldatmağa öyrəşmişik. Gələcək naminə özümüzə təsəlli ilə yaşamaqdayıq: “sabah bundan yaxşı olacaq”, “bir vəzifə sahibi olandan sonra düzələr”, “yaşlananda hər şeyi başa düşərsən” – və beləcə, günlərin bir günü əcəl sənin başının üstünü alır. İnsan qəfildən qanmış olur ki, sən demə onun qəddar düşməni Zaman özüymüş. Və gərəkidi ki, vaxtında “sabah” arzusundan əl çəkəydin... Çünki, yaşanan, yaxud gözlənən heç bir sabah, kimliyindən asılı olmayaraq heç kəsə sevinc gətirmir, səni aldadansa yalnız onun təbəssümüdür...

Alber Kamyu

”Yada daşı”, yaxud qırıq xəttlərin hikməti

Qırıq düz xətlər sənətdə rast gəlinməzdən əvvəl anlaşılmışdır. Əvvəl ibtidai insanın düşüncəsində yağış, yağmur kimiymi, su damlalarının yumru-yuvarlaq olmasına baxmayaraq, onların yağmaq, yəni yerə düşmək anında yaratdığı qırıq xətlərin insan gözündə yaranan şəkildir. Çünki, yağış damlasının yerə düşməsini gözün görmə qabiliyyəti bu halda qəbul edir. Qar dənələrinin quruluşu isə səthi və kristallik olsa da onun aramla yağması bizim gözü-müzün görmə qabiliyyətində yumru-yuvarlaq dənəciklərin yerə düşməsini xatırladır. Məhz bu baxımdan təsviri sənətdə yağışı şaquli düz xətt boyunca qırıq-qırıq, qar dənələrini isə yumru şəkildə təsvir edirlər.

Yağış anlayışını ən qədim dövrlərdən bəri hətta qayaüstü rəsmlərdə belə ulu əcdadlarımız qırıq xətciklər vasitəsi ilə göstərmişlər. İndiki dövrə qədər bu cür təsvir yağış-yagmur, sucaq, şoranlıq və bataqlıq işarəsi kimi də istifadə edilir. Bu

mənada şaquli qırıq xətlər, üfqə istiqamətli qırıq xətlərdən fərqlənməyərək, yenə yağış, yağmur timsalında suyun rəmzi kimi qəbul edilir (şəkil 1,2,3).

Şaquli qırıq xətlərin hər biri ayrı — ayrılıqda vahid rolunu itirmir. Bu cür vahidlərin pərakəndə, yaxud sıra ilə təsvir olunması həndəsi qırıq xətt anlayışını yaradır. Həmin anlayış su kultunun yağış-yagmur və sucaq torpaq timsalında rəmzi mənə daşması əksər xalqların inanc yaddaşında iştirak edir.

Qədimdən bəri qırıq xətt anlayışı Azərbaycan türklərinin inanc yaddaşında yağış kimi təsvir edilir, erkək, kişi başlanğıcı sayılır.

Ümumiyyətlə ”yağış” kultu yaradıcı ünsürlər sırasında dayanır, amma o, həm də Nuh əyyamının əsas subasar daşqın elementi kimi, görsətmə yaratmaq xüsusiyyətinə malikdir.

Azərbaycan türklərinin inancında suya bağlılıq, suyun müqəddəs tutulması

indiki dövrə qədər davam etməkdədir. Lakin "su" anlayışı "yağış" timsalında özünə-məxsusluğu ilə fərqlənir. Bu fərq isə "yada daşı" və "yağış duası" ilə bağlıdır.

"Yadadaşı" quraqlıq, susuzluq, təşnə, yanğın və hər b zamanı yağış, dolu, qar yağıdırmaq məqsədilə istifadə edilir. Qaşqarlı Mahmud öz məşhur əsərində "yat" şəklində tanıtdığı bu daş haqqında belə yazır: "Bu daş, bir növ, kamlıqdır. Müəyyən daşlardan hazırlanır. Külək əsdirir. Özü də, türklər arasında çox tanınan bir daşdır. Mən bu daşın sirrinə Yağma ölkəsində şahid oldum. Orada bir yanğın olmuşdu. Yay fəsliydi. Həmin daşla qar yağıdırıldı və Ulu Tanrının izni ilə yanğın söndü".

"Yadadaşı" adındakı "yada" sözü

qədim türk dilində "yat" sözündən yaranıb. Yat "sirr, sehr, cadu" mənasına da gəlir. Bu sözlə əlaqədar qədim türkcədə "yatlatmaq" feli vardır. Burda "yatlatmaq — cadu etmək" mənasında işlənir.

Yadadaşı haqqında türk inanc sisteminde yer alan məlumatları toplayan etnoqraf — alim Abdülkadir İnan yazır ki, "əfsanəyə görə, bu daşı türklərə Tanrı göndəribmiş. Türklər bu daş vasitəsi ilə yağış, qar, dolu yağıdırırlar. Bu daş hər dövrdə şamanların və hökmdarların nəzərində olurdu. Qədim zamanlarda da bu daş böyük şamanların, yaradıcıların əlində görünüb.

Müsəlman coğrafiyaçılarından İbn Əl-fəqih, Əbu Düləf və Mərvəzi də Çin mənbələrində yer alan "yadadaşı" haqqın-

dakı məlumatları təsdiqləyir. Mərvəziyə görə, "doqquz Oğuz, həm də Qarluq türklərinin əlində istədikləri vaxt yağış yağıdırmaq, ya tufan qoparmaq gücünə sahib olan daşları var". X əsrdə Türk ellərini gəzən ərəb səyyah Əbu Düləf bu daşdan heyratla bəhs edir. O da deyir ki, İrtiş çayı hündərinde yaşayan Kimək

türkləri istədikləri vaxt göydən yağış, qar yağıdırmaq məharətinə sahibdirlər.

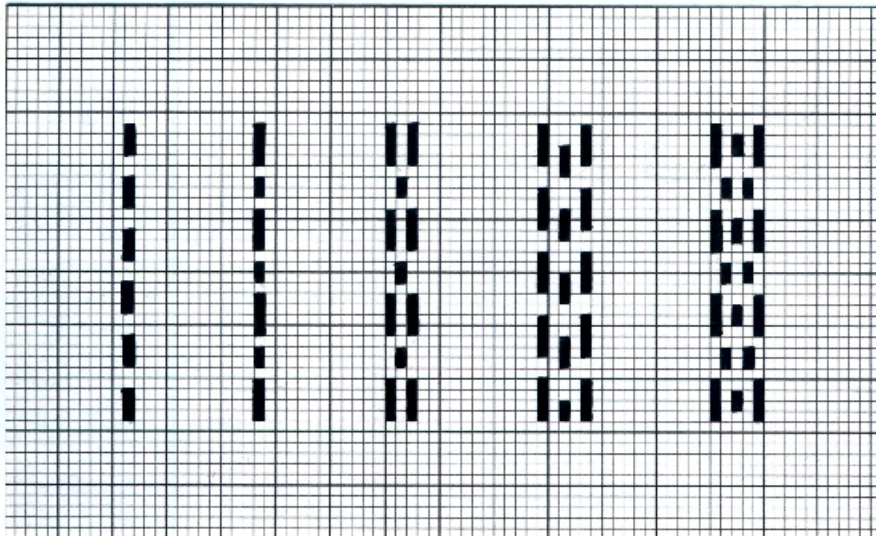
"Yadadaşı", onun yağış-yağmur yağıdırmaq və digər təbiət hadisələri törətmək möcüzü ilə bağlı tarixdə və mifoloji kökümüzdə bir çox nümunələr mövcuddur. Lakin, bu daşın görkəmi və quruluşu barədə günümüzə çox az məlumat gəlib çatıb. Bir çox qeydlərdə isə bunun adı daşdan fərqlənmədiyi bildirilir.

Elm aləmi "yadadaşı" və bu daşa inancla bağlı az-çox maraqlana bilib. Ancaq indiyə qədər bu inancın mifoloji dərinliklərinə baş vurulmayıb.

Yağış yağıdırmaq inancı və onunla bağlı "yada daşı"nın meydana gəlməsi, maldarlıq, əkinçilik və yağış-yağmura olan ehtiyacdən də doğa bilər. "Yadadaşının" görkəmi, quruluşu barədə orta yüzillərin bir sıra biliciləri söhbət açmışlar. Onlardan biri də Qəzvinidir. Onun "yadadaşı" və tö-rəni haqda verdiyi məlumatlarda həmin daşın quruluşundan söhbət açılır.

Nuh oğlu Yafəsin övladı Türklə bəğli qələmə aldığı tarixi əfsanədə belə deyilir: "Nuh əleyhissalam duanı qıldı və ulu Tanrıdan dilədi ki, Yafəsə bir ad öyrətsin, elə bir ad ki, o adı deyəndə yağış yağsın. Tanrı o duanı qəbul etdi və Yafəsə ad öyrətdi, Yafəs o adı daşa yazdı, ehtiyat üçün o daşı boynundan asdı və hər vaxt o adı çəkməklə göydən yağış yağıdırırdı".

Digər yazılı nümunələrin birində

qeyd edilir ki, "Nuh Yafəsə məmləkət verdi və ona Tanrının gizli adlarından birini öyrətdi. Bu adı çəkəndə yağış yağmış. Yafəs atasından öyrəndiyi həmin adı qamışın üzərinə yazıb tilsim kimi boynundan asdı. Quraqlıq vaxtı yağış yağdırdı. Yafəs ölüm ayağında olarkən qamışı Quza (Oğuz — müəllif) verdi.

Qeyd olunan tarixi qaynaqda "yağış duası" yaxud sirli "söz"lərin uzunsov qamış üstünə, ya daş parçasına yazılması, "yadadaşı"nın görkəmi barədə təsəvvürümüzə bir işıq salır. Həmin quruluşun isə şaquli xətt anlaşıyı ilə uzlaşması şübhəsizdir. Çünki, həmin yazını Yafəs boynundan asmışdı. Dik daşların Yağış piri olaraq yaranmasında bu inam dayana bilər.

Məsələn: Azərbaycanda bir çox yerlərdə yağış yağdırmaq üçün pirlərə müraciət edirmişlər. Bu pirlər görünüşcə çox sadə pirlərdir. Böyük, dirək dik daşlardır. Belə pirlərdən biri Qusarın Piral kəndində Dikdaş deyilən ocaqdır. Deyilənə görə, bu daşı belə dikəldəndə yağış yağmış, böyrü üstə qoyan kimi yağış kəsərmiş.

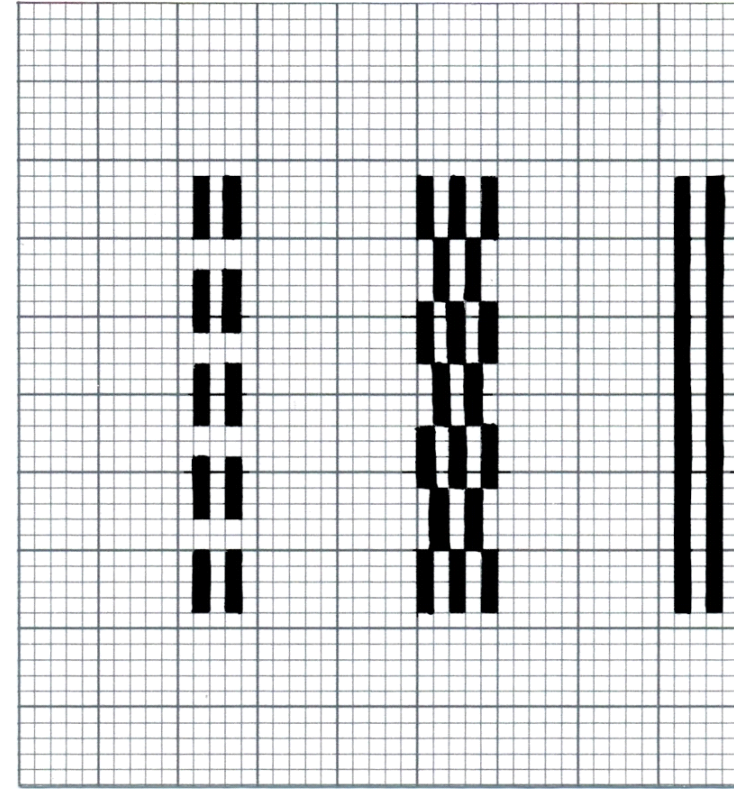
Azərbaycan türklərinin inanc sisteminə "yağış daşı" ilə bağlı söylənən törən şeirlərinin bir parçası indi də işlənir;

"Çax daşı,
Çaxmaq daşı.
Allah versin
Yağışı".

Törən nəğməsinin bu kiçik parçasından görünür ki, Azərbaycanda yağış çax və çaxmaq daşı ilə də bağlıdır. Bu daşlar bir-birinə çox yaxın olsalar da hardasa ayrı-ayrı daşlardır. Bunların hər ikisinə təmənnə etməklə xalq yağış yağdırmaq istəmişdir.

Əcdadlar çaxla — yağış yağdırırla, çaxmaq — od törədən daşa birgə təmənnə etmişlər. Bu da yağış yağmazdan əvvəl çaxan ildırıma işarədir. Buna görə də odla — ildırımla — çaxmaqda yağışı birgə çağırırmışlar. Burada başqa bir mifoloji xırda da vardır. Çax daşını — yağış daşını od daşı (çaxmaqdan od alınır) ilə ilişgələndirməklə yağış daşının (çax daşı) da uduq olduğuna işarə edirmişlər.

Türk dillərində çox anamlı çax/çaq-ın, güc, güclü anamları da vardır. Bunlar çax/çaq daşının qədim mifologiya ilə bağlılığını aydınlaşdırmağa yardım edir. Çax/çaq daşı deyərkən bu daşın güc, güclü (enerji) olduğunu da düşünürmüşlər. Türk xalqlarının mifik anlayışına görə ildırım çaxması yerüstü Tanrısı Ülgenin öz qılıncını sıyırması deməkdir. Deməli, əski insan yağış yağdırmaq üçün ildırımın bəlgəsi olan çax daşına və od yaranan daşa (çaxmağa) müraciət etmişlər. Bu da

"yadadaşı" ilə səsləşən əlamətlərdir.

"Yadadaşı" ilə bağlı istər mifoloji, istər mifopoetik nümunələr kifayət qədərdir. Hər bir tarixi nümunədə "yadadaşı" vasitəsi ilə davranışlar, müxtəlif olsa da, nəticədə yağış yağdırmaq istəyi əsas niyyət hesab olunubdur. Bu da bolluğun, münbitliyin, təmizlik və artımın yaranması üçün ən böyük nemətdir. Azərbaycan türklərinin də həyat tərzində suyun belə bir məqamda dayanması onun yoxluğuna dözümsüzlük, səbrsizliyi meydana gətir-

mişdir. İnsanın bu səbəbdən təbiətin ziddinə, yaxud onun istədiyi zaman daxilində yağışı təmənna etməsi "Yadadaşı" adlanan "yağış daşı"nın meydana gəlməsilə üst-üstə düşür.

"Yadadaşı" türk dünyasının hər yerində mövcuddur. Hər bir yerin mühitinə müvafiq "yadadaşı"na münasibət yaranıb-

dır. "Yağış" işarəsi kimi şaquli qırıq xətlərdən özgə digər rəmzlərə rast gəlmək çox çətindir. Çünki, bu zəmində araşdırma yalnız mifoloji istiqamətdə aparılıb. "Yadadaşı" suya, ya çaya yaxın istiqamətdə atılır. Çin mənbələrinə görə, daşdan istifadə qaydasını ancaq türklər bilir. Xarəzmşahlar dövlətindən bəhs edən XII əsr mənbələri-

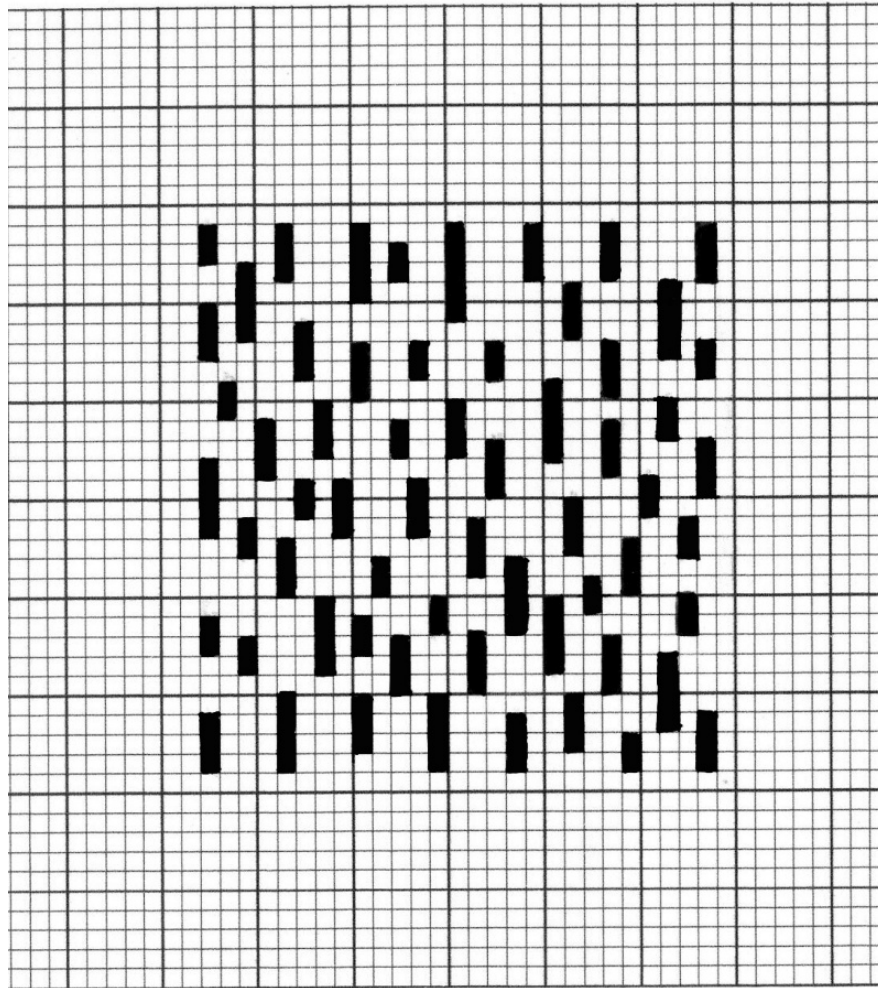
nin birində maraqlı bir rəvayət yer alır. Guya "Xarəzmşah Sultan Mahmudun çadırında bir qoca varmış. Bu adam ya-yın qızmar günlərinin birində su dolu bir qab götürüb, sağ və sol tərəfinə iki "dirək" basdırır. Üçüncü dirəyi isə yüksək bir yerə bənd eləyir. Yadadaşı rəngində bir ilan (yol kultuna işarədir) həmin ağacın başından aşağıya doğru sallayır (şaquli düz xətt boyunca). İlanın başı qabdakı suya güclə dəyərdi. Daha sonra iki ədəd yadadaşını həmin qabın içinə salıb çıxardır və daşları bir-birinə

sürtür. Sonra bu daşları bir-birindən aralı atır. Bunu yeddi dəfə təkrar eləyir. Sonra qabdakı suyu ətrafa səpələyir. Elə bu vaxt göy üzünü qara bulud çulğayır və yağış yağmağa başlayır..."

Yağış yağdırmaq üçün qeyd olunan bu mərasim mürəkkəb və çox pilləli inanclarla bağlıdır. Burada "yadadaşı"nın digər elementlərlə əlaqəsi görünür. Və bu əlaqələr olmadan yağış yağmır. Deməli, qeyd olunan ritualı da "qab", iki paralel, "dirək" və yüksək bir yerə bastırılmış ağacla (dirək) bərabər aşağıya doğru sallanmış "ilan" elementlərini görməkdəyik. Bu elementlərin iştirakı ilə iki ədəd yadadaşı sonuncu element kimi iştirak edir və yağış yağdırılır.

Göründüyü kimi bu əməldə ağac (dirək) əsas elementdir. Bu da yağış suyunun göydən gələcəyinə işarə olmaqla, damlaların yerə çağırılmasında "ilanın" həmin üçüncü dirəkdən sallanaraq qabdakı su ilə təmənna yalvarışı şəklində həyata keçir.

Beləliklə, Azərbaycan türklərinin inanc yaddaşındakı şaquli qırıq xətlərin "yağış" kultunun işarəsi kimi, "yadadaşı" timsalında oxşar, həmçinin müqayisəli göstərmək və əlaqələndirmək, bizcə bir çox bilgilərin açılmasına işıq sala bilər.

Bu dünya bir dulus çarxı...

Dulusçunu görən varmı?

Keramik sənət başqa sözlə desək dulusçuluq insan cəmiyyətinin başlanğıc mərhələsində olan ibtidai icma quruluşunda yaranıb. Arxeoloji qazıntılar nəticəsində məlum olur ki, bu sənət mezolit (orta daş) dövründə 16-12 min il bundan əvvəl üzə çıxmış, neolit (yeni daş) dövründə isə xeyli qabağa getmişdir.

Dulusçuluğun növbəti inkişaf mərhələsi qədim Şərqdə quldar dövlətlərin yaranması ilə bir vaxta düşür. Bu sənətin inkişafında başlıca səbəb e. ə IV minillkdə dulusçu dəzgahının icad edilməsi ilə bağlıdır. Bu dəzgahdan istifadə müxtəlif zaman və məkanlarda meydana gəlmişdir.

Qədim dulusçular bilirdi ki, gil qablar kürədə bişərkən gilin tərkibində olan dəmir duzu istiliyin təsiri nəticəsində dəmir oksidinə çevrilir. Bu proses bişmiş qablara qırmızı, çəhrayı, qəhvəyi, sarımtıl-qırmızı rəng verir. Dulusçular qara və boz rəng almaq üçün başqa üsullardan da istifadə

edirdilər. Onlar gil məmulatlara qara rəng vermək üçün ocağı söndürüb 400 dərəcəyə enməsinə gözləyirdilər. Temperatur endikdən sonra ocağa yaş odun atmaqla his yaranır, istilikdən məmulatın zahiri və daxili səthində külli miqdarda məsamələr əmələ gəldiyi üçün his həmin boşluqlara dolur. Ocaq soyuduqda qabların səthi getdikcə sıxılır və beləliklə məsamələrə dolmuş his qabları qara rəngə boyayırdı. Onu da deyək ki, bu proses bəzi kiçik fərqlərlə indiki zamana qədər öz əhəmiyyətini itirməyib. Sadəcə olaraq ocaqlar müasir keramika peçləri ilə əvəz olunub. Reaksiyanın getməsi üçün təkcə odun, taxta parçasından deyil, digər vasitələrdən rezin, kanifol və s. istifadə olunur. Qədim dulusçular bu prosesdən sonra sobadan çıxarılmış qabları sümük, ya hamar bərk cisimlə sürterek cilalayır. Bu üsulla qara rəngli qabların səthi parlaqlaşır. Müasir keramikada cilalanma nəinki bişmiş, hətta bişməmiş qabın üzərində də aparılır.

Dəlmətəpədən tapılan dulus məmulatları e. ə V minilliyin sonuna aid edilir. Bu məmulatlar Yaxın Şərqdə həmin dövrü əhatə edən mədəniyyət nümunələri arasında nadir sayılan rəngli keramikanı nümayiş etdirir. Həndəsi rəsmlərlə bəzədilmiş qablar çəhrayı, ət rəngi, qəhvəyi və ya qara-qəhvəyi olurdu. Qablar üzərində həndəsi formalardan çox effektiv və yüksək zövqlə dekor kimi istifadə edilmişdi. Pişdəlitəpədən tapılan keramik məmulatlar e. ə IV minilliyin ortalarını əhatə edir. Qədim Manna mədəniyyətini təmsil edən ərazilərdən olan Pişdəlitəpə mədəniyyəti ilə Urmiya gölünün şərq sahilindəki Yanıqtəpə mədəniyyəti oxşardır. Bu bənzərişə qəhvəyi-qara rəngli, həndəsi rəsmli, sarımtıl keramika daxildir. O. B. Muskarəllanın rəhbərliyi altında Həsənludan 25 km qərbdə yerləşən Dinhatəpədə aparılan qazıntılar zamanı üzə çıxan keramik məmulatlar e. ə II minilliyin sonu, I minilliyin əvvəlindən xəbər verir.

Midiya ərazisində aparılmış arxeoloji qazıntılar bir çox sənət əsərlərini aşkara çıxarır. Dulusçular bu dövrdə aşağıdan dar, ağza doğru getdikcə genişlən güvəc formalı qablara üstünlük veriblər. Onların şam ağacı yarpağına bənzəyən yuxarı hissəsi ilanvari və sxematik şəkildə heyvan, nəbati

rəsmlərlə bəzədilirdi. Qablar üfq və dalğavari xətlərlə keçi və quş rəsmləri, şahmatvari ya digər naxışlarla bəzədilirdi. Bu dövrün dulusçuları həm dekorativ, həm də plastik forma baxımından zəngin bədii irs qoyub getmişlər. Nümunə olaraq e. ə III minillikdə Təpəsiyalkda və e. ə II minillikdə Təpəgiyandan tapılan qablar buna nümunədir. Təpəsiyalk ustalarının yaratdığı dulusçuluq ənənələri Midiya bədii keramikasına güclü təsir göstərirdi. Daha qədim dulusçuluq ənənələri üzrə hazırlanmış bu qablarda rast gəlinən forma ahəngdarlığı, təsvir və ornament düzlüşü mis-daş və tunc dövrü ustalarının kəşfinə misaldır. Midiyanın şimal-qərb rayonundakı

Nihavənddə tapılmış, üzərində fantastik heyvan təsviri olan gil qab tunc dövrünə e.ə II minilliyə aiddir. Ola bilər ki, qanadlı, təkbuynuz, ilan quyruqlu, şirə bənzər bu heyvan şər tanrısı, ölümlər dünyasının padşahı sayılmış Əhrimənin rəmzi təsviridir. Gədəbəy rayonundan tapılmış

tunc kəmərin üzərindəki təsvirli yazıda da təxminən bu tipli, lakin qanadsız təsvirə rast gəlirik.

Bakıda Azərbaycan Tarix muzeyində saxlanan, Şaxtaxtıdan tapılmış iri həcmli qab (e.ə XVIII-XVII ə) boyalı keramika haqqında müfəssəl məlumat verir. Cilalı qara rəngli keramikanın yayılma ərazisi eneolit dövründə başlayıb, tunc dövründə ən yüksək zirvəyə çatmışdı. Bu cür məmulatlara Göy Göl, Mingəçevir, Daşkəsən, Qazax və s. bölgələrin ərazisində təsadüf edilir. Belə keramik qablar daha çox üzərindəki bəzəkləri ilə

diqqəti cəlb edir. Arxeoloqlar bu tip naxış elementlərinin adı bəzək deyil, qədim yazı növləri olması fikrini də irəli sürmüşlər. Qara keramika üzərində olan naxış nümunələri əsasən iki üsulda icra olunurdu. Cizma və inkrustasiya. Bu iki texnikanı özündə əks etdirən Göy Göl bölgəsindən tapılmış ağzı gen qablar öz üslubu ilə Qobustan qaya rəsmlərini xatırladır. Gəncəçay vadisi sənətkarları xüsusi ağ rəngdə olan maddə ilə bəzəməyin sirrini uzun müddət gizli saxlamışlar. Tunc dövründə qara rəngli pardaxlanmış keramika üzərində ağ rənglə bəzəməyi Qədim Qafqaz ərazisində yalnız Azərbaycan sənətkarları bacarmışlar.

Naxçıvanın Şaxtaxtı kəndində tapılmış tunc dövrünə aid boyalı gil qabın üzərindəki naxışlar o dövrün ovsun ayini üçün çəkilmiş təsviri yazılar idi. Bu dövrdə keramikada geniş yayılmış naxış xarakterli təsvir motivlərindən biri günəş rəsmi idi. İlk mərhələdə daş və keramik abidələrdə həkk olunmuş bu tipli təsvirlər gələcəkdə naxışlarımızın piktoqrafik mərhələsini yaratmış oldu. Bu dövrdə Azərbaycanda gil və metal şərab qabları, təsərrüfata və səhrkarlığa xidmət edən dulusçuluq məmulatları şumerlərin ay allahı Manna Sine və ilahə Anahitə həsr edilirdi. Bu

məqsədlə də keramik məmulatlar onların rəmzi sayılan öküz və qoç təsvirləri ilə bəzədilirdi. Bu dövrün sonunda tilsimin, sehrkarlığın təsiri altında simvolik təsvirlər forma dəyişikliyinə uğrayaraq buynuz şəkilini alır. Sonrakı dövrlərdə simmetriya və antisimetriya kimi kompozisiya formalarına keramika ustaları geniş müraciət etmişdir.

E.ə XIV-XIII əsrlərin dulusçuluğu əsasən pardaxlanırdı və bəzi nümunələrin çiyin hissəsində xırda novalçalar açılırdı. Bu mərhələnin keramikası İlisu və Xocalı kurqanından tapılıb. Onların bəzəkləri əsasən dekorativ qulp, pardaxlanma, həlqəvari ştamp və oyma üsulu ilə işlənibdir. Qabların qabaq hissələri çox zaman pardaxlanmış xətlər, kürəciklər, üçbucaq elementlərlə bəzədilir. Naxışlar əsasən çiyin hissəsində sıra ilə düzülmüş bir neçə üfq zolaq şəklindədir.

E.ə XII-XI əsrlərdə İnkişaf etmiş keramik məmulatlara daha çox Gəncəçayın sol sahilində, Göy Göl şəhərinin yaxınlığında kurqanlardan tapılmış nümunələr aid edilir. Formaları qazan və küpəni xatırladan bu nümunələr tərtibatca daha zəngin olub ilk dəmir dövrünün əvvəllərinə aiddir. Bu keramika nümunələrinə dekorativ formada həyat

ağacı, torvarı kompozisiya, dörd həyat ünsürünün ifadəsi və bəzən yumşaq xətlər stilizə edilmiş heyvan təsvirləri xarakterikdir. Dikinə qulpları olan enli boğaz, girdə qabların elə bu dövrdən yapıldığı ehtimal olunur.

Tunc dövrünün sonu və dəmir dövrünün başlanğıcına aid olan, Cənubi Azərbaycanda Həsənluda tapılan üçayaqlı qabdan birinin üzərində sitayiş edən vəziyyətdə insan təsviri görürük. Qabın qapağında üç dağ keçisinin yapma başı təsvir edilib. Bu keramik nümunədə qabın

formasını ilə başların sintezi mükəmməl səviyyədə hazırlanıb. Heyvanların baş istiqaməti qabın görkəmini çıxmış ayaqlarının istiqamətinə uyğun gələrək qabın plastikasını zənginləşdirmiş, vahid plastik forma əmələ gətirmişdir. Geniş ağzı, alçaq dairəvi oturacaqları olan kiçik həcmli bu təkqulp boyalı qablar daha çox kütləvi şəkildə hazırlanırdı. Məişətdə işlədilən bu dulusçuluq məmulatları yanakı çəkilməmiş düz xətlər, dama-dama naxışlar və günəşin rəmzi təsviri ilə bəzədilirdi. Təpəsiyalk ustaları dini mərasimlərdən ötrü müxtəlif geniş ağzılı, silindrik, hündür dayaqlı təkqulp və zoomorf formalı camlar hazırlayırdı. Xeyir və bərəkət ayinlərində istifadə olunan keramik qabların ağzında öküz, qoyun başını xatırladan fiqurlar qoyulurdu.

E.ə I minillikdə hazırlanmış bütün metal, keramik məmulatlar üzərindəki təsvirlər naxış yaratmaq məqsədi ilə deyil, daha çox inanc rəmzlərini təbliğ etmək üçün yaradılırdı.

Qədim dulusçuluq ənənələrinə sadıq olan ustalar e.ə I minilliyin əvvəllərində yeni plastik formalar və dekorativ vasitələr tapırdılar. Ağzına bitişik lüləyinli qabların ortaya çıxmağı da bu dövrə təsadüf edir. Midiyanın qərb sərhədlərində - Rovanduzda bu qabların sadə, Təpəsiyalkda isə daha mürekkəb formaları hazırlanırdı. Təpəsiyalkda ustalar belə qabların üç tipini yaratmışlar. I tip qabların lüləyinləri üfq, II tip isə şaquli vəziyyətdə olurdu. III tipdə isə lüləyin qabın ağzından aralı halda hazırlanırdı. Bu qablar daha çox günəşin simvolik təsvirləri ilə bəzədilirdi.

Təpəsiyalkda günəş allahı Mitraya (Mehre) etiqad edildiyini nəzərə alsaq, bu tip qabların çoxunun üstündəki at təsvirini anlamaq çətin deyil. Avestanın Mitraya həsr edilmiş 10-cu "yaşt"ında verilən məlumatlara əsasən bu qabların naxış və təsvirlərini müəyyən etmək olar. Bu qablardan birinin üstündə, yuxarıda sağ tərəfdə şahmat lövhəsinə bənzər düzbucaqlı və bunun başı üstündə günəş təsviri olan at rəsmi edilib. Lüləyinin ətəkləri isə günəşin şüalarını xatırladan naxışlarla bəzədilib.

E. ə VIII əsrdə Cənubi

Azərbaycanda Ziviyədə yaradılmış, indi isə Nyu-Yorkun Metropoliten Muzeyində saxlanılan şirələnmiş, boyalı gil qabın təsvirləri Şumerin ay Allahı Manna Sinin və günəş allahı Utunun simvolik rəsmlərindən, həm də artım rəmzi sayılan romblar sırasından ibarətdir. Bu dövrün xüsusiyyətlərindən biri rəmzlər arasındakı yaxın əlaqə, təsvir kompozisiyasının monolit şəkildə yaradılması idi. Göy Göldən tapılmış, üzərində həyat ağacı simvollarının əhatəsində təsvir edilmiş gil qab buna

misaldır. Son tunc və dəmir dövrlərində qara cilalı qabların çiyinlərində çoxdişli ulduz rəsmlərini andıran günəş rəmzi görünür. Bu cür naxışların kompozisiyası bir üfq xətt üzərində qurularaq başlanğıc və son olan məhdud bir quruluşdan ibarət olurdu. Gil qabların gövdəsini bəzəyən dairəvi qapalı kompozisiyalar sonsuzluq, həyat anlayışını tərənnüm edirdi. Günəşin rəmzi təsvirini əks etdirən gil qablardan daha biri Göy Göl ərazisində kurqan qəbirlərdə üzə çıxıb. Burada təsvir qulpun üzərində verilmişdir. Bu onu göstərir ki, tunc dövründə inanclara görə əkin-biçin, təsərrüfat günəş Allahının himayəsində olmuşdur.

Alban dövründə (e. ə IV-I əsrlər) dulusçular günəşin plastik və qrafik təsvirlərini yaratmışlar. Bu sahədə diqqəti cəlb edən Mingəçevir dulusçularının hazırladığı plastik obraz və piktoqramlar-təsviri yazılardır. 1965-ci ildə Xınıslıda daş qutu tipli qəbirdə gil qarışığından hazırlanmış qırmızı rəngli daha bir antropomorf qab aşkarlandı. Qabaq tərəfdən səthi qurşağa qədər yapma naxışla bəzədilmiş, arxa tərəfdən naxışsız qabda yastı oturacaqlı yarımdeyirmi dəstək fiqurun başını qabın gövdəsi ilə birləşdirir. Qədim qövrədə olan bəzi qadın fiqurları

üçün xarakterik sayılan, nisbətən uzun qarmaqvari burun və qulağın yerində sırğanı və düyməciyi xatırladan yapma gil zolaq təsvir edilib. Gözlər yapma, düyməciklər şəklindədir. Fiqurun boynunda dəyirmi düyməcikli həmayil vardır. Dolçaya bənzər bu qab IV əsrin sonu VII əsrin sonuna aiddir. Daş qutudan tapılan bu gil məmulat Mingəçevirin erkən dövr abidələrinə bənzəyir.

İslama qədərki dövr Azərbaycanın dulusçuluq və xırda gil plastikasının bədii texniki həllinə müxtəsər yekun vuraraq etiraf etmək lazımdır ki, bu nümunələr o

vaxtkı zəmanənin estetik prinsiplərini və bədii qanunlarını özündə əks etdirməyə əsas verir.

Nəsimə ŞÜKÜROVA
ADRA-nın dissertantı

Oyna görüm, haralısan?

Rəqs millətin canından gəlir....

1936-cı ildə Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında mahnı və rəqs ansamblı yaradılan dövrdən indiyə qədər milli rəqslərimiz daha da zənginləşdi və bu sahədə böyük sənətkarların yetişməsinə təkan verdi. Bu sırada Əlibaba Abdullayev, Xumar Zülfüqarova, Əminə Dilbazi, Böyükağa Məmmədov, Roza Cəlilova, Aliyə Ramazanova, Əlikram Aslanov, Kamil Dadaşov, Ramiz Məmmədov, Qorxmaz Qurbanov, Nailə Mahmudova, Əhmədağa və Nadir Məmmədov qardaşları, Rafiq Əzizov, Ramiz Eynullayev, Tələt Ağalarov, Azad Hüseynov, Nisə Rəhimova, Əliağa Yəhyayev, Yusif Qasimov, Fərhad Vəliyev, Xanlar Bəşirov və bağqalarının adları mütləq çəkilməlidir. Bu gün onlardan biriylə söhbətimiz tutdu...

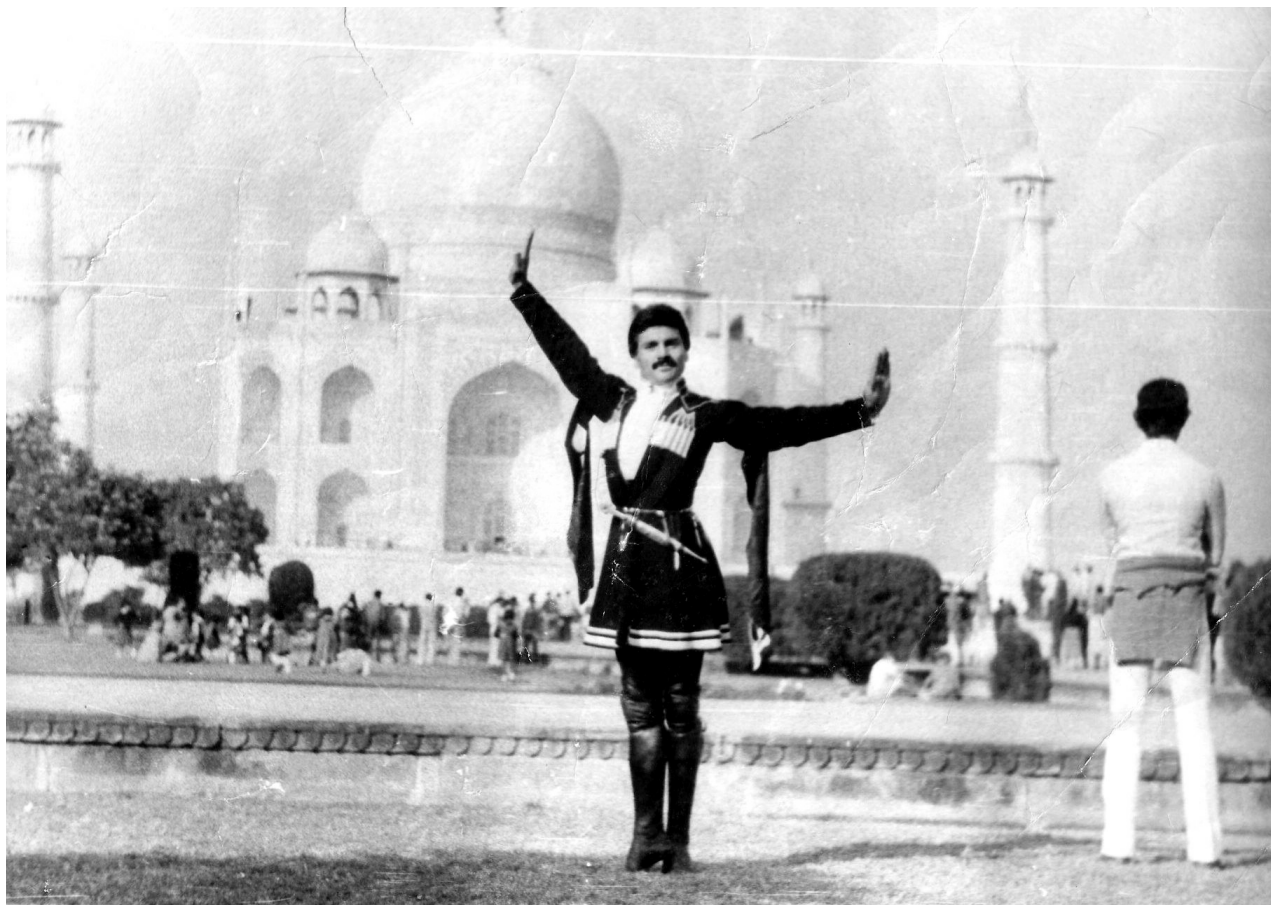
— Mən Xanlar Əyyub oğlu Bəşirov 1957-ci il mayın 22-də Xanlar (Göy-göl) şəhərində anadan olmuşam. I-IV sinifləri doğulduğum şəhərdə, III sinfi Bakıdakı 40 saylı

məktəbdə, V sinfi Moskvada, VI-VII sinifləri Bakıdakı 160 saylı, VIII sinfi isə 212 saylı məktəbdə oxumuşam. Sonra peşə-texniki məktəbinə daxil olub, IX sinfi də burda bitirmişəm.

— Bəs rəqs sənətinə həvəsiniz hardan yaranıb?

— Rəqsə olan həvəs məni 1971-ci ildə Mərkəzi pioner və məktəblilər sarayındakı “Cücələrim” rəqs ansamblına gətirib çıxarıb və mən, burda Böyükağa Məmmədovdan 2 il rəqsin əlifbasını öyrənmişəm. Sonra 2 il də, o vaxtlar 26-lar adlanan mədəniyyət sarayında, yenə də B.Məmmədovun rəhbərlik etdiyi özfəaliyyət rəqs ansamblında oynayaraq bu sənətə daha möhkəm bağlanmış oldum.

Üçüncü sinifdə oxuyanda Bakıda ana nənəmgildə qalırdım. Dayım əməkdar artist, tanınmış rəqqas Rafiq Əzizov məni özünün çalışdığı Azərbaycan Dövlət mahnı və rəqs ansamblının məşqlərinə də aparırdı.

Yadımdadır, ansambl Gəncəyə səfərə gedəndə dayım məni də özüylə ora aparmışdı. O vaxta qədər iştirak etdiyim məşqlər və Gəncədəki konsertlər məni həmişəlik milli rəqs sənətimizə bağladı. Rəqqasların şux, sərv qaməti, çevikliyi, cəld fırlanmalar, üzlərdəki ifadə və sairə incəliklər mənə maraqlı gəldi və rəqs sənətinə vurğunluğum gündən-günə art-

mış oldu. Uşaq olsam da özümü onlarla bir cərgədə təsəvvür edirdim. Lakin bunlar hələ arzuydu. IV sinfi Xanlar şəhərində oxudum. 1972-ci il günlərinin birində dayıma dedim ki, rəqqas olmaq istəyirəm. Dayım gülümsünüb dedi ki, artıq gecdir, 15 yaşı var. Lakin sözümü də yerə salmadı və məni B.Məmmədovun yanına aparıb dedi ki, bunu yoxla gör,

bir şey alınırı mı, alınmırsa başqa sahəyə getsin. Böyükəgə müəllim məni öz rəqs kollektivinə götürdü. Uşaqlar arasındakı boyum hamısından uca idi, utanırdım. Lakin sənətə olan həvəs məni tab gətirməyə, ən əsası öyrənməyə sövq edirdi.

— *Səhv etmirəmsə, səni artıq 1974-cü ildə Dövlət mahnı və rəqs ansamblına işə götürdülər. O vaxt ansamblın baletmeysterləri Nailə Mahmudova və Qorxmaz Qurbanov idi.*

— Onlar həm də solist kimi çox məşhur idilər. Onu da deyim ki, tamaşaçılar o illərdə rəqs ansamblının konsertlərinə həvəslə gəlir, maraqla tamaşa eləyir və həqiqətən alqışlayırdılar. Qorxmaz Qurbanov həm də mənim anamın xalası oğluydu. O, 1960-70-ci illərdə populyar rəqqas kimi Azərbaycanda və eləcə bütün Qafqazın incəsənət aləmində tanınan bir sənət ustasıydı. O, xarici qastrolarda da böyük uğurlar qazanmışdı. Qorxmaz Opera və Balet Teatrının balet truppası ilə də xaricə qastrolara göndərilir, bəstəkar Rauf Hacıyevin “Qaytağısı”na hazırlanmış quruluşda solist kimi çıxış edirdi. O, bütün rəqs elementlərimizi yaxşı mənimsəmiş, yüksək səviyyəli bir rəqqasa, əvəzolunmaz bir sənət ustasına çevrilmişdi. O, diz üstə sürüşməni, diz üstə yerdə və havada dairəvi fir-

lanmanı, ayaq dırnaqları üstə hərəkətləri, qaçmağı ustalıqla yerinə yetirirdi.

— *Qorxmaz Qurbanov 70-ci illərin əvvəllərində o vaxt çox məşhur olan Dağıstanın “Ləzginka” rəqs ansamblına solist kimi də dəvət olumuşdu. Belə bir sənətkara orada tələbat var imiş. “Ləzginka” ansamblını mən 1972-ci ildə, Bakıya qastrola gələndə görmüşdüm.*

—1974-cü ildə Dövlət mahnı və rəqs ansamblının bədii rəhbəri, bəstəkar Telman Hacıyev, baletmeysterlər Q.Qurbanov və N.Mahmudova rəqqaslar arasında baxış keçirdi və mən o vaxtdan solist seçildim. Beləliklə 1974-77-ci illərdə bu ansamblın solisti olaraq Əlibaba Abdullayevin quruluş verdiyi “Naz eləmə”, “Cənclik” və “Əmək” rəqs-lərində solist kimi tanındım. “Vətən” cəmiyyətinin xəttilə ansamblın solisti kimi Belçikada səfərdə oldum. Bu mənim xarici ölkəyə ikinci səfərim idi. Birinci səfərə isə 1975-ci ildə “Azərbaycan süvenirləri” rəqs ansamblı ilə Finlandiyaya getmişdim. Məncə, sənət məşqlərdə formalaşır, yalnız səhnələrdə, səfərlərdə öz yerini alır, bərkiyir və irəliyə gedir.

— *Neçə illərdir sənətdəsiniz?*

— Bu ilin oktyabrında rəqsdə olmağımın 44 ili tamam olur. Onun

iki ili özfəaliyyətə, 42 ili peşəkar sənətə aiddir.

— *Bir az ötən illərə qayıdaq...*

—1977-ci ildə Avstriya səfəri ərəfəsində hərbi xidmət üçün mənə çağırış vərəqəsi gəldi. Ansamblın bütün solo çıxışları mənim üstümdəydi. “Dostluq” cəmiyyətinin xəttilə səfərə göndərilən qrupun rəhbəri Bəstəkar Tofiq Quluyev idi. Rəhbərimiz Qorxmaz Qurbanov ona məlumat verdi ki, solistimizi əsgər aparırlar. T.Quliyev Respublika Hərbi Komissarı, Sovet ittifaqı qəhrəmanı, general Murtuz Quluyevə zəng vurdu və Qorxmazla məni onun yanına göndərdi. General bizi qəbul elədi, gülərüzlə qarşıladı, Qorxmazla görüşdü, mənimlə tanış olub dedi: “Sən sənət adamısan, gedib Rusiya çöllərində itib-batacaqsan, Bakıda bizim hərbi ansamblı get, səni yoxlasınlar”. Mən səhəri gün Bakı Zabitlər Evinin hərbi mahnı və rəqs ansamblına getdim. Məni yoxladılar və məktub yazıb Biləcəri hərbi çağırış məntəqəsinə göndərdilər. Oradakı zabitlər məni eşitmək belə istəmədi, heç yaxına da buraxmadılar. Birdən Murtuz Quluyevi orada gördüm və qışqırdım: Yoldaş general! O, mənə tərəf döndü: Hə, sənətkar, sənsən?! Nə oldu, səni yoxladılar? Bəli, yoldaş general, mənə məktub verib bura göndərdilər. Beləliklə mən hərbi an-

sambla qəbul edildim. 1977-1979-cu illərdə orda xidmət etdim. Həmin ansamblla SSRİ-nin müxtəlif bölgələrində və hətta Afrikada səfərdə olduq.

— *Xanlar, siz dünya şöhrətli, əvəzsiz sənətkar SSRİ xalq artisti Rəşid Behbudovla da bir yerdə çalışmısınız.*

— 1977-ci il, əsgər getməzdən əvvəl Dövlət Mahnı Teatrı rəqs qrupunun rəhbəri Yulana Əlikəşiyeva məni dəvət edib söylədi ki, bizə rəqqas lazımdı, bəlkə gələsən? O, məni birbaşa teatrın bədii rəhbəri R.Behbudovun yanına apardı. Söhbət zamanı əsgər çağrıldığımı bilən Rəşid müəllim yanıdakına dedi: “Bəlkə, bunu əsgərlikdən saxlatdıraq?” Sonra əlavə elədi: Ancaq, belə qartalı əsgərlikdən saxlatdırmaq düzgün deyil. Get hərbi xidmətə, qayıdıb gələndən sonra bizimlə çalışsasan. Həqiqətən də, əsgəri xidmətdən qayıdıb 1979-86-cı illərdə R.Behbudovun teatrında işlədim. Burada çalışmaq maraqlı olduğu qədər də çətin idi. Müntəzəm məşqlər, konsertlər, tez-tez səfərlər... Repertuarda birlikdə də, ayrıca solo şəklində də çıxışlarım olurdu. Bütün ölkələrdə alqışlarla qarşılanırdıq. Demək olar ki, dünyanın hər yerində büzim milli rəqslərimizə xüsusi maraq var. O dövr eləydi, indi də elədir. Bunlar

rəqslərimizin quruluşundakı məzmunlu süjetdən, göz oxşamaqdan, milli ruhdan xəbər verir. 1979-cu ilin oktyabr, noyabr aylarında 30 gün səfərdə olduq və hər konsertimiz uğurla tamamlandı. İsveçrə, Almaniya, Pakistan, Nepal, Banqladeş, Belçika, Hindistan, Əlcəzair və Tunisdə maraqlı, zəngin proqramla çıxış elədik. Bu səfərlərdə müğənnilər Baba Mahmudovlu, Mübariz Tağıyev, Kəmalə Rəhimli, Rəşid Rəşid, ustad kamançaçı Həbil Əliyev, tarzen Ramiz Quluyev də bizimlə olublar.

— *O vaxt mahnı və rəqs ansamblında rəqslər ən çox kimin quruluşunda oynanırdı?*

— Əvvəla, indiyə qədər səhnəyə qoyulan bütün milli rəqslərin demək olar ki, hamısı Əlibaba Abdullayevindir. O, bu sahədə nadir, həqiqi mənada əvəzolunmaz bir mütəxəssis olub, necə ki, indiyə qədər də onu əvəz edən yoxdur. O,

1936-cı ildə Azərbaycan Dövlət mahnı və rəqs ansamblı yaradılanda ora cəlb edilən ilk peşəkar rəqqasımız idi. “Şələqoy” (“Şalako” yox, “Şələqoy”!) rəqsini oynamağını görüb onu dövlət ansamblına qəbul ediblər. O zaman ansamblın balet-

meysteri Qəmər Almaszadə olub. Qəmər xanım özü “Mirzəyi” rəqsinə quruluş verib. Ə.Əbdullayevin quruluşunda bütün rəqslərimiz səviyyəli, məzmunlu, süjetli və çoxşaxəlidir. O, 1942-ci ildən başlayaraq üzü bəri, 200 rəqsə quruluş verib. Başqa xalqların rəqslərinə verdiyi yozumların sayı 25-ə qədərdir. Səmərəli çalışan, incə zövq sahibi olan, istedadı həqi-

qətən aşib-daşan, öz sənətini bütün varlığı ilə sevən bu insanın Azərbaycan filmlərində 29 rəqs görüntüsü var. O, hamımızın ustadıdır. İndiyə qədər milli rəqs sənətimizdə nəyə nail olmuşuqsa, ona borcluyuq.

— *Siz Azərbaycan Dövlət rəqs ansamblı yaranandan sonra da oynamısınız. Yəqin ki, orda repertuar da fərqliydi, eləmi?*

— Həmin kollektivdə fəaliyyətim 1986-96-cı illərdə olub. O zaman repertuarda Əlibaba Əbdullayevin quruluşları olan “Qarabağ”, “Nəzələmə”, “Yallı”, “Çobanlar”, “Xəyal”, Fərhad Vəliyevin quruluşunda “Cəngi” və “Şələqoy” rəqsləri var idi. “Yallı”da solist idim.

— *Yadımdadır, Əlibaba müəllimin qurduğu “Çobanlar” rəqsi çox o vaxt məşhur idi.*

— Elə indinin özündə də Əlibaba müəllimin demək olar ki, hər mövzuda rəqsləri var; kişi, qadın, idman, əmək, əşyalarla rəqslər və başqa mövzularda. “Çobanlar” texniki və çətin rəqsdir. Gözəl də süjeti var. Musiqisi də zəngindir. Əvvəl “Çoban bayatı” çalınır, sonra “Cəngi” səslənir. Daha sonra Cahangir Cahangirovun “Mahur-hindi” muğamı üstündə bəstələdiyi oynaq musiqi xüsusi məzmun və doğmalığ yaradır. Ümumiyyətlə, milli rəqs sənətimizdən danışanda söhbət istər-istəməz mütləq Ə.Əb-

dullayevin üstünə gəlib çıxır. Onun qurduğu “Neftçilər” rəqsi var. Bunu hələ o vaxt 1960-cı ildə yaradıb. Məxsusi olaraq Əlcəzairdə qastrola olanda oynayıblar.

— *Xanlar, deyəsən axı siz, “Cəngi” Dövlət rəqs ansamblında da çalışmısınız.*

— Bəli, 1991-2000-ci illərdə “Cəngi”nin də solisti olmuşam. Bu ansamblın da uğurlu işləri olub. Rəhbəri Qəhrəman Nəsirov idi. 1994-cü ildən “Cəngi”nin rəhbəri Xumar Zülfüqarova oldu. “Cəngi”də işləyərək, yenidən Dövlət rəqs ansamblına da qayıtdım və 1996-cı ilə qədər burda çalışdım. Həmin ildə “Cəngi”nin rəhbəri Rafiq Əzizov oldu. 1998-2002-ci illərdə bu ansambla mən rəhbərlik etdim. Maraqlı işlərimiz oldu. 1 saatdan çox çəkən zəngin proqramımızı yəqin ki, televiziya tamaşaçılarımız çox görüb.

— *Siz sənətə özfəaliyyətdən başlamısınız və özünüz də yeri gələndə özfəaliyyətə kömək eləmisiz.*

— Bəli, məsələn Xəzər Universitetində tələbələrdən ibarət özfəaliyyət rəqs ansamblı yaradaraq 15 il ona rəhbərlik etmişəm. Rəqqas tələbələrımızdən peşəkar rəqs sənətinə gedənlər də oldu. Tələbə ansamblında “Gənclik”, “Naz eləmə”, “Yallı-Zorxana”, öz quruluşumda isə

“Yallı”, “Qazağı”, İgidlər”, “Şəki” rəqslərini və R.Hacıyevin musiqisinə “Azərbaycan suitası”nı hazırlamışam. Xaricə səfərlərimiz də olub. Həmin ansambl özfəaliyyət adlansa da ölkə daxilində və ondan kənarda tam peşəkar səviyyədə çıxış edirdi.

— *Vaxtilə “Yallını” ustad Əlibaba Abdullayev qurmuşdu. Bəc siz onu necə hazırlamışdınız?*

— Ən qədim rəqslərimizdən olan “Yallı”ların hər birinin özünəməxsus hərəkətləri var. Xəzər Universiteti tələbələri ilə “Yallı” hazırlayarkən müxtəlif “Yallı”lardan götürülmüş elementlərdən istifadə etdim və nəticədə, özünütərif olmasının, dəyərli bir iş alındı.

— *Rəqs hərəkətlərinin adları, istilahlar barədə sizin fikriniz nədir? Onlar yerli-yerindədimi?*

— Azərbaycan rəqslərində hərəkətlər çox olsa da, terminlər azdır. Məsələn, təksillə, qazma, çaxmaq, atmalar, ayaq burcutmaları, şələqoy yerişi, qazaxı yerişi, süzmələr, kəsmələr, xeyli əl hərəkətləri, bura həm əllərin açıq vəziyyəti, həm də yumulu şəkildə, yumruqlar aiddir, çırtmalar, əl çalmalar, duruşlar, dönmələr, fırlanmalar, çökmələr, tullanmalar, döymələr və s. Bunları birlikdə sinxron etmək üçün kollektivlə, ya tək ayaq altındakı baş barmaqla

təksillədə, döymələrdə və s. mütləq barmaqların səsi eşidilməlidir. Səs eşidilmirsə, deməli hərəkət düzgün icra olunmayıb. Bir daha o fikrə qayıdıram ki, Azərbaycan peşəkar rəqs məktəbini böyük Əlibaba Abdullayev yaradıb...

Məsələn Qadın rəqslərində yerişlər, süzmələr var. “Yallı”larda, “Qavalla rəqs”, “Nəlbəki ilə rəqs” və digərlərində ayaq hərəkətlərindən istifadə olunur. Deyim ki, acıq-saçıq geyimlərlə qadın rəqslərinin səhnəyə çıxarılmasına heç cürə yol vermək olmaz.

— *Yeri gəlmişkən, söhbətimizin bu yerində bir haşiyə çıxım. “Terminlərdə “çaxmaq” adına rast gəldik. Əksər rəqs kollektivlərində və Bakı Xoreoqrafiya Akademiyasında bu hərəkətin adı “çaqquli” (çakkuli) kimi adlandırılır. Bu təhrif olunmuş sözdür. Sözüün kökü “ocaqqulu”dur və Xızıda yaşayıb yaratmış, Şirvan aşığı məktəbinin tanınmış nümayəndəsi Aşıq Ocaqqulunun (1905-83) adıyla bağlıdır. Məlumdur ki, Şirvan aşığı sənətinə xas cəhətlərdən biri də onların məharətlə rəqs etmələridir. Aşıq Ocaqqulu isə bu yönündə daha mahir idi. Onun toylarda və konsertlərdə rəqs hərəkətlərini ustalıqla oynama sorağı hər yərə yayılmışdı. Qəməz Almaszadə 1936-cı ildə Azərbaycan Dövlət mahnı və rəqs ansamblına ba-*

letmeyster təyin olunanda və Opera və Balet Teatrında çalışanda belə bölgələrə, əyalətlərimizə gedib milli rəqslərimizlə maraqlanıır və icra olunan hərəkətləri birər-birər öyrənirdi. O, Xızıya gedərək toyda Aşıq Ocaqqulunun oynamağını görmüş və axıracan onun rəqsinə tamaşa etmişdi. Sonradan həmin hərəkətləri Qəmər xanım rəqs quruluşlarında tətbiq edərək bu elementi "Ocaqqulu" adlandırmışdı. Baletmeysterlərimizin əksəri rusdilli olduqları üçün bu söz dildə təhrif olunaraq "çaqqui" şəklini alıbdir.

— Dediğiniz çox maraqlıdır. Heç kəsin ağına gəlməzdi.

— Azərbaycan rəqs məktəbi nümunələrində əşyalarla rəqlər də özünə məxsus yer tutur. Bir vaxtlar səhnəmizdə "Stəkanla rəqs"imiz də vardı.

—Onu bilirəm ki, Dövlət mahını və rəqs asambli yaradıldığı ilk

dövrə həmin rəqsi Qəmər xanım Almaszadə qurub. Sonralar adını çəkdiyinizə və "Vağzal-Mirzəyi"

rəqsinə də Əlibaba müəllim quruluş verib. Həm tək, həm də kütləvi rəqlərdə bunları Əminə Dilbazi oynayıb.

"Stəkanla rəqs" çox çətinidir. Elə etmək lazımdır ki, stəkandakı çay dağılmasın. Əslində keçmişdə stəkanın içində çay deyil, şərbət olarmış. Xanımlar şərbət paylayıblar. Çay qaynardır, tökülər və ələyığı yandırar. Səhnədə isə soyuq çayla oynanılır. Rəqs zamanı hər əldə iki stəkan içi dolu olmalı, həm də ritmlə bir-birinə vurularaq səs çıxarmalıdır. Özü də bu səslər eşdilməlidir. Bu rəqsın ən mahir ifaçıları Ə.Dilbazi və Z.Babazadə olub.

Həmin rəqsi 1974-cü ildə Əlibaba Abdullayev qurub və o zaman 4 ay işləyərək, sonra da... küsüb gedib. Daha doğrusu küsdürlər. O, "Bahar rəqsi"ni də kütləvi

rəqs kimi qadınlar üçün qurmuşdu. C.Cahangirovun zəngin, qəlb oxşayan, ruhu tərpədən musiqisi ilə bahar əks olunur, gül-çiçək dərilər, bir-birlərinin üstünə su çiləyirlər, gül baxçaları, çiçəklərin açılıb-yumulması təsvir olunur. Əlibaba müəllim rəqs qurmaqda o qədər mahir idi ki, rəqslərin rəsmi canlı şəkildə göz önünə gəlirdi.

— *Üzünüzə demək olmasın, siz bütün ömrünüzü Azərbaycan rəqsinə həsr eləmişiz, milli rəqs sənətinin inkişafı üçün mühüm işlər görmüsünüz. Hazırda nəynən məşğulsuz, olmaya rəqsdən aralanmısınız?*

nin daimi nümayəndəliyinin dəvətinə əsasən Novruz bayramı münasibətilə konsertlərdə iştirak etmişik. 2013-cü ildə Mahaçqalada çıxışlarımız oldu. Həmin festival “Vatan” ansamblının 25 illiyinə həsr edilmişdi. Buraya Qafqazdakı bütün rəqs ansambları dəvət olunmuşdu. Biz orada “Yallı-Zorxana” oynadıq. 2013-cü ildə Türkiyənin İzmir şəhərinə getmişdik. Rəqslərimiz böyük maraqla qarşılandı. Elə bu uğurun nəticəsi olaraq, 2014-cü ildə Türkiyə, Həbəşistan və Rumıniyada keçirilən festivallara dəvət aldım. Elə həmin ilin avqustunda Şotlandi-

— *Bunu təsəvvürə gətirmirəm. 2007-ci ildə Mərdəkan mədəniyyət sarayında oğlanlardan ibarət “Azərbaycan qartalları” rəqs ansamblı yaratmışam. Nə gözəl ki, müxtəlif ölkələrə, bir sıra festivallara və digər tədbirlərə dəvətlər almışım. Lüksemburq, Brüssel, 28 may Respublika günü münasibətilə isə Birmingem şəhərlərində, Avropa Şurasındakı Azərbayca-*

yada, Aberdin festivalında çıxış etdik. Festivalın sonundakı, qala-konsertdə “Çobanlar” rəqsini oynadıq. Həddindən artıq bəyənildi. 2015-ci ildə bizim ansambl Rusiyanın Krasnoyarsk şəhərində keçirilən festivala yollandıq. Bu festival hər il keçirilir və hər dəfə də Qafqaz xalqlarından biri təmsil olunur. Onu da deyim ki, həmin şəhərin Azərbaycan diasporu nəzdində orada yaşayan Səadət Qarayeva “Odlar yurdu” adında rəqs ansamblı yaradıb. Bizim ora getməyimiz hər mənada mühüm əhəmiyyət kəsb elədi. Onu da qeyd etməyi özümə borc bilirəm ki, 2016-cı ilin mayında Bakıda təşkil olunan Qəməralmazadə adına Beynəlxalq rəqs müsabiqəsində Mərdəkanın “Azərbaycan qartalları” birinci yeri tutub... Ümumiyyətlə yaratdığın bir işin bəhrəsini görməkdən fərəhli iş yoxdur... Və nə gözəl ki, mən həyatımı, var gücümü, bacarığımı sevdim, vaxtilə seçdiyim sənətə həsr tləmişəm...

— *Sizə can sağlığı, uğurlar... Bitib-tükənməyən şövq və həvəsiniz qoy heç vaxt sönməsin...*

— *Çox sağ olun.*

Söhbəti yönəltdi:
Əhsən RƏHMANLI
ADMIU-nun müəllimi

Qacarlara yaraşan bər-bəzək...

MİNDİKLƏRİ ATLAR DA BƏZƏNİB-DÜZƏNƏRDİ...

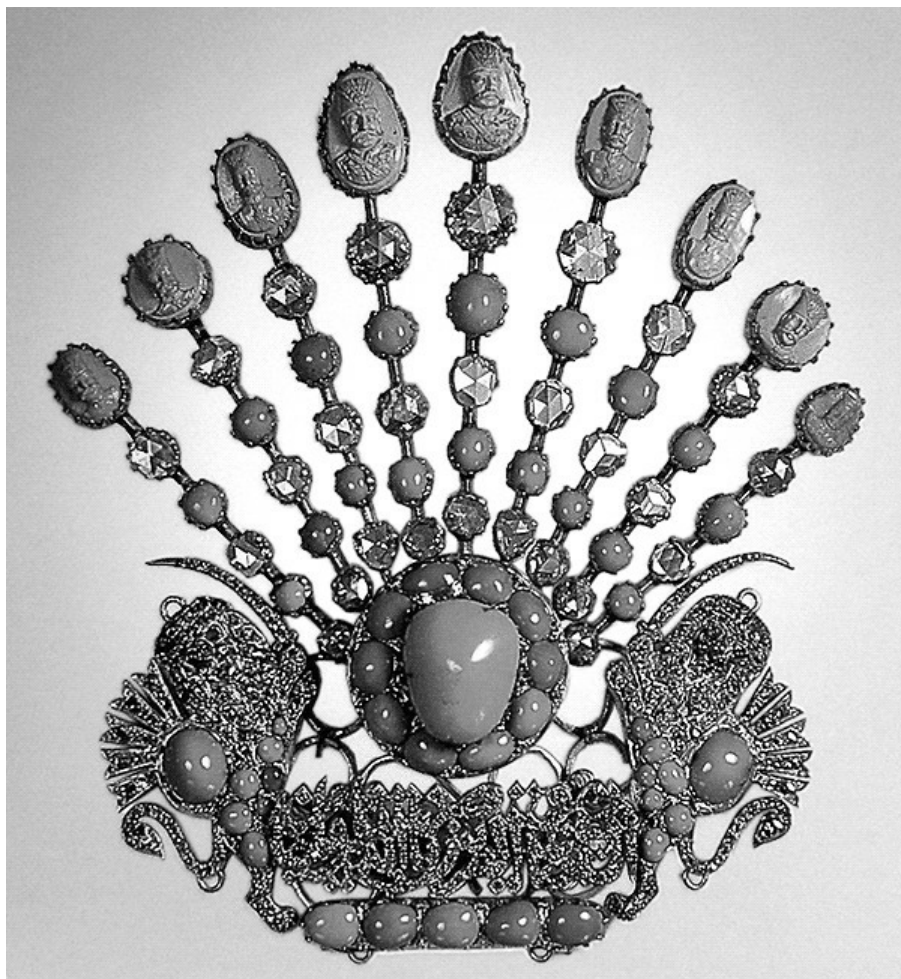
XVIII əsrin sonu-XX əsrin əvvəlini (1796-1925) əhatə edən Qacar dövləti İranın Tehran şəhərində məskunlaşmış türk-qovanlı tayfasından olan güclü bir Azərbaycan-türk sülaləsi idi.

Bildiyimiz kimi, təsviri sənətdə “Qacarlar” dedikdə, ağla ilk gələn möhtəşəmlik, təntənə, saray üslubu və seçkinliyidir. Bu dövlət nəinki tarixdə, həmçinin sənət dünyasında da “Qacar üslubu” deyilən bir fenomeni iz qoymuş uzunömürlü sülaləyə malik idi. Qacarlar üslubu özünü rəngkarlıqda qabarıq göstərdiyi kimi dekorativ-tətbiqi sənətin bədii metal növü olan zərgərlikdə də öz əksini tapıbdir. Necə ki, rəngkarlıqda bu üslubun səciyyəvi cəhətləri vardı (məsələn, insan fiqurlarının təmtəraqlı, zəngin obraz həlli ilə miniatürə xas göstərilməsi, üzün aydın, işıqlı, göz-qaşların həcmli və qara rənglə xüsusi olaraq haşiyələnməsi, dekorativlik və s.), eləcə də XIX əsr zərgərlik sənəti üçün də xarakterik cəhətlərini sezmək olur. Qacar üslubunun zərgərliyi daha çox öz dövrünün xanları üçün əlverişli idi. Bu dövrdə şahlar və yüksək təbəqəli insanlar üçün daş-qaşla süslənmiş müxtəlif bəzək əşyaları yaradılırdı. Bəziləri şəxsi sifarişlə, bəzilərisə hədiyyə kimi istedadlı zərgərlər tərəfindən

hazırlanırdı. Maraqlıdır ki, qədim dövr və ilk orta əsrlərdə zərgərlik nümunələri əsasən qadınlar üçün yaradılırdısa, sözü gədən dövrdə artıq kişilər üçün də hazırlanmağa başlayır. Qeyd edim ki, Qacarlar dövrü zərgərliyi, əsasən Fətəli şah (Hüseynqulu xanın oğlu; 1797-1834), Məhəmməd şah (Fətəli şah Qacarin nəvəsi; 1834-1848) və Nəsirəddin şahın (Məhəmməd şah Qacarin oğlu; 1848-1896) hakimiyyəti illərində yüksək mərhələyə qalxmışdı. Qacar zərgərliyi üçün, əsasən qızıl və platin kimi qiymətli metallardan bəzənmiş - brilyant, zümrüd, yaqut, mirvari, və firuzə qaşlarla məharətlə bəzədilmiş məmulatlar səciyyəvidir. Üslub və texnika baxımından onlar sırf qacar üslubunda ərsəyə gətirilmişlər və hər biri alışıb-yanan, təmtəraqlı, zəngin nəcib görünüşə sahibdir. XIX əsr zərgərlik sənəti möhtəşəmliyi və nəcibliyi ilə seçilir və bununla da məşhurdur. Eqret quş lələyindən ibarət qadın və ya kişi üçün nəzərdə tutulan, bir növ tac rolunu oynayan baş bəzək əşyasıdır. Eqretlərdən ələlxusus şahlar istifadə edirdi. Bu bəzək əşyası çalma və hər hansı bir baş örtüyünün tam ortasında yerləşdirilirdi; şahların geyimlərində isə eqret-papaqların ayrılmaz tərkib hissəsi idi. Eqretin maddi

və bədii dəyəri ilə sahibkarın sosial statusunu müəyyən etmək mümkün idi. Yəni eqret nə qədər bahalı metal və daş-qaşla işlənib ərsəyə gətirilirdisə, onu taxan sahibkarın da cəmiyyətdəki mövqeyi, maddi və ictimai statusu bir o qədər yüksək qiymətləndirilirdi. Belə zərgərlik nümunələrindən dövrümüzdə gəlib çatan ən gözəl və qeyri-adisi 19-cu əsrdə Qacar dövlətinin başçısı Nəsirəddin şah Qacar (1831-1896) üçün hazırlanmış qızıl eqretdir (baş taxılan sancaq tipli tacdır). Bu sirli baş bəzəyi hə-

Nəsrəddin şah Qacara məxsus eqret (baş bəzəyi). XIX əsrin 4-cü rübü

qiyyətən də özündə bir çox müəmmarı saxlayır, həmçinin digər XIX əsr eqretlərindən aşkar surətdə seçilir. Bu fərqlilik həm formaca, həm məzmunca, həm də kompozisiyanın həll və üslubu baxımından özünü göstərir. Hazırkı mövzunu yazmağıma səbəb olan və məni də buna ruhlandıran hə-

(medalyonlarla) fərqlənir. Eqretin ümumilikdə forması tovuzquşunun görkəmini xatırladır, bunu bir növ stilizə variant adlandırmaq da mümkündür. Aşağı his-

min nadir bəzək əşyasının bədii-texniki həllidir. Nəsrəddin şah Qacara məxsus bu zərgərlik məmulatı öz tovuzquşu forması və firuzə daşlar üzərində yaradılmış kəsmə portretləriylə

sədə sağ və sol tərəfdə şir fiqurları, onların yanında isə qılınc və günəş şüasının təsviri verilib. Məhz bu ayrıntı özündə bir neçə mənanı gizlədir. Günəşin təsviri elə göstərilib ki, o, həm də hər iki kənarın başlıqlarında yerləşən tovuzquşunun açılan quyruğu kimi təsəvvür yaradır. Bu cür zərgərlik əşyasında bir neçə detalların birləşərək konkret fiqurlar əmələ gətirən kompozisiyası yalnız Qacar zərgər ustalarının təxəyy-

*Qacar zərgərliyinə aid sırqa. XVIII əsr.
Ölçü: 4,6 sm.*

ülü nəticəsində meydana gələ bilərdi. Tacın ön hissəsində epigrafi yazı da yazılıb. Zənnimcə, bu nüans zərgərlik sənətində baş bəzək əşyaları üçün nadir yeniliklərdən hesab olunur. Ümumiyyətlə, şir, günəş və tovuzquşu Cənubi Azərbaycan təsviri incəsənəti üçün xarakterik obrazlardır. Bunu digər dekorativ tətbiqi sənət nümunələrində də görmək olur. Tovuzquşu daimilik və həyat (cənnət quşu) anlamında təsvir olunur, şir isə güc-qüvvət, hakimiyyət mənasındadır. Məlumdur ki, Qacarlar sülaləsi İslam dininin şiə təriqətinə mənsub idilər. Bunu bəzək əşyasındakı şir və qılınc təsviri də açıqlayır, çünki bilir ki, şirlə qılınc şiəlikdə İmam Hz. Əlini tərənnüm edir. Düzdür, İmam Əli (ə)-ın qılıncı ikiüclü zülfüqar qılıncı idi, buna baxmayaraq, bəzəkdə qılınc forması ümumi anlamda təhlil edilir – bu da bilavasitə imamlara işarədir. Qılınc eyni zamanda döyüşə, vuruşmağa dəlalət edir. Burdan belə nəticəyə gəlmək olur ki, məhz Nəsirəddin şah Qacarın hakimiyyəti dövründə zərgərliyə ilk dəfə olaraq dini xüsusiyyətlər, dini anlam kəsb edən xırda elementlər və din ilə siyasətin sintezi əlavə edilir. Qacarlar dövlətinin üçrəngli (yaşıl, ağ, qırmızı) bayrağına nəzər yetirsək, görürük ki, orta ağ zolağın üzərində arxasında günəş saçağı, əlində isə qılınc tutan şir təsvir olunub. Zərgər tərəfindən tacın kənarlarına əlavə edilən həmin xırda element eyni zamanda Qacar dövlətinin siyasi

Nəsirəddin şah Qacar və istifadə etdiyi baş bəzeyi. XIX əsr

Fətəli şah Qacanın hakimiyyət illərinə aid brilyant daşlardan ibarət qızıl diadem. (1797-1934 arası)

emblemidir. Bayraqlarının üstündəki həmin şir və qılinc təsviri həm hakimiyyət, həm də din anlamını özündə əks etdirirdi, bu da onu izah edir ki, Qacarlarda din dövlətdən ayrı deyildi; din də, hakimiyyət də bərabər və mütəşəkkil surətdə aparılırdı. Bəzeyin daha bir detallı diqqət çəkir – tacın ən baş hissəsində günəşin şüalarını və tovuzquşunun lələklərini xatırladan elementlər (biri tam mərkəzdə, dördü sağ, dördü isə sol tərəfdə getdikcə kiçilən formada). Günəş rəmzi yeni həyatın, başlanğıcın tərənnümü idi. Həmin rəmzi metal şaxələr sancağın mərkəzindəki firuzə qaşlı dairəvi formaya bərkidiliblər, hansı ki, şaxənin hər birinin uclarında firuzə daşı üzə-

rində kəsmə portretlər yaradılıb. Bu 9 portret elə Nəsirəddin şahın öz portretləridir ki, firuzəyə həkk olunmuşlar.

Olduqca geniş və mükəmməl təxəyyüllə işlənmiş bu zərgərlik nümunəsi hazırda Tehranda, İran Mərkəzi bankının Milli Cəvahirat Xəzinəsində saxlanılır. Məni öz görünüşü ilə valeh edən bu eqreti muzeyin eksponatları içərisində canlı görəkən, açıq təəcc-

üblənmişdim. Nisbətən iri ölçülü zənn etdiyim bəzək əşyası çox kiçik ölçüdəymiş. Bu da zərgərlik əsərinin bədii-estetik dəyərini sözsüz ki, daha da artırmaqdadır. Nəzərə alsaq ki, usta o cür mürəkkəb kompozisiyanı səbr və diqqət tələb edən kiçik ölçü üzərində yaradıbdır. Bu nüans bizə minimalizmi xatırladır... – bu bəlkə də Qacar zərgərliyində ilk dəfə təsadüf olunan bir məziyyətdir.

Qacar dövrü zərgərliyinin digər maraqlı məmulatları kimi cütqabağı, sırqa, boyunbağı, ətirli maddələr yandırmaq üçün dekorativ qab, toqqa, tac və bəzək sancaqlarını sadalamaq gərəkdir, hansı ki, qızıl,

platin, gümüş, brilyant, firuzə, yaqut və zümrüddən qaxma üsulu ilə işlənmişlər. Nümunə olaraq Fətəli şahın hakimiyyəti dövründə yaradıldığı təxmin etdiyim 4,6 sm. ölçüsündə olan sırqanı (XVIII əsr; materialı qızıl, firuzə), 6 sm. ölçüsündə olan, üzərində mina işləməli qızıl sırqaları (XIX əsr) və XIX əsrin I yarısına təsadüf edilən asma bəzeyi və Fətəli şahın dövrünə aid (1797-1934-cü illər arası) brilliant və yaqutdan hazırlanmış qızıl cütqabağını qeyd etmək olar.

Zərgərlik sahəsində çalışmış ustalardan İbrahim Məssihinin və Usta Takinin adlarını çəkmək mühümdür. Təəssüf ki, Qacariyyə zərgərlərinin hamısının adları tarixdə qalmayıbdır.

Demək olar ki, iki əsrlik Qacar dövrünün möhtəşəm zərgərlik nümunələri indi dünyanın bir neçə muzey (o cümlədən Ermitaj, Şərq Xalqları muzeyi, İran Mərkəzi bankının Milli Cəvahirat xəzinəsi və s.) ekspozisiyalarını bəzəməkdədir.

Nigar Yunus,

Rəssam-Sənətşünas

DÜNYANI BƏZƏYƏNLƏR

Məşhur sənət əsərləri kimi dərin hisslər də düşüncədən daha dərinə gedir. Adi davranış və fikirlərdə qəlbə bəslənən rəğbət və nifrət, hətta qəlbin özünün kəsdirə bilmədiyi hallar ortaya çıxır. Azman hisslərin hər biri özündə bütöv bir kainatı əritmiş olur - o kainat nəhəng də ola bilər, miskin də; onlar öz abu-havası olan bir aləmə işıq saçır. Bu minvalla ayrıca qısqanclıq, eqoizm, səxavət, ya özündən müştəbəhlik dünyası mövcuddur... Bizi hər küncdə absurdluq, bir məchulluq hissi güdməkdədir. Bu hiss özünün hüznə bürünmüş çılpalıqı, özünün tutqun şöləsi ilə ələkeçməzdir.

Baxırsan ki, özge adam həmişə bizimçün dərkəilməz olaraq qalır, digərində bizim ağılımız kəsməyən, davranışında bizim anlamadığımız nəse tapırsan. Belə qalandasa, mən insanlara demək olar ki, bələdəm, onların davranışları mənə tanışdır, hərəkətləri mənə nəyisə izah eləyir. Bu yolla onların sir-sifəti, görkəmləri mənə tanış gəlir və hər bir hissın öz aləmini, cizgilərini tuta bilərəm... Bəlkə də mənə elə gəlir - bu olsa-olsa öz-özünü aldatmaqdan özge bir şey deyil...

Alber Kamyu

"KÖHNƏ BAKI"NI TƏZƏ SAXLAYAN USTAD...

Ə.Rzaquliyevin qrafikasına öləri bir baxış

Azərbaycan təsviri sənətində ustadlardan biri sayılan əməkdar rəssam Ələkbər Rzaquliyev cəsərlə demək olar ki, milli-mədəni irsimizi zənginləşdirən sənətkarlardan sayılır. Rəssamın yüksək bədii-estetik dəyəərə malik, özündə qədim milli miniatür üslubunu əks etdirən qrafikası dediyimizə bir sübutdur. Deyilən məziyyətlər xüsusilə Ə.Rzaquliyevin "Köhnə Bakı" linoqravür silsiləsində daha qabarıq şəkildə özünü göstərir.

Milli kökdən "su içməyin" nəticəsidir ki, ağılı-qaralı cizgilərlə ifadə olunmuş Ə.Rzaquliyev kompozisiyalarında gələnək və çağdaşlığın uğurlu qovşağı elə ilk baxışdan özünü göstərir.

Ustad rəssam

bilavasitə miniatür üslubundan gəlmə bədii-estetik məziyyətləri yeni biçimdə təfsir etməklə, əsərlərin tarixi-etnoqrafik tutumunu gələcəyə ünvanlayır və hər lövhəni bədii sənədə çevirməyə nail olur. Bu linoqravürlərdə müşahidə olunan kompozisiya yığcamlığı, cizgi

oyunaqlığı, xəfif, güclə sezilən yumor Ə.Rzaquliyevin üslubunu demək olar ki, bütün həmkarlarından fərqləndirir.

Sənətsünas Ziyadxan Əliyevin təbirincə desək, "Rəssamın köhnə Bakıya həsr etdiyi 200-dən çox orijinal əsəri göstərir ki, o, gözümüzdə adıləşən motivlərdə gözəllik qaynağı axtarıb tapmaqda böyük usta olub. Hərdən başqa mövzulara müraciət etsə də, Ə.Rzaquliyev Köhnə Bakını qədim şəhəri dönə-dönə çəkməkdən usanmırdı. Onun məşhur qrafik silsiləsi hər şeydən əvvəl ona görə qiymətlidir ki, bu rəsmlərdə şəhər və onun özünəməxsus həyatı küll halında təqdim olunub. Odur ki, tamaşaçı bir əsərdə şəhərin qədim memarlıq tikililəri ilə yanaşı, milli kolorit etnoqrafiyamızla da tanış ola bilər". Sənətsünas Z.Əliyevin görkəmli həm də təkrarsız rəssamın yaradıcılığına verdiyi bu dəyəri sovet dövrünün ən məşəqqətli anlarını yaşamış, ağır bir ömür yolu keçmiş sənətkarın xatirəsinə dərin ehtiramın göstəricisi də hesab etmək olar.

Bu yerdə deyək ki, "Köhnə Bakı" qrafik silsiləsinin yüksək bədii məziyyətlərini özündə əks etdirən amillərdən biri də silsiləyə daxil olan əsərlərin mövzu rəngarəngliyidir. Amma heç şübhəsiz ki, bu təkrarsız lövhələrə şöhrət gətirən tək cə özələrində Bakının, İçərişəhərin müxtəlif motivlərini əks etdirməsi sayıla bilməz. Bizim fikrimizcə, "Köhnə Bakı"nın ondan əvvəl, eləcə ondan sonra həmin mövzuda yaradılan əsərlərdən başlıca fərqi heç şübhəsiz ki, qocaman sənətkarın hamıya məlum səhnələrə fərqli bucaqdan baxması, görüb-duyduqlarını yalnız özünə məxsus bədii-estetik dəyərlərə bələmək ustalığıdır.

Rəssam bir mövzunu hərtərəfli açmaq, onu tamaşaçı marağının cazibəsinə çəkmək üçün üz tutduğu motivlər arasında uşaqlıq xatirələri əsas yer tutur. Bu baxımdan "əski təhsilə" həsr olunmuş lövhələr xüsusi maraq doğurur. Rəssamın öz müşahidələrini birneçə əsərdə "Mədrəsə" (1961), "Mədrəsədə cəza" (1962), "M.Ə.Sabirmollaxanada" (1962) linoqravürlərində əks etdirməsi heç də öteri sayıla bilməz.

Adlarını çəkdiyimiz hər üç əsərdə dərslərini yaxşı oxumayan, ya da şuluq salan şagirdlərin mollaxanada cəzalanma səhnəsini görürük. Rəssam həmin lövhədə – mollanı mərkəzdə, şagirdləri isə dairə boyunca yerləşdirməklə kompozisiyanın daha baxımlı olmasına yetişir. Bu cür bədii

kompozisiya qurmaq metodu təbii ki, miniatür gələnlərindən qaynaqlanır. Diqqət çəkən cəhətlərdən biri də odur lövhədəki detalların heç biri təsadüfi deyil, hər bir element ustad rəssam tərəfindən düşünülmüş şəkildə təsvirə gətirilib. Səth boyu kifayət qədər cizgi müxtəlifliyinə və axıcı ritmə riayət edən sənətkar, bununla da kompozisiyanın oynaqlığına nail olubdur.

"Köhnə Bakı" silsiləsinin özəyi sayılan qədim İçərişəhərin tipləri də öz bənərsizliyi ilə seçilir. Ordakıların hər birində səciyyəvi olan xırdalıqları qabartmağa çalışan sənətkar onları adətən, necə deyirlər "iş başında" göstərir. Bu mənada onun "Kömür satan", "Balıq satan", "Ağ neft satan", "Küçə bərbəri", "Nehrə çalxalayan", "Çoxarvadlı", "Xırdavatçı İçərişəhərdə", "Ləzgi İçərişəhərdə", "Fənərçi", "Südçü", "Çəkmə silən", "Bıçaq itiləyən", "Şüşəçi" və başqa əsərlərinin adını çəkmək kifayətdir. Belə sənətçi obrazlarının təqdimatında da fon-

yerlikdən cəlbədicə bədii amil kimi istifadə edən ustad rəssam, bununla da həmin tiplərin yadda qalan olmağını təmin edir. Peşə adamlarını bilərəkdən bədii stilizə yolu ilə təqdim edən Ə.Rzaquliyev bunun sayəsində lövhələrin hər birinə fərqli abühava gətirə bilib.

Bununla belə rəssam ayrı-ayrı süjetlərin həllində şərti təsvir vasitələrinə üstünlük verir: tiplərin zahiri görkəmini dəyişdirir, onları irəlidə ya azca arxada göstərir, bu məqsədlə plan və perspektivləri belə dəyişdirir. Bu baxımdan “Yun daşıyanlar” və “Yem hazırlığı” qravürünün müxtəlif variantları xüsusi diqqət doğurur”.

Rəssamın bədii ifadə axtarışları tək-cə motivlərin, tiplərin qabardılması ilə məhdudlaşmır. Ə.Rzaquliyevin əksər linoqravürlərində arxa fon, başqa sözlə desək, ikinci plan da kompozisiyanın mənə-məzmun tutumunu zənginləşdirməyə xidmət göstərir. Bu mənada onun “Boxçalı qadın” (1966) lövhəsinin adını çəkmək kifayətdir. Arxa planda şərti çəkilən məişət səhnəsinin – paltar yuyulması və quyudan su çıxarılmasının təsviri bu mənada diqqətəlayiq olmaqla yanaşı, kompozisiyanın bütövlüyünə xidmət göstərən vacib xüsusiyyətdir.

Ümumiyyətlə, istər portret-tiplərində, istərsə məişətlə bağlı qrafik lövhələrində (“Çəkməçi”, “Namaz”, “Şirə satan”, “Bostandan gələnler”, “Dəvənin kəsilməsi”, “Bakıda konka”, “Qafqaz güləşi”, “Qəssab”,) rəssam bu cür kompozisiya üsulundan uğurla faydalanır.

Öz zənginliyi ilə seçilən “Köhnə Bakı” qrafik silsiləsində Ə.Rzaquliyev özünəməxsus mənəvi-psixoloji, bədii-estetik məziyyətləri özündə əks etdirən obrazlar, məişət səhnələri, köhnə Bakı tipləri, məhəbbət motivləri, əmək mövzusu, Bakının tarixi memarlıq abidələri kifayət qədərdir. Bu əsərlərin diqqətçəkən əsas keyfiyyəti, qeyd etdiyimiz kimi, rəssamın milli qaynaqlara tapınmaqla, miniatür ənənələrin özünəməxsus biçimdə təfsir etməsidir.

“Köhnə Bakı” silsiləsində rəssamın məhəbbət motivlərinə yer ayırması, həm silsilənin müxtəlifliyinə, həm də rəssamın yaradıcı potensialının üzə çıxmasına xidmət göstərir. Onun “Hacı bulvarda”, “Quyu yanında ikilikdə”, “Qonşunun məhəbbəti”, “Arvad, gəl barışaq”, “Qoçu içərişəhərdə” və b. bu

kimi lövhələrdə müəllif ağ-qara cizgilərin işığında cürbəcür insan yaşantılarına özünəməxsus “güzgü” tutmağı bacarıb. Bu yaddaqalma həm onlar üçün maraqlı süjetlərin seçilməsi, həm də obrazların özündə daşdığı duyğuların, hissələrin ifadəsinə xidmət göstərən cizgilərin yerli-yerində tapılmasıdır.

Ə.Rzaquliyevin Bakı və İçərişəhər görüntüləri ilə bağlı çəkdiyi əsərlər həm də tarixi əhəmiyyət daşıyır. Xüsusilə “Köhnə Bakı” silsiləsindən memarlıq tikililərinə libas və geyimlərə həsr olunmuş lövhələr əvvəlki kimi bu gün də son dərəcə maraqla baxılır. Bu mənada “İçərişəhər”, “İçərişəhər önündə meydan”, “İçərişəhərdə”, “Qız qalası”, “İçərişəhərdə küçə. Tanışlıq” (1968) lövhələri xüsusi maraq doğurur.

1960-cı illərin sonu, 1970-ci illərin əvvəlində rəssamın qədim Atəşgaha həsr olunmuş silsilə lövhələri (“Bakı. Suraxanı. Atəşgah”, 1968, 1971; “Bakı. Atəşpərəst məbədi”, 1971)də obyektə özünəbəxış mövqeyi ilə seçilir. Bu əsərlərdə rəssamın qədim tikiliyə fərqli nöqtədən göz qoyması həm o məkanın zəngin tutumunu, həm də ziyarətçi axınına göstərməyə imkan yaradır. Həmin lövhələrdə Ə.Rzaquliyev cizgi təzadlarını işlətməklə, qədim məbədin aurasını çatdırmağı bacarır.

Onu da deməli ki, rəssamın keçmişə bədii münasibəti təkcə motiv təzəliyi ilə deyil, həm də “geriyə qanrılıb” obrazları, məkanı fərqli baxışla seyr etməsi qabarıq tərzdə özünü biruzə verir.

Qeyd edək ki, Ə.Əzimzadə kimi Ə.Rzaquliyev də öz əsərlərini yaddaşına güvənib yaradırdı və onların hər birində köhnə Bakının tipaj, geyim, ənənə və adətlərini dəqiqliklə “bərpa” etmək istedadı vardı. Lakin, Əzimzadənin yozumunda təsviri cərgənin əsas elementlərini qrotesk, acı kinayə təşkil edirdisə, Ələkbər Rzaquliyevin lövhələrində daha çox köhnə şəhər, onun sakinləri, yox olan darısqal küçə və daxmalar üçün qərubsəmək, sürətlə inkişaf edən, siması təzə binalarla dəyişdirilən bir şəhərdə qorunması mümkün olmayan xüsusi abü-hava bərqərarır.

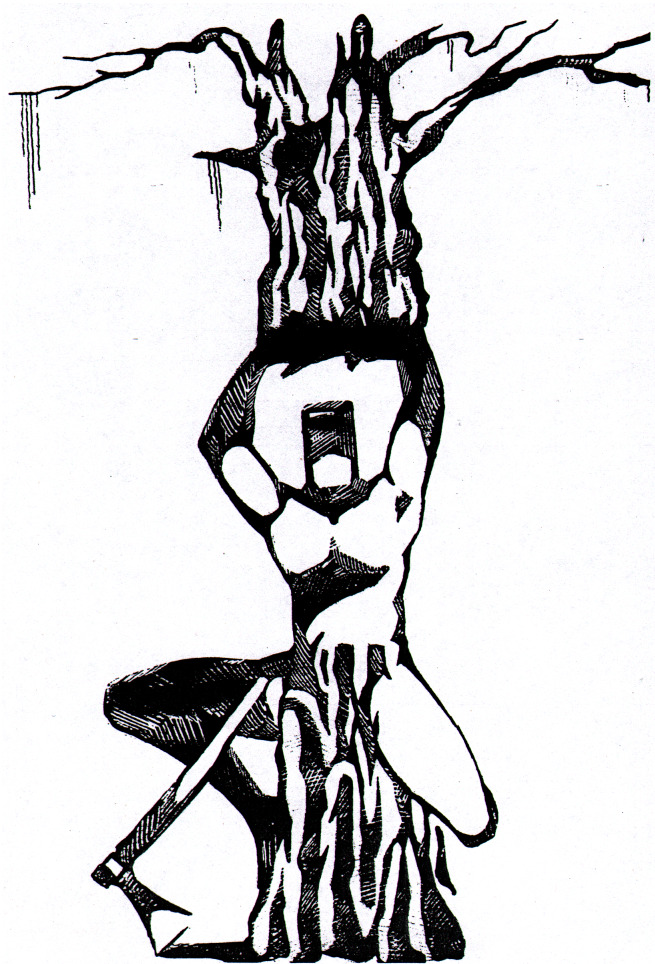
Aslan XƏLİLOV

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının dissertantı

KİTABIN “ÜRƏYİNİ OXUYAN...”

Rəssam Ayxan Rəsulovun yozumları...

...Üçrəngli bayrağımıza yenidən qovuşduğumuz 1991-ci ilin payızında onun cəmisi 18 yaşı vardı. O vaxt məşhur “Əzimzadə məktəbi”nin son kursunda oxuyurdu. Azərbaycan poeziyasında özü-nəməxsus sözü-nəfəsi olan şair Adil Rəsulun (1938-1997) və Azərbaycan Milli Ensiklopediyasında çalışan, ədəbiyyatçı Əxtər xanımın ailəsində dünyaya gələn Ayxan bəlkə də bunun nə demək olduğunu yaşadılarının çoxundan daha dürüst anlayırdı. Dünyaya göz açandan bəri evlərində çoxlu kitab görməyə adət etmiş Ayxanın necə deyərlər, bu günkü “xəmiri”nin də elə o vaxt kitablar aləmində “yoğrulduğunu” güman etmək o qədər də çətin deyil. Elə bu gün onun həyatında kitabın hansı yer tutduğunu söyləmək

də qənaətimizcə gərək müşkül sayılmasın. Yaradıcılığı daha çox bədii ədəbiyyatla bağlı olan Ayxan üçün bu “dibi görünməyən” sərvət həm də “çörək ağacı”dır, desək, həqiqəti söyləmiş olarıq. Amma, bu da məsələnin bir tərəfidir. Belə ki, Ayxan öz ruhu ilə səsleşən kitablara illüstrasiya çəkəndə özü də mənən rahatlıq tapır. Çox vaxt ədəbiyyatla təmas öz düşüncələrini şərh etmək, bunu başqalarına çatdırmaq, səssiz-sözsüz izah etmək üçün bir vasitə kimidir. Bu gün onun yarandığı gündən bəri bizim fikrimizcə, özünün mütərəqqi baxışları ilə respublikada ad çıxarmış “Qobustan” jurnalında çalışması da maddiyyatdan daha çox, mənəviyyatla bağlıdır. Bu jurnala üz tutan müəlliflərin yazılarında çox vaxt başqa nəşrlərdə tapa bilməyəcəklərini görəndə Ayxan da ru-

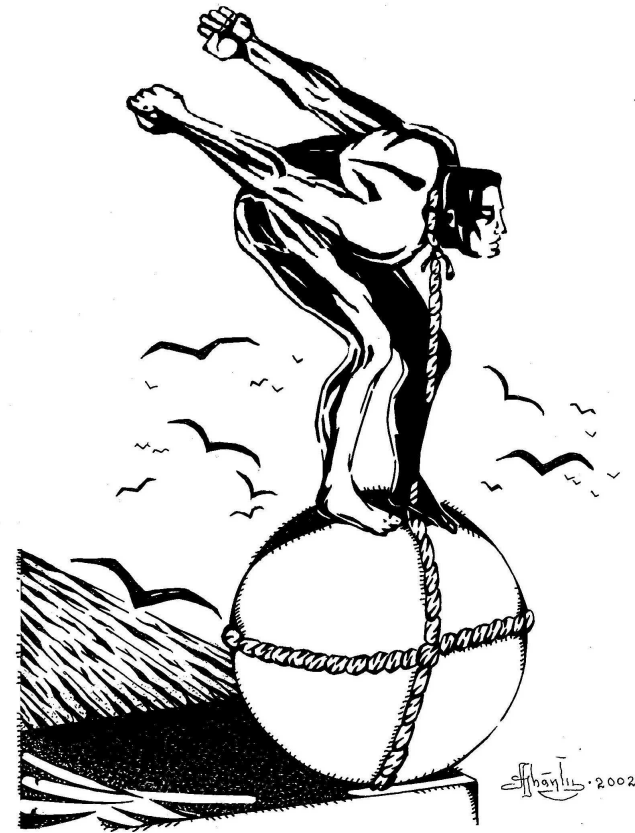

huna ruh qatır, seçdiyi bədii-yaradıcı yolun düzgünlüyünə inamı birə-beş üstün gəlir.

...Ayxan Rəsulovun 1997-ci ildən bəri, yəni, Mədəniyyət və İncəsənət Universitetini bitirəndən sonra araya-ərsəyə gətirdiyi əsərlərini bütünlükdə "zamanla dialoq" da adlandırmaq olar. Gerçəkliyi təsvirdən çıxış edərək dərk etməsi, düşüncələrini obrazlı, hələ üstəlik fəlsəfi tutumda təqdim

etməsi çox vaxt realılıqla-irrealılığın ifadəsi olduğundan, tamaşaçını daha çox düşüncə dünyasına aparıb çıxarır. Odur ki, Ayxanın təqdimatında bu cür bədii yozum bir qayda olaraq "suallar toplusu"nu xatırladır. Onlardakı ifadə tərzii təkcə rəssamı əhatə edən gerçəkliyin bədii qavranışı deyil, o görüntülər həm də rəssam təxəyyülü ilə yaranmış qeyri-lərindən fərqli, bəzi hallarda isə onun görmək istədiyi-arzuladığı məkan tutumundadır...

Ayxan qeyd etdiyimiz bədii məziyyətləri bir rəssam kimi həm ədəbi əsərlərə çəkdiyi çoxsaylı illüstrasiyalarında, həm də özünün dəzgah qrafikasında sərgiləyir. Onun "Göyçək Fatma", "Bir parça Vətən", "Doğdu günəş qırmızı", "Xocalı simfoniyası", "Arazımız", "Limanda" və başqa kitablara çəkdiyi qrafik şərhərdə yazıcının, ya şairin sətirləti, ya sətirarası "işarə"lərinə fəlsəfi nüfuzetmənin ən gərəklili nümünələrini görmək mümkündür. Atası dünyadan vaxtsız köçmüş şair Adil Rəsulun "Limanda" adlı son şeirlər kitabında ağ-qara cizgilərdən "boylanan" görüntülərin adı təsvir çərçivəsinə sığışmadığı

o andaca gözə çarpır. Kitabın "Dünya ilə baş-başa" bölümünə "ayaq" verən rəssam pərvazlanmaq niyyətli-atlant görkəmli insanı az qala əli-qolu bağlı şəkildə təsvir etməklə, poeziya ümmanında iz qoymağa çalışan şairin həm də sağlığında yaşamağa məhkum olduğu ideoloji mühitin əsiri olduğuna da bədii işarə vurmuşdur. Günəşə salam verən ("Salam, Günəş" bölməsi) şai-

rin lirik duyğuları ilə həmahəng, bəyaz göyərçinli qızın timsalında isə şairin arasına nikbin ovqatını üzə çıxarmaq niyyəti başa düşüləndir.

Nurəngiz Günün "Xocalı simfoniyası"na cəkdiyi rəsmlərsə Ayxanın adı, görməyə alışdığımız illüstrativ çərçivəyə sığmayan, müdhiş faciəyə tutulan "bədii güzgü"dür və yaqın ki, gələcək nəsilələr də o "güzgüyə" baxıb keçəcək, XX əsrin bu qətliamına biganə qalmayacaqdır.

Rəssamın şair-yazıçı harayına tapınan bədii axtarışlarının davamını onun dəzgah qrafikasında da rast gəlirik. "Təbiətin edamı", "İtirilmiş vaxtın sorağında", "Duyğular", "Gizlənc", "Əkizlər bürcü", "Performans", "Sənət yollarında", "Döyüş", "Epitafiya", "Ovqat", "Nar içrə Azərbaycan" və başqa əsərləri bu qəbildəndir. Bir qayda olaraq kompozisiyalarında detal yığcamlığına çalışan rəssam, əvəzində onların hər birinin məntiqli, həm də düşündürücü fikir ifadəsinə nail olur. Təbiətə qənim kəsilmiş əli baltalı adamın, kötöklərin ("Təbiətin edamı"), ağla sığışmayan, az qala sürrealist bir məkanın ("İtirilmiş vaxtın sorağında"), qələmini qayığa çevirib "kağız də-

nizi"ni üzüb keçməyə çalışanın ("Sənət yollarında"), şirin röyalardan ayrılı bilməyən gəncin ("Duyğular"), amalı uğrunda çarpışan kəslərin ("Döyüş"), dar ağacından asılmış insanın ("Epitafiya") və öz-özündən gizlənən adamın ("Gizlənc") daşdığı məna isə təsirli və ibrətamizdir.

Ayxanın bir çox rəssamlardan üstünlüyü ondadır ki, o toxunduğu mövzuya, yaxud oxuduğu əsərin dərinliyinə varır, müəllifin istəyini önə cəkir, bu məqsədlə də uyğun qrafik həll tapmağı ustalıqla bacarır.

Onun müxtəlif mövzulara həsr olunmuş lövhələrinə baxandan sonra belə bir qənaətə gəlmək ki, hamımızın gözündə adiləşən hadisələrə demə yeni və hamıdan fərqli tərzdə yanaşmaq mümkünmüş. Təbii ki, bütün bu dediklərimiz onun fərdi və eləcə fərqli müşahidə qabiliyyətindən, həm də həyatda gördüklərinə təzə məna vermə bacarığından irəli gəlir. Mən deyərdim ki, belə əsərlərin məkansızlığa və zamansızlığa qovuşması birmənalıdır. Qənaətimizcə, bir istedadlı rəssam, yaradıcı olaraq

Ayxan Rəsulovun həyatda əldə edə biləcəyi mənəvi rahatlıq, ən böyük qazanc da elə budur ki, var...

Ziyadxan ƏLİYEV

*əməkdar incəsənət xadimi,
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru*

JURNALİST YALNIZ QƏLƏM ADAMINA DEYİLMİR...

çox "layiqlərə" qiymət gecikir

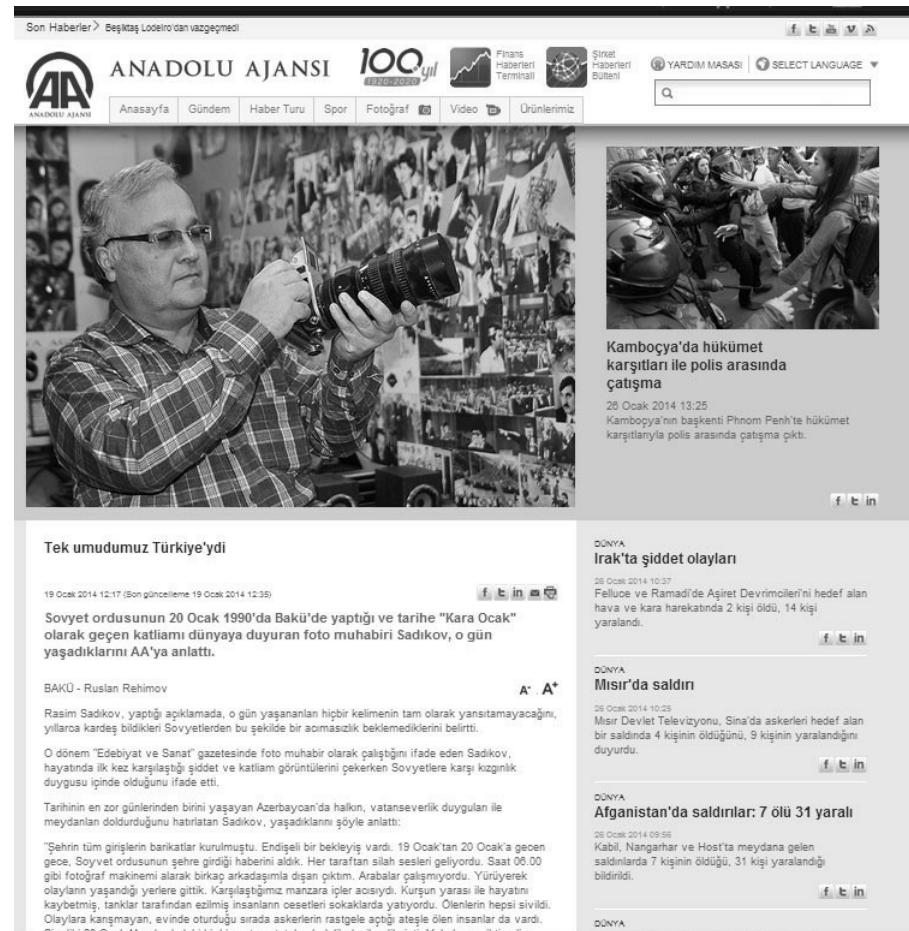
Rasim 1956-cı il mart ayının 16-da Novxanıda ziyalı ailəsində dünyaya gəlib. Sumqayıt şəhərindəki 12 nömrəli orta məktəbdə təhsil alıb...

"Rasim Sadıqov". Bu ad və soyad Azərbaycan mətbuatına çox yaxşı tanışdır. Çünki artıq 40 ildir ki, Azərbaycan mətbuatında onun çəkdiyi şəkillər zövqləri oxşayır, oxucuya çox şeydən xəbər verir.

Mən desəm ki, Rasim həqiqətən bənzərsiz sənətkardır, inanın ki, burda heç bir şişirtmə yoxdur. O, həqiqətən də jurnalist-fotoqraf kimi heç kimi təkrarlamır, qarşıya başqasının gözü ilə baxmır. Hətta deyərdim ki, o, təkcə fotoqraf yox, bu sənətin əsl rəssamıdır. Onun çəkdiyi şəkillər bir-birinə oxşamır. Və çəkdiyi hər bir şəkil elə bil təməşə ilə dil açıb danışır...

Rasimlə tanışlığımızın düz 40 illik

tarixçəsi var. Belə ki, 40 il bundan qabaq mən Sumqayıt şəhərinə gəlib, Hüseyn Ərəblinski adına Sumqayıt Dövlət Dram Teatrında aktyor kimi fəaliyyətə başlamışam. Və elə həmin vaxtda da Sumqayıtda "Ümid" Teatr-Studiyasını yaratdım. Elə ilk tamaşalarının şəkillərini də cəmi 20 yaşı olan Rasim Sadıqov çəkmişdi. Həmin vaxtlar mən rejissorluğa təzəcə başlamışdım. Rasim də fotoqraf kimi təzə həvəs idi.

Bu gün mənim arxivimdə Rasimin çəkdiyi çoxlu sayda şəkillər, o illərdən əziz bir xatirə kimi qalıbdır. Elə həmin vaxtdan da mən, Rasimdə bu sənətə çox böyük sevgi və rəssam bacarığı, hətta rejissor duyumu görmüşdüm. Çünki o, şəkillər çəkəndə elə maraqlı məqamlar tuturdu ki, bu mənim özümçün də gözlənilməz olurdu...

Sonra bir müddət Sumqayıt teatrından ayrı düşdüm. Sumqayıt Dövlət Musiqili Dram Teatrına qayıdandan sonra, yəni 1989-cu ilin yanvar ayından Rasimlə daha sıx işləməyə başladım. O, 1997-ci ilə kimi Sumqayıt Dövlət Musiqili Dram Teatrında tamaşaya qoyulan bütün tamaşaların şəkillərini özünə məxsus peşəkarlıqla çəkdi.

Onu deyim ki, Ağdamda işlədiyim illərdə də mən Rasim Sadıqovun fotoyaradıcılığını maraqla izləyirdim. 1988-ci ildə yenidən milli oyanışda, məhz əsasən Rasim Sadıqovun çəkdiyi bir-birindən maraqlı, fotosəkillər qəzetlərin baş səhifələrini bəzəyirdi. Rasim həm jurnalist, eləcə bir vətəndaş kimi ən maraqlı məqamları təkcə fotoqraf kimi yox, həm də özünün videokamerası ilə lentə alırdı. Həmin vaxtlar o, dəfələrlə Qarabağ bölgəsində olmuşdu və Ağdamda onunla görüşümüz indi də yadımdadır. O, həmin şəkillər və çəkdiyi video lentləri ilə elə bil təkbaşına vuruşurdu. Həmin unikal kadrlar və şəkillər bizim haqq işi, həqiqət, dədə-baba torpaqlarımız uğrunda vuruşduğumuzu dünyaya sübut etməyə çalışırdı.

20 yanvar günlərinin əsas foto və video çəkiliş müəlliflərindən biri də elə Rasim Sadıqovdur. Eləcə Xocalı qətlində lentə alınan unikal şəkillərin bir çoxunun da müəllifi Rasimdir. O, özünün fotoaparatu və video kamerası ilə Qarabağ müharibəsində tez-tez döyüş bölgələrində olurdu və mətbuatda çıxan bir çox unikal kadrları respublika mətbuatına yayırdı. Bu, dəyərli foto ustası bütün bu illər boyunca öz fotoaparatu və video kamerasını sanki süngüyə çevirib və sözün əsl mənasında düşmənlə bacardığı qədər vuruşub.

Qarabağ döyüşlərində şəhid olan, yaralanan döyüşçülərin və öz dədə-baba yurdlarından didərgin düşmüş minlərlə həmvətənimizin nadir fotoları bu gün Rasim Sadıqovun arxivində qorunub saxlanmaqdadır. Azərbaycana qonaq gələn dünyanın bir çox tanınmış şəxsiyyətlərinin foto-şəkilləri də həmin arxivdədir. Elə Rasim Sadıqovun Azərbaycan Nəşriyyatındakı iş otağının divarlarında tarixə dönmüş yüzlərlə şəkil var. Bu otağa baş çəkən hər bir adam Rasim Sadıqovun sözün əsl mənasında belə zəhmətkeşliyinə, vətən

işlər görüb. Bu sayt məhz Rasim Sadıqovun zəhməti sayəsində Azərbaycan həqiqətlərini tez və operativ tərzdə oxuculara və tamaşaçılara çatdıran, həm də özünün maraqlı informasiyalarına, orijinal videolarına görə ən çox oxunan və baxılan saytlardan biridir "AZpress.AZ" xəbər saytı. Bütün bunlar da bir daha jurnalist kimi Rasim Sadıqovun əsl peşəkarlığına apaydın bir sübutdur.

Bu 40 ildə Rasim Sadıqov özünün çoxlu davamçılarını yetişdirib. Bu gün bir sıra media orqanlarında Rasimin

qeyrətinə heyran olmaya bilməz. Bu otaq orijinal şəkillərdən ibarət dəyərli bir muzeydir.

Rasim Sadıqovun 10 il bundan əvvəl yaratdığı "AZpress.AZ" xəbər saytı qısa vaxtda oxucularda, tamaşaçılarda böyük maraq doğurdu. Bütün bu illər ərzində həmin xəbər saytı Azərbaycan Dövləti və dövlətçiliyi üçün çox böyük

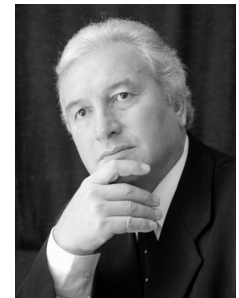
şagirdləri uğurla çalışmaqdadır və Azərbaycan foto salnaməsini yaratmaqla məşğuldurlar. Onun yetirmələrindən olan Dilavər Nəcəfova dövlət tərəfindən 3 otaqlı mənzil verilib və o Əməkdar jurnalist fəxri adına layiq görülüb.

Rasim, böyük ziyalı, yüksək tərbiyə görmüş və nadir sənətkar olduğuna görə heç vaxt köksünü qabartmayıb, necə deyirlər "mən də varam" deməyib. Yəqin elə buna görə də layiq olanların bir çoxu kimi onun da əməyi bu vaxta qədər gərəyincə qiymətləndirilməyib. 40 il mətbuat sahəsində şərəflə, namusla, yüksək peşəkarlıqla, vətəndaş məsuliyyəti ilə çalışsa da, heyiflər olsun ki... Nə isə... Ona hələ bu vaxta qədər "Əməkdar Jurnalist" adı verilməyib. Hər halda mənim üçün çox maraqlıdır axı Rasim Sadıqov kimi yüksək peşəkar bundan sonra daha hansı işləri görməlidir ki, ona fəxri ad verilsin?...

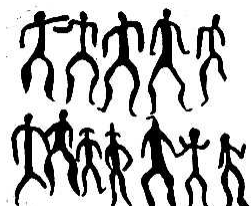
Ağalar İDRİSOĞLU

əməkdar

incəsənət xadimi

YUZƏ DOĞRU

Bir pillə aşağı enən kimi, bizim üçün tamam yad olan bir dünyaya düşürük. Görürük ki, - burda əməlli-başlı darısqallıqdır, adicə daşın bizdən heç bir asılılığı yoxdur, təbiət və hətta baxdığımız bəsit bir mənzərə belə bizi inkar eləyir... Hər hansı gözəlliyin əsasını qeyri-insanilik təşkil edir. Bunu qanan kimi, ətrafdakı dərə-təpə, mavi səma, ağacların qol-budağı öz mənasını itirir - halbuki, biz onları indiyə qədər başqa gözlə görürdük. İndən beləsinə onların hər biri bizdən uzaqlaşacaq, nəzərimizdə itirilmiş cənnətə dönəcəkdir. Dünyanın ibtidai düşmənçiliyi əsrlərin arasından sivişib bizə tərəf gəlməkdədir... Özlüyünə qayıdan kimi dünya bizim əlimizdən sürüşüb çıxır. Dekorlar əvvəlki şəklinə qayıdır. Halbuki, elə əzəldən o şəkildə olublar. Bu ona bənzəyir ki, adi qadın çöhrəsinin arxasında birdən-birə tamamilə naməlum bir qadın sifəti ortaya çıxmış ola... Axı biz aylarla, illərlə bu çöhrənin arxasında özgə bir qadını sevib oxşamışdıq. Elə bir zaman gəlib yetişir ki, tək-tənha qalmaqdan özgə bir çarə görmürsən... Təbiət və gözəllik öz yerində. İnsan özü də qeyri-insaniliyin mənbəyidir. İstər-istəməz belə bir sual meydana çıxır: bəs insan nə üçün yaşayır? Mənə qalsa, insanın bu dünyada ömür sürməyi - güzgüdə hər birimizin ani olaraq görsənib keçməyi kimi bir şeydir...

Alber Kamy

İMRUZ BU GÜN, HƏM DƏ SABAH DEMƏKDİR...

sənətsünaslıq doktoru, professor,
əməkdar elm xadimi İmrüz Əfəndiyevanın 80 illiyinə...

— İmrüz xanım, bildiyimiz kimi, *Azərbaycanda musiqişünaslıq elminin özülü dahi Ü.Hacıbəylidən başlayır. Onun “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” adlı elmi tədqiqatı bu gün də musiqişünaslarımızın masaüstü kitabıdır. Bəs bu sahədə Ü.Hacıbəylinin davamçıları sizcə kimlər olub?*

— Azərbaycan musiqişünaslığı böyük, şərəfli və maraqlı bir yol keçib. Nəinki, yaradıcılığında, eləcə musiqi elmimizdə hər bir yenilik dahi Ü.Hacıbəylinin adı ilə bağlıdır. Xatırladaq ki, bu sahədə ilk musiqişünaslarımız Fatma Səmədova, Fatma Zeynalova, Xurşud Ağayeva, Məmməd Saleh İsmayılov, Əminə Eldarova o yolun davamçılarıdır. Əlbəttə, bu siyahını davam etdirmək də olardı. Amma, fakt orasındadır ki, həmin alimlər musiqi elmimizin təməl daşını qoymuşlar.

Amma, 50-ci illərdə orta nəsil musiqişünaslarımız meydana gəlir. Gülarə Əliyeva, Elmira Abbasova, Əhməd İsayadə, Davud Məmmədbəyov, Qəmər İsmayılova. Onlarla yanaşı digər millətlərin nümayəndələri, o cümlədən görkəmli müəllimlərimizdən N.S.Çumakov, E.M.Nikomarova, Q.Z.Burşteyn, B.İ.Yermolayev, L.V.Karağışeva, L.Y.Məlikova yeni kadrlar hazırlayırdılar.

Müəllimlərimizin sırasında bu gün mən xüsusi olaraq Zakir Bağirovun adını çəkərdim. O, Moskva Dövlət Konservatoriyasını uğurla bitirmişdi. Məhz adını çəkdiyim həmin dəyərli müəllimlərin yetişdirmələri bu gün Bakı Musiqi Akademiyasında və digər sənət ocaqlarında çalışmaqdadır...

— *İmruz xanım, bir qədər öz həyat yolunuzdan danışaydız.*

— Mən 16 dekabr 1935-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşam. Görkəmli dövlət xadimi, teatrsünas-alim, maarifçi və dramaturq Məmməd Sadiq Əfəndiyevin qızıyam. M.S.Əfəndiyevin teatr haqqında bir neçə monoqrafiyası var, o cümlədən “Proletar teatrosu uğrunda”, “Çto dolcen znatğ Bakinskiy raboçiy o svoem törkskom teatre” və b. Atam Azərbaycanda Bakı Türk İşçi Teatrını yaradıb və onun direktoru olub. Ü.Hacıbəylinin “Koroğlu” operası haqqında ilk tədqiqat işini o yazıb. Anam-Quliyeva Müsəlt xanım, tanınmış uşaq həkimi idi.

— *Yeri gəlmişkən, təhsil illərinizi də xatırlasaydınız... Konservatoriya, aspirantura və üzü bəri gəldikcə...*

— Mən 1955-ci ildə Ü.Hacıbəyov adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasına daxil olmuşam. 1960-cı ildə “Musiqişünaslıq” fakültəsini bitirmişəm və həmin ildən “Musiqi tarixi” və “Musiqi nəzəriyyəsi” kafedralarında çalışmaqdayam. 1960-cı ildən üzü bəri, mən dövrü mətbuatda musiqiyə dair, bəstəkarların yaradıcılığına dair müntəzəm şəkildə məqalələr yazırdım. Amma arzum ilk növbədə musiqi üzrə aspiranturaya daxil olmaq, maraqlı mövzu üzərində tədqiqat işi aparmaq idi. Axır ki, arzuma yetişdim. Konservatoriyanı bitirəndən sonra, Azərbaycan Elmlər Akademiyası Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun aspiranturasına qəbul olundum və oranı da uğurla bitirdim. 60-cı illərdən sonra Bakının, Moskvanın, Leninqradın, Ki-

yevin, Tiflisin, Almatının, Daşkəndin, Kişinyovun ən nüfuzlu jurnal və qəzetlərində məqalələr çap etdirmişəm, musiqi ictimaiyyətinin rəğbətini qazanmışam.

— *Yəqin ki, elə həmin illərdən Bəstəkarlar İttifaqının üzvüsüz.*

— Bəli, 1968-ci ildə Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqına yekdilliklə qəbul olundum. 1982-ci ildə “Azərbaycan sovet mahnısı” mövzusunda sənətsünaslıq dissertasiyımı Tiflisdə müdafiə elədim. Elmi rəhbərim Leninqrad Dövlət Konservatoriyasının professoru, sənətsünaslıq doktoru, Arnold Naumoviç Soxor idi. Çoxusu bu görkəmli alimdə oxumaq istəyirdi. Onu elmi rəhbər kimi seçməyin özü də çətin idi. Azərbaycanda bir çox musiqişünaslar getmişdi Leninqrada, lakin A.N.Soxorun onları qəbul etməyə imkanı yoxuydu. Mənə bu məsələdə unudulmaz bəstəkarımız Qara Qarayev köməklik göstərdi. Qara müəllim Arnold Naumoviçə məktub yazdı və o, cavab məktubu vasitəsilə razılıq verdi. Ümumiyyətlə, bildiyimiz kimi Qara Qarayev dahi bir şəxsiyyət olmaqla, bir müəllim kimi də hər bir musiqçinin həyatında əvəzsiz rol oynamışdır.

— *Həmin xeyirxahlığı mən də hiss etmişəm. Baxmayaraq ki, “Bəstəkarlıq” fakültəsində oxuyanda mənim müəllimim professor, tanınmış bəstəkar Cövdət Hacıyev idi, Qara müəllim bizim hamımıza dəstək olurdu. Hələ üstəlik, atam Fikrət Əhmədovla da dost idi.*

— Qara müəllimin xeyirxahlığı, yüksək insani keyfiyyətləri inanın ki, bir başqa söhbətdir. Qara Qarayev haqqında mənim çoxlu məqalələrim var. Dahi bəstəkarın böyük ürəyi, səmimi münasibətləri, hər bir tələbəsinə atalıq qayğısı, hamımıza etdiyi yaxşılıqlar heç vaxt yaddan çıxmaz. Yaxşı yadımdadır, 1964-cü il noyabr ayının 24-ü idi. Həmin gün ixtisasdan yəni “Azərbaycan musiqisinin tarixi”ndən imtahan verməliydim. Komissiyanın üzvləri: sədr- akademik, sənətsünaslıq doktoru M.Useynov, akademik Qara Qarayev, tarix elmləri namizədi Q.Qasımov; Bütün suallara cavab alandan sonra, Qara müəllim üzünü mənə tutdu: “Bilirəm ki, siz “Azərbaycan sovet mahnısı” adlı mövzu üzərində işləyirsiniz. Tənqidi qeydlər olacaqmı? Xüsusilə, mənə qalsa, dissertasiyanızda qeyd etməlisiniz

ki, A.Ostrovskinin “Pustğ vseqda budet solnüe” mahnısı faktiki olaraq Qəmbər Hüseynlinin “Cücələrım” mahnısının kop-yasıdır. Mən Qara müəllimə ərz elədim ki, mütləq dissertasiyada bayağı, zəif mahnılar tənqid olunacaqdır. Amma, etiraf etdim ki, A.Ostrovski tərəfindən Azərbaycan bəstəkarının adı çəkilən mahnısının mənimsənil-məsi heç ağılıma da gəlməzdi. Qara müəllim gülümsədi, not kağızını mənə uzadaraq tək-lif etdi ki, həmin mahnıların melodisini yazıb, müqayisə edim. Həqiqətən də hər iki mahnının melodiyalarını yazıb müqayisə edərək, gördüm ki, A.Ostrovskinin mahnısı-nın nəqaratı büsbütün Q.Hüseynlinin mah-nısının birinci bölməsinin surətidir. Sadəcə olaraq, A.Ostrovski ritmik strukturu geniş-ləndirib daha dəqiq desək, Q.Hüseynlinin mahnısının xor bölməsində səslənən səkkiz-lik notlar-yarım və çərək notlarla əvəz olu-nub. Qara müəllim soruşdu: “Fikrinizcə, nə üçün A.Ostrovski bilə-bilə məhz bu mah-nıya arxalanıb?” Bu sual üzərində doğrusu xeyli fikrə getdim. Qara müəllim sualına elə özü olduqca aydın cavab verdi: “Çünki, A.Ostrovski bilirdi ki, Q.Hüseynlinin “Cücələrım” mahnısı nəinki Sovet İttifaqın-da, eləcə də bütün dünyada populyar olaraq hamının sevimli mahnısı olacaq. Məhz buna görə, A.Ostrovski ən yadda qalan musiqi frazalarını istifadə edib, “Cücələrım” mah-nısının ritmini modifikasiyaya uğradır, yeni temanın yaranmasına nail olur”. Bir az fi-kirləşəndən sonra, qətiyyətlə əlavə etdi: “Siz, bu haqda dissertasiyanızda mütləq ət-raflı yazmalısınız! Biz Azərbaycan mahnıla-rının dəyərini ucaltmalıyıq, geniş təbliğ et-

məliyə və düşünürəm ki, belə hallar olan-da, biz mətbuatda, radio və televiziya da çıxış etməliyik!” Açığını deyim ki, Qara müəllim bu sözlərini çox həyəcanla, özü də qətiyyətlə dedi. Görünür o Azərbaycan mahnısının gələcək inkişaf yolları barədə düşünürdü...

— *Üzünüza demək olmasın, keçdiyi-niz yaradıcılıq yolu olduqca məhsuldarlıqdır. Ümumiyyətlə, hansı elmi işləriniz işıq üzü görüb?*

— Özümü öymək olmasın, musiqi tariximizdə ilk dəfə Azərbaycan bəstəkarla-rının mahnı yaradıcılığı haqqında tədqiqat aparmışam və bu sahədə bir neçə kitab və monoqrafiyalarım çap olunub: “Novoe v azerbaydçanskoy pesne” (Baku, 1974), “Azerbaydçanskə sovetskə pesnə” (Baku, 1981), “Kompozitor Telğman Qadçiev” (Baku, 1983). 1996-cı ildə isə “ Qordostğ azerbaydçanskoqo naroda” adlı kitabım çap üzü görüb. Bu kitab dahi müğənni Rə-şid Behbudovun yubileyinə həsr olunub. Həm də bu kitabın özəlliyi ondadır ki, bur-da görkəmli yazıçılarımızın, bəstəkar və musiqişünaslarımızın məqalələri toplanıb. O cümlədən həmin kitabda 3 çap vərəqi həc-mində iri bir məqalə mənimkidir. Yazıda R.Behbudovun vokal sənətində novatorlu-ğundan, bədii xüsusiyyətlərindən, incəliyindən, yüksək sənətkarlığından söhbət açı-ram. Yazıda müğənninin repertuarında olan mahnıların dəqiq təhlili də var. Bu tədqiqat-ların sırasında Sevda İbrahimovaya həsr olunmuş xüsusi olaraq “Muzika dlə detey v tvorçestve Sevdı İbraqimovoy” kitabım

xüsusi yer tutur. Səmərqənddə S.İbrahimovanın operasının premiyerasına xüsusi ola-raq dəvət olunmuşdum. Həmin opera uşaq mövzusunə aid digər əsərlərlə yanaşı bu ki-tabda təhlil olunur.

— *Sizin ən sanballı, əsərlərinizdən biri V.Adıgözəlova həsr olunmuş monoqra-fiyaqdır. Sizdən bu haqda ətraflı məlumat istərdik.*

— Dediğiniz kitab mənim irihəcmli kitablarımdan sayılır, tanınmış bəstəkarı-mız Vasif Adıgözəlova həsr olunmuş mo-noqrafiyamdır. “Vasif Adıgözəlov” adlı mo-noqrafiyamda ilk dəfə olaraq sənətkarın ya-radıcılıq yolunu, ənənə və novatorluğunu, yüksək peşəkarlığını, vətəndaş mövqeyini, ictimai fəaliyyətini açıqlayıram. Digər tə-rəfdən, ilk dəfə olaraq, bəstəkarın yaradıcı-lığında musiqi-nəzəri məsələləri ön plana çəkmişəm və bunları bir-bir araşdırıram. Həmin monoqrafiyada işlətdiyim bəzi ter-minlər, onların təfsiri artıq musiqişünasla-rımızın elmi məqalələrində, çıxışlarında isti-fadə edilməkdədir. V.Adıgözəlov yaradıcılı-ğına həsr olunmuş (“Milli ənənələr konteks-tində V.Adıgözəlov yaradıcılığı”) doktorluq dissertasiyasını 2005-ci ildə uğurla müdafiə etdim. Bəstəkarın 80 illiyinə həsr olunmuş tədbirlərdə fəal iştirak edərək, bir neçə nüfuzlu jurnal və qəzetlərdə V.Adıgözəlova həsr olunmuş məqalələr çap etdirdim. Azər-baycan televiziya sisteminin müxtəlif kanalların-da və radioda V.Adıgözəlovun yaradıcılığı barədə çıxışlar etdim.

— *İmrüz xanım, uzun illərdir ki,*

xalq harmoniyasını tədqiq edirsiniz. Bu sahədə xeyli məqalələr yazmışınız, beynəlxalq konfranslarda çıxış etmişiniz.

— Son illər Azərbaycanda xalq harmoniyasının tədqiqi problemlərinə həsr etdiyim məqalələr müxtəlif toplularda çap olunub. Bu baxımdan “Azərbaycan milli harmoniyasının bəzi bədii qanunları haqda” adlanan yazım daha çox alimlərimiz tərəfindən rəğbətlə qarşılandı. Xalq harmoniyasını araşdırma məsələsi, həmçinin son illər çap üzü görmüş harmoniya və solfecio fənnindən tərtib etdiyim proqramlarda öz əksini tapıb. İlk dəfə olaraq, xalq harmoniyası anlayışını tanınmış alim İ.V.Abezqauz Opera “Kəroqlı” Uzeira Qadcibekova tədqiqatını bəstəkarla həsr olunmuş monoqrafiyada istifadə etmişdir. Ü.Hacıbəyliyə həsr olunmuş fəsillərdə musiqi dili, nəzəri problemlər araşdırılmış, xalq harmoniyasının əhəmiyyəti xüsusi olaraq vurğulanmışdır. Onu da deyim ki, xalq harmoniyası və Azərbaycan milli musiqisinin janrları əsasında 200 sekvensi bəstələmişəm və bunlar dərs vəsaiti kimi çap olunmuşlar. Həmçinin milli musiqi özülündə imlalar bəstələmişəm, metodik vəsaitlər yazmışam. Mənim şəxsi arxivimdə Vəqif Mustafazadəyə aid çoxlu materiallar, not yazıları saxlanır. Yeri gəlmişkən, onu qeyd etməliyəm ki, V.Mustafazadənin əsərlərinin çox hissəsini bəstəkar və musiqişünas Pərviz Quliyev vallardan nota köçürüb. Dərs zamanı caz harmoniyasının qanunlarını, caz musiqisinin tarixini və caz üslubunda yazılan əsərləri təhlil edirəm. Burada millilik və müasirlik çox orijinal səviyə

yədə birləşir. Xalq harmoniyası caz musiqisi ilə birləşərək gözəl nəticələrə aparıb çıxarır. Bu öz əksini parlaq şəkildə V.Mustafazadənin yaradıcılığında tapmış olur.

— 1968-ci ildən Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının üzvüsünüz. Həm də “Uşaq musiqisi” adlı bölməyə rəhbərlik edirsiniz. Bu barədə bir qədər ətraflı danışmaq istərdinizmi?

— Bəli, doğru deyirsiniz... 1968-ci ildən Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının üzvüyəm və Bəstəkarlar İttifaqımızın xətti ilə hələ sovet məkanında, bütün respublikalarda keçirilən elmi simpoziumlarda, konfranslarda, qurultay və plenumlarda iştirak etmişəm. Azərbaycan bəstəkarları barədə müxtəlif səpkili məqalələr çap etdirmişəm. Vaxt var idi ki, filarmoniyada heç bir konserti buraxmırdım. Ən çox “Bakı” və “Baku” qəzetlərinə məqalə yazırdım. Məqalələri mənə şəxsən baş redaktor Nəsir İmanquliyev tapşırırdı. Ruhu şad olsun olduqca diqqətli, səmimi və xeyirxah insan idi. Musiqini çox gözəl bilirdi və dəyərli məsləhətlər verirdi. Hazırda dediyiniz kimi Bəstəkarlar İttifaqında “Uşaq musiqisi və gənclərdə estetik tərbiyə” bölməsinin rəhbəriyəm. Bu mövzuda bir neçə konfrans da keçirmişəm.

— Siz “Musiqi nəzəriyyəsi” kafedrasının aparıcı müəllimlərinəndən sayılırsız. 55 ildir səmərəli pedaqoji fəaliyyətiniz göz qabağındadır, vicdanla, var qüvvənizi əsirgəmədən işləyirsiniz. Sizin sayənizdə tələbələr də bu işə yaxından cəlb olunur. Xə-

tirləyirəm, 1985-ci ildən 1991-ci ilə qədər keçmiş Sovet əyyamında sizin təşəbbüsünüzə Bakıda ilk dəfə musiqişünaslıq üzrə “Ən yaxşı tələbə elmi işi” Ümumittifaq müsabiqəsi keçirilmişdi. Sizin qayğıkeşliyiniz və himayənizlə bizim tələbələrımız Ümumittifaq müsabiqəsinin diplomlarına layiq görülmüşlər.

— Bununla əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Ali və Orta İxtisas Təhsil Nazirliyinin 14 may 1986-cı il tarixli qərarı ilə tələbələr arasında elmi tədqiqat işinin təşkilinə görə “Fəxri Fərman”la təltif olundum. Mən həmişə gənclərin qayğısına qalıram, həmişə onları düşünürəm və öz qayğımı heç vaxt onlardan əsirgəmirəm. 2005-ci ildə doktorluq dissertasiyama müdafiə edəndən sonra, həmin il və 2012-ci ildə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin qərarı ilə yüksək ixtisaslı musiqiçi kadrlarını hazırlamaq sahəsində uzun müddət səmərəli elmi-pedaqoji fəaliyyətimə görə “Fəxri Fərman”la təltif olundum. 2008-ci ildə isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə “Əməkdar İncəsənət xadimi” fəxri adına layiq görülmüşəm.

— Pedaqoji fəaliyyətiniz bütün musiqi ictimaiyyətimizə məlumdur. Bəs son vaxtlar hansı kitablar üzərində işləyirsiniz? Bildiyimiz kimi sizin haqqınızda da iki kitab çap olunub. “Musiqidə keçən ömür” və faktiki olaraq sizin yaradıcılıq fəaliyyətinizi tam şəkildə ümumiləşdirən sanballı, “Bibliografiya”. Bu kitablar Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi-

nin qərarı ilə çap olunub. Bu nəşr M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanası tərəfindən hazırlanıb. Diqqəti cəlb edən bir amil də var. Həmin kitabda sizin haqqınızda yazılan məqalələr, rəylər, tanınmış şəxsiyyətlərin söylədiyi dəyərli fikirlər öz əksini tapıb.

— Bütün səmimiyyətimlə deməliyəm ki, mən Bakı Musiqi Akademiyasında böyük məmnuniyyətlə, sönməz bir həvəslə neçə ictimai iş aparıram. Hər tapşırılan iş də məhəbbətlə və məsuliyyətlə yanaşıram. BMA-nın kafedra müdiri və dekan vəzifələrinin tutulması ilə bağlı müvafiq komissiyanın sədriyəm. Tələbə Elmi Cəmiyyətinin elmi rəhbəriyəm. 2014-cü ildə mənim yeni kitabım işıq üzü gördü: “Axtarış yollarının bəhrəsi”. Burda müxtəlif illərdə qələmə aldığım və çap olunmuş məqalələrim öz əksini tapıb. Bu kitaba bəstəkarlar, musiqişünaslar və ümumiyyətlə görkəmli, tanınmış şəxsiyyətlər barədə müxtəlif illərdə qələmə aldığım məqalələr, xatirə və esselər, oçerklər daxil edilib. O cümlədən, Azərbaycan peşəkar musiqisinin banisi Ü.Hacıbəyli, böyük bəstəkarlarımız Q.Qarayev, S.Rüstəmov, T.Quliyev, görkəmli ictimai xadim, pedaqoq və nəşir Nəsir İmanquliyev, tanınmış teatrşünas, görkəmli dövlət və ictimai xadim Məmməd Sadıq Əfəndiyev, musiqişünas-alim Arnold Soxor və digərləri haqqında məqalələrim yəqin ki, maraq doğura biləcəkdir.

— Sözüünüzə qüvvət, kitabda dahi Ü.Hacıbəylinin yaradıcılığına həsr etdiyiniz

elmi-nəzəri məqalələr öz dolğunluğu ilə diqqəti cəlb edir. Məsələn, bəstəkarın yaradıcılığında sonata formasının işlənməsini, Ü.Hacıbəylinin bu sahəyə, bu çətin və mürəkkəb formaya gətirdiyi yeniliyi aydın şəkildə izah edirsiniz. Bir çox musiqişünas-alimlərdən, o cümlədən İ.V.Abezqauzdan fərqli olaraq, siz bu problemə öz münasibətinizi bildirirsiniz. Ü.Hacıbəylinin harmoniyaya gətirdiyi yeniliyi dəqiq araşdıraraq, Q.Qarayevin “Leyli və Məcnun” simfonik poemasında harmoniya sahəsinə gətirdiyi yeniliyi konkret vurğulayırsınız və İ.V.Abezqauzun fikri ilə razılaşırsınız. Kitabda bəstəkarlardan bəhs edən portretlər də xüsusi yer tutur. Bu portretlərdə bəstəkarın, ifaçının, musiqi xadiminin, məhz ona mənsub olan, onun yaradıcılığını ehtiva edən xüsusiyyətlərini dəqiqliklə araşdırmaqla yanaşı oxucunun, sənətsevərin qarşısında dərin və mənalı obraz canlandırırsınız. Biz belə hesab edirik ki, bu kitab musiqi tariximizdə bir çox yeni səhifələr açır, dəyərli bir dərs vəsaiti kimi geniş auditoriya qazanmış olur. Yeri gəlmişkən, Sizin “Musiqidə keçən ömür” kitabınızı da diqqətlə oxumuşam.

— Təşəkkür edirəm. Çap olunduqdan sonra, son vaxtlar mən öz şəxsi arxivimdə bir çox qəzet və jurnallar axtarıb tapdım. İkinci dəfə çap olunsa, inşallah, yeni məlumatlarla yanaşı, köhnə materialları da təzə kitaba əlavə edəcəyəm. Tanınmış musiqişünas, sənətşünaslıq doktoru Ceyran Mahmudova mənim haqqımda ayrıca kitab yazıb. (Bakı: Şərq-Qərb, 2014). Həmin ildə mənim Emin Sabitoğlu haqqında da kitabım

çıxdı. Vaxtı ilə Emin haqqında mətbuatda bir neçə məqaləm çap olunub, konfranslarda onun barəsində çıxış etmişəm. Bu konfranslar Bakı Musiqi Akademiyasında, Bakı Slavyan Universitetində, Bakı Xoreoqrafiya Akademiyasında yüksək səviyyədə keçirilmişdi və bütün materiallar, məruzələr də çap üzü görmüşdü.

— Böyük ədib Abbas Zamanov demişdi: “Alim-mütəfəkkirin bütövlükdə ömür və sənət taleyi elmdə də, həyatda da məhz sadəliyin, təvazökarlığın, ziyalı əxlaqının, mənəvi qələbənin ifadəsi və təsdiqidir”. Siz hər bir işdə ürəklə çalışmışınız. Açıqını deyək, bu gözəl sözlər sizin fəaliyyətinizə, gördüyünüz dəyərli işlərə çox yaraşır və bu günün özündə də siz əzmlə, yorulmadan çalışırsınız. Bəlkə də yorulursunuz, amma üzünüzdə həmişə təbəssüm görünür və sanki gözlərinizdən bu ifadə oxunur: “Mən yenə də işləməyə hazıram və öz işimə vurğunam”... Yüz yaşayasınız, İmruz xanım...

— Çox sağ olun. Sizə də öz yaradıcılığınızda uğurlar, Mehriban xanım...

İmruz xanım Əfəndiyeva ilə
söhbətləşdi:

Bakı Musiqi Akademiyasının professoru,
sənətşünaslıq namizədi,
Əməkdar İncəsənət Xadimi
Mehriban Əhmədova

Yubileyi görək adam özü keçirməsin...

Bir gün əyalətdən gələn "səhər qatarından" Bakı vağzalına ilk baxışda çelimsiz, gözlərində narahatlıq, ürəyinin dərinliklərində isə qətiyyət və inam gizlənən bir oğlan düşdü. Düşdü və... əbədi olaraq bu şəhəri özünə məskən seçdi. Əvvəllər nabeled, xəzrisi o başdan – bu başa inadla küçələri süpürən küleyi neft qoxuyan şəhər onu eməlli-başlı xoflan-dırdı... amma yolu irəliyə idi.

Sonralar o, bu şəhərdə 60-cı illərin tələbələrində qarışdı, adını 70-ci illər ədəbi nəslinin sıralarına yazdırdı. Bir-birinin ardınca şeir kitabları nəşr olundu, bir sıra pyesləri uğurla tamaşaya qoyuldu, Azərbaycan Televiziyasında bir çox filmlərin redaktoru, qısametrajlı sənədli filmlərin ssenari müəllifi kimi tanındı...

Və budur istedadı və uzun illərin zəhməti nəticəsində qazanılan uğur-ların, şöhrətin, yerinə yetən və yetməyən arzuların üzərinə 75 rəqəmi də əlavə olundu. 75 həm də yubiley yaşıdır. Təbii ki, yubiley yaşını qarşılamaq səbəbkarı – şair, dramaturq, nəsir Camal Yusifzadəni, sənət dostumuzu təbrik etmək və ona uğurlar arzulamaq isə bizim payımıza düşür.

- Yaşınızın qarşısındakı 75 rəqəmi sizi narahat etmir ki? Sizcə yaş insan ruhuna necə təsir edir?

- Heç kim bu dünyadan sağ çıxmayıb hələ. Ölüm haqdı. Təbiətin qanunudu. Mən nə birinciyəm, nə də sonuncu. Heç kim öləcəyinə inanmır; elə mən də! Ölüm xofu yalnız insana xas xüsusiyyətdir. Dəsəm ki, ölümdən qorxmuram yalan olar. Yaş artdıqca o naməlum gün barədə tez-

tez düşünürsən; istəsən də istəməsən də. O ki qaldı yaşın «insan ruhuna» təsirinə? Deməliyəm ki, canlıların heç birində ruh anlayışı yoxdur, bu yalnız insana aiddir. Ruh isə qocalmır. Qocalmırsa, deməli əbədidir. Əbəs yerə deyilmir ki, insan cismən ölür, ruhən yox. Şairlər ruh adamıdır! O ruh da onun şeirlərindədir.

- Uşaqlığınız müharibə illərinə düşüb. Yəqin ki, çətin olub...

-Yaxşı ki, heç nəyi anlamamışam. Nə o illərin əzabları, nə atamın 1944-cü ildə, 34 yaşında ölümü yadımdadı. Nə bilirdim müharibə nədi? Müharibənin məşəqqətini indi anlayıram.

- Niyə universitetin tarix fakültəsini seçmişiniz?

-Tarixlə çox maraqlanırdım. Diplomat olmaq istəyirdim. Şairlik ağılımdan belə keçmirdi. Universitet illərində düşdüyüm ədəbi mühit fikrimi dəyişdi.

- Xeyli müddət «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetində işləmişiz.

20 ildən çox «Ədəbiyyat» qəzetindəki fəaliyyətim ərzində ədəbi mühiti, teatr-kino musiqi şöbəsinin müdiri kimi, incəsənət aləmini öyrəndim, qələm əhli kimi formalaşdım.

- «Azərbaycantelefilm» Yaradıcılıq Birliyindəki fəaliyyətiniz sizə nə verdi?

- Mən birbaşa Telefilm Birliyində fəaliyyətə başlamamışam. Uzun müddət TV-nin «Ədəbiyyat və incəsənət» redaksiyasında işlədim, çox verilişlər hazırladım. Sonra keçdim telefilmə. Televiziya böyük məktəbdi... İndi 70-ə yaxın sənədli filmin, 4 teletamaşanın müəllifiyəm. 400-

Camal Yusifzadə — 75

dən çox film tərcümə eləmişəm. Hər film qəribə bir dünyadı. Sənətin sirrlərini mənimsədim, müqayisə olunmaz intellektual güc qazandım, zəngin təcrübə topladım. Bu da sənətdə, ədəbiyyatda formalaşmağıma öz təsirini göstərdi.

- Siz dramaturqsunuz. Pyesləriniz dövlət teatrlarında tamaşaya qoyulub. Niyə son illərdə tamaşalarınız oynanılmır?

- Mən 4 ümumittifaq dramaturgiya festivalının iştirakçısıyam. İkisində isə mükafata layiq görülmüşəm. «Vicdanın sıfır həddi» adlı pyesimi Moskvanın «Mali bronniy» teatrı tamaşaya hazırlamışdı. Rejissoru Cahangir Novruzov idi. Teatrın baş rejissoru qəfil dünyasını dəyişdiyinə

və Cahangir Novruzovun həmin teatrda təcrübə müddəti bitdiyinə görə tamaşa yarımçıq qaldı. Bu həm də 80-ci illərin sonu və 90-cı illərin əvvəlindəki sovetlər məkanında baş verən məlum hadisələrlə bağlıdır. Əsəri görkəmli rus dramaturqu A.Mışarın tərcümə etmişdi. Nə isə... Azərbaycanda isə əsərlərim Sumqayıt, Gəncə, Şəki, Lənkəran və s. teatrlarının səhnəsində oynanıb. O ki, qaldı son vaxtlar pyeslərimin Bakı və başqa teatrların səhnəsində oynanılmamasına? Bunun müxtəlif səbəbləri var; təfərrüatına varmaq istəməzdim. Qəliz məsələdi. Yalnız onu deyə bilərəm ki, son illərdə bir əsərim Gəncə Kukla Teatrında səhnəyə qoyulub və Mingəçevir teatrında isə «Səhər qatarı» pyesi tamaşaya hazırlanır. Ümumiyyətlə, bu sahədə fəaliyyətim davam edir. Bir neçə pyes yazılıb. Ümidvaram ki, yaxın vaxtlarda səhnə üzünə görəcəklər.

- *Televiziyaadakı fəaliyyətiniz ədəbi yaradıcılığınıza mane olmur ki?*

- O da bədii yaradıcılıqdı. Amma nisbətən fərqlidi. Müəyyən mənada mane olur. Çalışıram mane olmasın.

- *Teatr sənətimizin inkişafı naminə hansı rejissor məktəbini tövsiyə edərdiniz?*

- Hamısını! Sənətin tələblərinə cavab vermək üçün bütün «izm»ləri öyrənmək və yaradıcı şəkildə mənimsəmək vacibdir. Dünya standartları ilə ayaqlaşmaq inkişaf etmək və zənginləşməkdir. İstedad başqalarından öyrənmək, mənimsəmək deməkdir. Ağıl-ağıldan üstündür deyirlər.

Və haqlıdırlar.

- *Siz 70-ci illər ədəbi nəslinin nümayəndəsiniz...*

- Elədi. Müqayisə olunmaz nəşildi. Onlar qeyri-adi istedad sahibləri idi. Güclü intellektə, poetik təfəkkürə malikdirlər. İnanmıram ki, nə vaxtsa belə bir nəsil yaranar. Zaman aldı, vaxt apardı. Yazdıqları, yaratdıqları qaldı.

- *Deyirlərə görə həm də çox təvazökar adamlar olublar.*

- Elədi. Çox! Həddən artıq, etalon səviyyədə. Təəssüf ki, əksəri layiqli haqqını almadı. Bu da bir faciədi. Kədərli reallıqdı.

- *Deyirlər siz təntənəni o qədər də xoşlamırsınız. Ona görə də özünü zəvabçılar keçirmirsiniz.*

- Yubiley nədi? Bəlağətli sözlər, təriflər, tostlar. Boş təmtəraq. Yubileyi adam özü keçirməməlidir. Onu, əgər ehtiyac varsa, ədəbi mühitin istəydirsə keçirməlidir. Bu təvazökarlıqdan çox əqidədi. Beş-on yaxın dostla, mənən, ruhən yaxın adamlarla məclis qurmaq olar və lazımdı. Bu daha səmimi alınar. Ümumiyyətlə, sənət adamına yubileyi özündən sonrakı nəsil keçirsə yaxşıdı. Əlbəttə ki, əgər sən ona nəşə qoyub getmirsənsə. O da zamanın hökmüdür. Bu məndən sonrakı nəşlin işidi. Təvazökarlıq isə tamam başqa şeydi. Özünə hörmətdi.

- *Milli kinomuzdakı, daha doğrusu, seriallarımızdakı vəziyyət sizə tanışdı. Bu durumu necə qiymətləndirirsiniz?*

- Bu da bir dəbdə. Ciddi sənətlə heç bir əlaqəsi yoxdur. Bayağı «məişət» prob-

lemləri yalnız zövqü korlayır. Həyatı, dramatik, təzadlı münasibətləri bu qədər mənasızlaşdırmaq, mənəvi «cınayətədi». Bu, miskin təfəkkürün məhsuludu. Nə vaxtsa bezdirəcək. Kino sənətini bu günə qoymaq olmaz. Dünya təcrübəsindən öyrənmək və formalaşmaq lazımdı.

- *Şair Camal Yusifzadənin poeziya anlamı?*

Poeziya ruhun məhsuludu. Təxəyyüldü. Əkilməmiş ağacdən bar dərmək, göy üzünə ağac əkməkdə. Maddi olmasa da, mənəvi yaşamdı. Özünü və aləmi dərk səyidi. İnsanın bu mənəvi qidaya ehtiyacı var, olub və olacaq.

- *Özlüyünüzdə yaradıcılıq hesabatı aparırsınız?*

- Yox. Həyatda heç nəyi planlaşdırmaq olmur. Fələk saydığını sayır. Planlar şərtidi.

- *«Qobustan»a sözlünüz?*

- «Qobustan»ın bədii zövqümüzün formalaşmasında müstəsna xidməti var. Bu yolda sizə uğurlar və yaxşı maliyyə dəstəyi arzulayıram.

sorğunu
Narngül
apardı

ÖZ PAYIZINA VURĞUN

**Payızının vurğunu,
Gah hamar, gah nahamvar,
Yollarımın yorğunu...**

Payızdır. Duyğular kimi təbiət də neçə rəngə çalır. Duyğuları yerindən oynadan, ruhu titrədən qızıl-qırmızı payız Yer üzünü öz ağuşuna alıb. Təbiətin nəfəsində, küləyin əsimində, yağışın pıçıltısında, yarpaqların xallanmasında, xəzəllərin təşvişində qəribə bir ahəng var.

Qulaqlarımda bir şeir səslənir. Misra -misra, söz-söz çırpınır bu boz dünyada və bu boyda kainatı bir gözün giləsinə yığmaq istəyir ağıl-qaralı, taleli-alesiz insanlarıyla birgə.

**Gözümün giləsinə
Sıxmışam kainatı
Yumub, açdım bircə an
İtirdim bu həyatı.**

Və ya həmin şerin başqa bəndində:

*Dünən yoxdur, bu gün var,
Ömür xəzri, gilavar,
Sabah varmı? Ya qismət,
Sabaha bir ömür var...*

Bu həzin, kövrək misraların müəllifi şairə, Respublikanın Əməkdar müəllimi, “Şöhrət” ordenli, “Araz” Ali ədəbi mükafat laureatı, “Sevil” Qadınlar Cəmiyyəti Sumqayıt şəhər təşkilatının sədri, hələ gəncliyindən məktəb direktoru, sonra maarif müdiri iş-

ləmiş, adı çəkilən-çəkilməyən neçə-neçə təltiflər, mükafatlar sahibi, neçə kitablar müəllifi, demək olar ki, həmişə tutduğu vəzifələrdən yuxarıda dayanan Ofelya Babayevadır.

Ofelya xanım uzun zamandır ki, Sumqayıtda yaşayıb yaradır. Hamı, hər kəs onu tanıyır və ona rəğbət bəsləyir. Yaşadığı şəhərin problemlərindən o da kənarda qalmır, daha doğrusu qala bilmir. Bacardığı kimi hamıya əl tutmağa çalışır.

Ofelya xanım ciddi baxışlarının arxasında həlim, kövrək bir ürək daşıyır. qəlbindən axıb gələn misraların arxasından bənövşə kimi boy verir. Hisslərini hayqırmadan, həzin-həzin pıçıldayır gecənin qulağına. Gördüklərinə, duyduqlarına rəng verib vərəqlərə köçürür. O kədərə, tənhalığa, ağrıya-acıya yaxa vermir, aciz qalıb gileylənmir. Kədər, nisgil qarşısında mətanətlə dayanan bu xanım Vətən, Ana, Övlad sevgisi qarşısında qadınlıqdan, analıqdan qaça bilmir. O, ulvi sevgiyə könüllü təslim olur. Əsl vətən övladı, azərbaycanlı qadını kimi.

O narahatdır – ikiyə bölünmüş vətənin taleyi üçün, itirilən, əsir

düşən torpaqlar üçün, yurdlar yurddaşlar üçün narahardır. Amma Ofelya xanım bunu heç vaxt pafosla, hay-küylə, çığırtı ilə demir. Sakit, pıçıltıyla və yağıyla, yaxud da ürəyində...

Bəzən şerlərində dünyaya meydan oxuyur: “Dünya, eşit məni...”, bəzənsə ağırlı-acılı günlərində Bakımıza üz tutub təsəlli verir, onu ovutmağa çalışır:

*Ağlama, ağlama, hünərli Bakım,
Mənim əziz Bakım, kədərli Bakım,
Dolanım başına qəhərli Bakım,
Güllələr sinəni edibdi gül-gül,
Bu dərdi çəkməklə qurtaran deyil.*

Yaxşı deyiblər ki, “Yazıçı həqiqəti yazmalıdır. Yalan – kitablara yol tapa bilər, amma heç vaxt əsl ədəbiyyat ola bilməz. Yalan – ordu-ları hərəkətə gətirə bilər, bir xalqı aldadıb yolundan sapdır-a bilər, hətta özünü “həyat” kimi qələmə verir, amma heç vaxt böy-ük ədəbiyyata çevrilə bilməz”. Saxtalıqdan çox uzaq, öz hissləri, öz yaşantıları, duyğularıdır Ofelya xanımın sözə çevirdikləri. Söz – ən etibarlı dostdur söz, ən məhrəm yol yoldaşdır. “Yollar gözümdən keçir”, – deyir Ofelya xanım. Yollar gözündən keçib onun başına dolanır, onu öz dünyasına çəkib aparır.

...Ofelya xanım ədəbiyyata Azərbaycan məkanında qadın üçün söz deməyin heç də asan olmadığı bir zamanda gəlmişdi. Bütün çətinliklərə sinə gərdi, yazdı-yaratdı. Azərbaycan qadınının SÖZ meydanında da aciz olmadığını sınımaz inadıyla, əyilməz qə-tiyyəti ilə göstərdi. Və hər dəfə hisslərini, duyğularını sözə çevirdik-cə, sözlə ünsiyyət qurub doğmalaşdıqca, elə bil rahatlıq, dinclik tapdı.

düşündürür. Qadınlarımızın cəmiyyətdə üzləşdiyi çətinliklərin çözü-m yolları onu Sumqayıtda “Sevil” Qadınlar Cəmiyyətini yarat-mağa sövq elədi. Ziyalı qadınları öz ətrafına topladı. Onlarla birlik-də Sumqayıt qadınlarının problemlərinin bir qisminə çarə tapdı. Onlardan ana-bacı qayğısını əsirgəmədi. Elə hazırda da Ofelya xa-nım bu gərəkli missiyanı böyük həvəs və uğurla davam etdirir.

...Yenə də payızdır. Üz-gözündən tənhalıq yağır bu payızın. Ofelya xanımınsa bu tənhalıq yazdığı şeirlərin şah damarından keçib-gedir. Bu – ruhun tənhalığıdır. Və tənhalıqla yanaşı bu dünyadan çox-çox hündürdə dayanıb baxan bir baxış süzülüb gəlir misralardan...

...O da payızda gəlib dünyaya. Daha doğrusu, Alın yazısı çəkib gətirib onu Yer üzünə. Bəlkə elə bu ömürlük “müəllimə” hə-yatın özünə də dərs vermək üçün gəlib bu dünyaya?.. Hələ bundan sonra neçə-neçə payız gələcək. Hər gələn payız, Ofelya xanımın yaşının üstünə yaş gətirəsi, o da könüldən pərvazlanan neçə-neçə şerlər yazıb, söz-söz çiçəkləyəsidir...

Xatirə FƏRƏCLİ

şairə, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü

Ən nəhayət, mən ölümə və bununla bağlı hissələrə yaxınlaşıram. Mənbilən, ölüm barədə demək olar ki, hər söz deyilib və gerekdi ki, bu barədə bəlağətlə deyib-danışasan. Amma, qərribə şeydir - hamı guya bu haqda heç nə bilmir, ya bilir sə də özünü o yerə qoymur, eləcə necə yaşayıbsa, eləcə yaşamağındadı... Sadəcə olaraq, bizim ölüm təcrübəmiz demək olar ki, yoxdur. Sinənmiş şey - yalnız başımıza gələnlərdir. Bizdə olansa - yalnız başqalarının ölüm təcrübəsidir, amma bu təcrübənin özü də səthidir və heç birimiz üçün inandırıcı ola bilməz. Zaman öz sübutları ilə bizi heç də lazımcına inandıra bilmir. Belə şərtliliklər bizdən yan keçib gedir. Çünki, qəlb barədə ən sığallı fikirlərin həmişə əksini - ən tutarlı və amansız sübutları görmürük... Mən şəxsən dünyanın ən möcüz mənasını başa düşə bilmirəm, odur ki, dünya mənim üçün sonsuz dərəcədə əlverişlidir, ya da əksinə. Hər bir insan da beləcə... Şəxsən istərdim ki, mənə hər şeyi izah eləsinlər, ya da mənim heç bir izaha ehtiyacım yoxdur. Məni hər bir insanın azadlığı maraqlandırmır, mən yalnız öz azadlığımı hiss etməyə qadirəm. İnsanın azad olub-olmadığını bilmək üçün əvvəlcə gerek biləsən ki, onun başının üstündə ağası varmı? Bunun dərinliyinə varanda Tanrı məsələsi ortaya çıxır... Bura çatanda onu da başa düşməkdə acizəm ki, yuxarıdan mənə əta olunan Azadlıq nə olan şeymiş?

Alber Kamyu

Gecikən tanışlıq: Vəli Babayev

yaşasaydı, 70-nə varacaqdı...

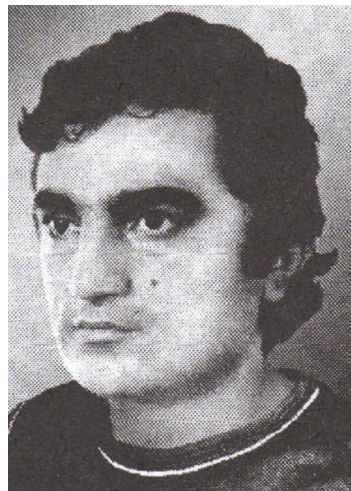
133 yaşlı Naxçıvan Teatrının istedadlı kollektivində yetişən, formalaşan və püxtələşən sənətkarlardan biri də həyatdan vaxtsız köçmüş görkəmli rejissor, Azərbaycan SSR Əməkdar artisti Vəli Babayev oldu. Onun peşəkar sənət fəaliyyəti məhz bu teatrda başlayıb, elə burada da başa çatmış oldu.

O SSRİ Xalq artisti, professor Mehdi Məmmədovun tələbəsiydi. Görkəmli sənətkar, Xalq artisti, professor Rza Təhmasibdən də aktyor sənətinin sirlərini öyrənmişdi.

Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, Vəli Babayev ali ixtisas təhsilini başa vurduqdan sonra doğma teatra quruluşçu rejissor təyinatı alan ilk naxçıvanlıdır.

G.Mdivaninin "Konsulu oğurladılar" pyesi gənc mütəxəssisin diplom işi oldu.

Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında quruluşçu rejissor kimi uğurla fəaliyyətə başlayan Vəli Babayevin ikinci

iş i Cəfər Cabbarlının "Yaşar" dramı olur. Premyerası 1967-ci il fevralın 10-da gerçəkləşən bu tamaşada rejissorun uğurlu rol bölgüsü öz səmərəli nəticəsini vermişdi. Yerli mətbuat rejissor, rəssam (Məmməd Qasimov) və bəstəçi (Şəfiqə Axundova) işini xüsusi vurğulamaqla, əsas rolların ifaçıları olan Tariyel Qasimovun, Sofya Hüseynovanın, Əkbər Qardaşbəyovun, İbrahim Həməzəyevin və Zəroş Həməzəyevanın oyunlarını yüksək qiymətləndirmişdi.

V.Babayevin tez-tez vurğuladığı «teatr aşağı zövqlü tamaşaçının, bilet

kassasının arxasınca getməməli, yüksək zövqlə ayaqlaşmağı bacarmalıdır» deyiminə əsaslanan Bədii Şura gənc rejissorun geniş dünyagörüşünə, zövqünə arxalanaraq eston dramaturqu Raymond Kauqverin "Ağır cəza" dramına quruluş verməyi də məhz ona həvalə edir.

Bu tamaşa Naxçıvan Teatrında eksperimental quruluşlardan biri idi. Belə ki, ta-

maşa epik teatr üslubu ilə səhnədə heç bir pərdə olmadan, kulislərsiz hazırlanmışdı.

1967-68-ci il mövsümündə istedadlı rejissor daha iki tamaşa hazırlamalı olur. Bunlardan birincisi Hüseyn Razinin

Rəssam M.Qasımov və rejissor V.Babayev

“Günəş” dramı, bir də M.F.Axundovun “Müsyö Jordan və Dərviş Məstəli şah” komediyası idi.

Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrı ilk dəfə olaraq 1968-ci ildə türk dramaturgiyasına müraciət etdi. Bu, Nazim Hikmətin V.Tulyakova ilə birlikdə qələmə aldığı “Kor padşah” pyesi idi. Bu əsəri barədə N.Hikmət belə demişdi: «Hesab edirəm ki, ən yaxşı pyesim

“Türkiyədə”dir, ancaq Vera Tulyakova ilə birlikdə yazdığımız “Kor padşah”ı daha çox sevirəm.” Tamaşanın rejissoru Vəli Babayev, rəssamı Məmməd Qasımov, bəstəkarı Şəfiqə Axundova idi.

Rejissor tamaşanı bəzi əlavə və dəyişikliklərlə işləmişdi. Belə ki, pyesdə olmayan bir səhnə – vaxtsiz ölənlərin kor padşahla danışmaları çox maraqlı alınmışdı. Pyesin sonunda cadugərlər tərəfindən

kor padşahın gözləri açılır. Lakin tamaşanın sonunda səhnədən aparılan padşahın gözləri yenə də kor olaraq qalır. Rejissor isə belə bir yozumla demək istəmişdir ki, hər bir qəsbkarın və zülmkarın sonu qaranlıq dünyadır, onun yenidən işıqlı dünya ilə qovuşması qeyri-mümkündür.

Tamaşada Əmir rolunda çıxış edən rejissorun özü sonrakı illərdə türk dramaturgiyasına tez-tez müraciət edəcək bir rejissor kimi “Kor padşah” tamaşası ilə bu sahədə ilk addımını uğurla atmış oldu.

1969-1970-ci illər ərzində Vəli Babayev Ramiz Heydərin “Bahar qızı” pyesinə, Süleyman Ələsgərovla Salam Qədirzadənin “Haradasan, ay subaylıq?” musiqili komediyasına, Cəfər Cabbarlının “Od gəlini” faciəsinə və Ramiq Muxtarın “Üfüqlər qizaranda” pyesinə quruluş verir. Qeyd edim ki, “Od gəlini”ndə rejissor özü Turqut rolunu oynayırdı.

1970-ci ilin sonunda Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında Əziz Nesinin “Toros canavarı” pyesi üzərində işə başlandı. İlk tamaşası 1971-ci il yanvar ayının 25-də olan və o dövr mətbuatının qeyd etdiyi kimi, böyük uğur qazanan bu tamaşanın quruluşçu rəssamı Yuran Məmmədov idi. Tamaşanın aktyor ansamblında Əkbər Qardaşbəyovun Nuri Sayaner rolundakı çıxışı diqqəti daha çox cəlb etmişdi.

Bakı. 1974. Naxçıvan teatrının qastrolu

1968-ci ildən Naxçıvan Teatrının ədəbi hissə müdiri kimi çalışan şair-dramaturq Kəmalənin (indi respublikanın Əməkdar incəsənət xadimi, Prezident təqaüdçüsüdür) ikinci pyesi olan «İsmət» mənzum-psixoloji dramına da quruluş vermək rejissor Vəli Babayevə həvalə edildi. İlk tamaşası 1972-ci il iyu-

nun 17-də anşlaqla nümayiş olunan bu əsər neçə il sərasər teatrın repertuarından düşmədi.

Vəli Babayev 1972-ci ilin avqust ayında Respublika Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən Moskvaya göndərilir və iki il orada – Akademik Bədaye Teatrında görkəmli rejissor və aktyor Oleq Yefre-

movun rəhbərlik etdiyi kurslarda təcrübə keçir. Həmin kursları 1974-cü ildə bitirib, doğma teatrına baş rejissor kimi qayıdan V. Babayev Qərbi Avropa dramaturgiyasının və dünya teatr sənətinin korifeylərindən olan Lope de Veqanın "Bostandakı it" komediyası üzərində yaradıcılıq işinə başlayır. Əsər burada "Nə yardan doyr, nə əldən qoyur" adı ilə tamaşaya qoyulurdu. İki hissədən ibarət olan bu mənzum komediyanı dilimizə şair Ələkbər Ziyatay çevirmişdi.

1974-cü il Naxçıvan Teatrı üçün yaddaqalan, əlamətdar illərdən olmuşdur. Məhz həmin il Azərbaycan teatrının 100 illik və Naxçıvan Muxtar Respublikası yaradılmasının 50 illik yubileyləri olmuş və bu münasibətlə teatrın rejissorları – Baxşı Qələndərli Əməkdar incəsənət xadimi, Vəli Babayev isə Əməkdar artist fəxri adları ilə təltif olunmuşlar.

1975-ci ilin əvvəlindən Vəli Babayev öz yaradıcılıq fəaliyyətinə tarixi və parlaq bir səhifə yazan "Dəli yığıncağı" tragikomediyası üzərində gərgin məşqlərə başladı. Yazıldığı vaxtdan keçən dövr ərzində Azərbaycan teatri tarixində ilk dəfə, həm də onun adını daşıyan sənət ocağında C. Məmmədquluzadənin bu sədevrinə səhnə həyatı verilir. Bu mənada gənc rejissor üzərinə düşən missiyanı və məsuliyyəti aydın dərk edərək belə bir ağır "yükün" altına girmişdi. Əsə-

rin əsas ideyası, süjet xətti, ali məqsədi, mətndəki sözaltı mənalar, mürekkəb xarakterli obrazlar stolarxası məşqlərdə, yaradıcı heyətlə birlikdə dəfələrlə təhlil olunub saf-çürük edilmiş, bir çox müəmmalı və qaranlıq məqamlara aydınlıq gətirilmişdi. Vəli Babayev özü də tamaşada Rüstəm rolunda iştirak etmişdir.

1975-ci ildə “Dəli yığıncağı”nın Naxçıvan Teatrındakı sözünl əsl mənasında möhtəşəm premyerasından təxminən üç il sonra Bakıda, Akademik Dram Teatrının səhnəsində Xalq artisti Mehdi Məmmədovun quruluşunda daha bir yaddaqalan “Dəli yığıncağı” ərəşəyə gəldi.

1975-1980-ci illər ərzində Vəli Babayev “Mənim qayınanam” (G.Xuqayev), “Tiflis yengələri” (“Xanuma” A.Sağareli), “Adamın adamı” (Anar), “Ölülər” (C.Məmmədquluzadə), “Əgər sevirsənsə...” (R.Muxtar), “Mən, nənəm, İliko və İllarion” (N.Dumbadze), “Yaşıl qapı arxasındakı qadın” (R.İbrahimbəyov), “Anacan” (Y.Əzimzadə), “Yetkinlər” (Oralxan Bokayev), “Məzəli hadisə” (K.Qoldoni), “Qanqın böyük dalğası” (C.Əfruz), “Oğlum Volodya” (Y.Yakovlev) tamaşalarını qurdu.

1980-ci ilin mayında Naxçıvan Teatrı yenidən Nazim Hikmət dramaturgiyasına üz tutdu. Bu dəfə teatrda onun «Bayramın birinci günü» hazırlanırdı. Ən maraqlısı budur ki, dramaturq bu pyesi-

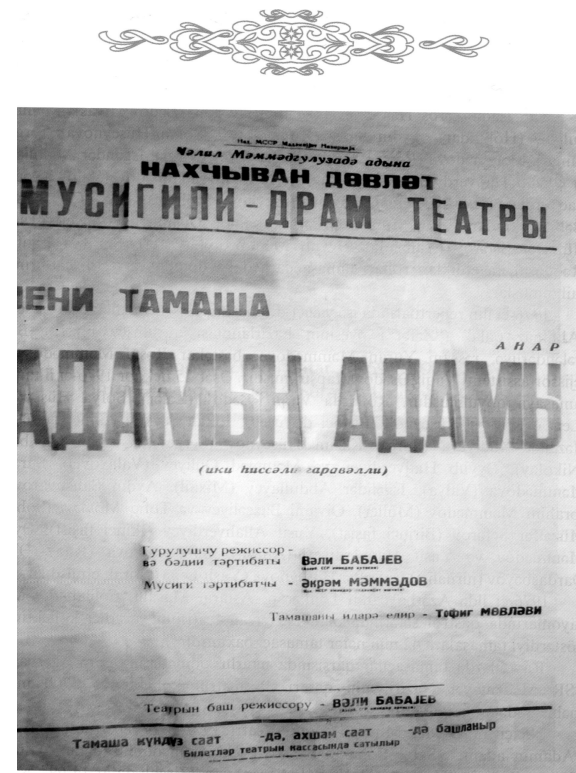
nin məkanını, formasını, hətta dekorlarını belə aydın göstərmişdi. Bu da rejissor Vəli Babayevin bir rejissor kimi rol bölgüsünə, mizanalara, xüsusən də rəssam işinə xeyli dərəcədə köməklik edirdi.

1981-ci ildə daha bir tərcümə əsərinə Naxçıvan səhnəsində quruluş verildi. Qırğız dramaturqları – görkəmli yazıçı Çingiz Aytmatov və Kolday Məhəmmədcanovun birgə yaradıcılıq məhsulu olan “Fudzi dağında qonaqlıq” pyesi tamaşaya qoyuldu. Quruluşçu rejissor Vəli Babayev əsasən teatrın gənc aktyorlarından istifadə etmiş və nəticə etibarilə istəyinə nail ola bilmişdi. “Fudzi dağında qonaqlıq” tamaşası ilə Naxçıvan Teatrının yaradıcı kollektivi bir daha sübut etdi ki, müasirlik teatrda əsas keyfiyyətdir.

Azərbaycanın hər bir Dövlət teatrl dahi dramaturq Hüseyn Cavidin 100 illik yubileyini onun əsərləri əsasında hazırlanmış yeni tamaşalarla qeyd etmişdi. Yubiley ərəfəsində Naxçıvanda “Cavid” Poeziya Teatrı da yaradıldı.

Naxçıvan Teatrı isə Vəli Babayevin quruluşunda “Şeyx Sənan” faciəsinə müraciət etdi.

“Cavid” Poeziya Teatrı 1982-ci il noyabrın 3-də onun həyat və yaradıcılığndan bəhs edən “Mənim tanrım gözəllikdir, sevgidir” (K.Ağayeva) tamaşası ilə açıldıqdan sonra burada bir qayda olaraq bir-birinin ardınca H.Cavidin əsərləri ta-

1977-ci ilə
aid afişa

maşaya qoyulurdu. Vəli Babayev 1984-cü ilin sonunda, teatr A.S.Puşkinin “Qaraçılar” poemasını (səhnələşdirən V.Əsədov) hazırlamaqla ənənəni dəyişdirdi. Bundan sonra o, “Cavid” Poeziya Teatrının səhnəsində “Çay dəstgahı” (C.Məmmədquluzadə), “Osvensim” (T.Elçin) və “Bir gün də insan ömrüdür” (Rəsul Rza) kimi maraqlı tamaşalar hazırladı.

1984-cü il ərzində yenə də Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında

tərcümə əsərləri əsasında tamaşaların quruluşçu rejissoru Vəli Babayev olmuşdur. Məşhur türk yazıçısı Orxan Kamalın eyniadlı romanı əsasında Mailə Muradxanlının səhnələşdirdiyi “Yad qızı” faciəsinin ilk tamaşası yanvar ayının 7-də oldu. Baş rolu ifa edən Sona Mirzəyeva təsirli oyunu ilə tamaşaçı rəğbəti qazanmışdı.

Həmin il hazırlanan ikinci tərcümə əsəri də türk ədəbiyyatından oldu. Dramaturq A.Turan Oflazoğlunun “Dəli İbrahim” adlı iki hissəli faciəsinə də quruluşu Vəli Babayev vermişdi. Tamaşada Osmanlı İmperiyasının hökmdarı Sultan İbrahimin hakimiyyəti dövründə baş verən hadisələr qələmə alınıb. Çox maraqlı və baxımlı olan bu tamaşada səslənən mahnılarda Yunis İmrə və Aşiq Veysəlin şeirləri oxunurdu.

1985-ci ildə A.P.Çexovun anadan olmasının 125 illiyi münasibətilə Naxçıvan Teatrı onun «Elçilik», «Cərrahlıq» və «Ayı» adlı kiçikhəcmli pyeslərindən ibarət «Üç zarafat» adlı tamaşa hazırladı. Tamaşaçılar tərəfindən rəğbətlə qarşılanmış «Üç zarafat»ın ilk tamaşası fevralın 22-də baş tutdu. Həmin il V.Babayevin həyat yoldaşı, Naxçıvan Teatrının aparıcı aktrisalarından olan, əməkdar artist Sona xanım Mirzəyevanın ağır xəstəliyi, vaxtsız vəfatı rejissorun əlini və ürəyini müvəqqəti olaraq işdən soyutdu.

1986-cı il may ayının 29-da Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında daha bir tərcümə Viktor Hüqonun eyniadlı romanı əsasında «Gülən adam» tragikomediyası səhnə üzü gördü.

Vəli Babayev özünün potensial qüvvəsini toplayaraq növbəti maraqlı və yaddaqalan bir tamaşa yaratmağa nail olmuşdu.

1986-1987-ci illərdə V.Babayev teatrda “Təbriz almaları” (M.Oruc), “Ah, komediya, komediya” (E.Sultanovun “Sənəm” və S.Qənizadənin “Dursunəli və ballıbadı” pyesləri əsasında), “Dərs”, “Müsyö Jordan və Dərviş Məstəli şah”, (R.Rövşən), “Bir gün də insan ömrüdür” (R.Rza, səhnələşdirən T.Abdin) kimi tamaşaları uğurla qurdu.

1987-ci ilin sonlarında hazırlığına başlanılan Rəşad Nuri Güntəkinin eyniadlı romanı əsasında Mailə Muradxanlının səhnələşdirdiyi «Dodaqdan qəlbə» tamaşasının 1988-ci il yanvar ayının 18-də ilk tamaşası oldu. Quruluş, səhnə tərtibatı və musiqi parçalarının seçimi Vəli Babayevə məxsus idi.

Artıq Dağlıq Qarabağda baş verən iğtişaşlarla əlaqədar ortaya çıxan problemlər Naxçıvan Teatrının da yaradıcı ab-havasına təsir göstərmiş oldu və muxtar respublikadan kənara qastrol səfərləri dayandırıldı.

Özünün yaradıcılıq fəaliyyəti ərzində

də vaxtaşırı İrəvandakı Dövlət Azərbaycan Dram Teatrına və Lənkəran Dövlət Dram Teatrına dəvətlər alan V.Babayev bu səhnələrdə də bir neçə uğurlu tamaşa qura bilmişdi.

Nəhayət, məhsuldar və səmərəli fəaliyyəti nəzərə alınan Vəli Babayev 1989-cu il yanvarın ortalarında Respublika Mədəniyyət Nazirliyinə çağırılır və nazirin müvafiq əmrilə yenidən Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrının baş rejissoru vəzifəsinə təyin edilir. Böyük həvəs və arzularla doğma şəhərinə qayıdan Vəli Babayev yanvar ayının 22-də səhər teatra gəlir, onu qarşılayan hər bir kəsin təbrikini qəbul edib ikinci mərtəbədəki baş rejissor otağına qalxır. Yarım saat keçməmiş kabinetinin astanasında onun öz dünyasını dəyişməsi xəbəri nəinki teatra, bütün şəhərə yayılır.

Qəfil və vaxtsız ölümü ilə bizdən uzaqlaşan istedadlı rejissor, respublikanın Əməkdar artisti Vəli Babayev özünə-məxsus dəst-xətti olan bir sənətkar kimi milli teatr tariximizdə əbədi yaşamaqdadır...

Ələkbər QASIMOV

sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

TƏKCƏ SƏN YOXSAN, ƏZİZİM...

səsi özündən çox yaşayan sənətçi...

Bir zaman o özü belə söylərdi. Daha doğrusu, oxuyardı: «Bilir aləm bu gecə, neyçün olmadın sən, ey yar, mənə həmdəm bu gecə...» Bu kəlmələri kiməsə ünvanlayırdı, ya sadəcə oxuduğu nəğmənin acı misralarıydı onun yanıqlı nəfəsində, avazında yaşayırdı – üzündə, gözündə qəm-qüسسə nişanəsi...

Nə biləydi ki, bir gün gələcək, bu misralar onun özünə həsr olunacaq, bu sözləri məhz onun üçün oxuyacaqlar. Onu arayıb-axtaracaq, göz yaşı axıdacaqlar. Nə biləydi... Axı kim bilir bu gün, sabah, ya o biri gün hansı qəzavü-qədərlə üzləşəcək, ömür hekayəti görən harda bitəcək.

O da bilmədi. Sadəcə oxudu. Yaşantılarını oxudu, yana-yana oxuduqlarını da yaşadı. Təkcə yaxınları, doğmaları üçün yox, bütün aləm üçün ən seçmə mahnılar oxudu. Sevmədiyi nəğmələri dilə gətirməzdi. İndi kiminsə səsində onun nəğmələrini eşidəndə belə məhz onu xatırla-

yır, onu yadımıza salırıq.

Ola bilər bu nəğmələrin mətn müəllifinin, hətta bəstəçinin də adını unudaq, ifaçısını isə heç vaxt. Bəli, bu unudulmaz müğənninin səsində, nəfəsində, ifasında bizə qalmış mahnılara məhz onun möhürü vurulub sanki. Kim oxuyur-oxusun, nə cür ifa eləyir-eləsin, xeyri yoxdur. Məhz onun surəti gəlir göz önünə.

Mahnı elədi ki, hər bir müğənni istədiyi, bəyəndiyi nəğməyə sahib çıxa bilər. Hər şey ifadan asılıdır. Heç kəs deməsin ki, «bu mahnını ilk dəfə mən oxumuşam, o yalnız mənə məxsusdur. Qoymaram, kimsə o mahnıya yaxın dura». Əslində hər hansı mahnı ayrı-ayrı ifaçıların səsində, avazında daha da cilalanır, pardaxlanır, açılır və öz daimi ifaçısını tapır.

Onun mahnıları isə həm ilk, həm də son ifaçısını tapmışdı. Hardasa bu qəmli, hüznü nəğmələrin lirik notları səslənən kimi heç kəs yox, məhz o yada düşür: Hüseynağa... Bir zamanların populyar, sevimli müğənnisi könülləri titrədən hə-

zin səsi, məftunedici ifasıyla bu gün də yaddaşlardan silinməyən HÜSEYNAĞA HADIYEV...

Yaşasaydı, bu il yetmiş yaşı olacaqdı. Və bu gün onun lent yazılarını deyil, özünü dinləyəcəkdik. Zaman aman versəydi... Anası Törə xanım istedadlı dramaturqumuz Cəfər Cabbarlının əmisi qızıydı.

O vaxt C.Cabbarlı öz əmisi qızlarını – Hüseynağanın anasını və xalasını tar dərənəyinə yazdırmışdı. Sonralar Törə xanımın ana fəhmiylə ürəyinə damdı ki, oğlu məhz musiqiçi olmalıdı. Odur ki, bir gün onu Pionerlər evində qarmon dərənəyinə yazdırdı. Lakin nə səbəbdənsə müəllimini qane eləməyən Hüseynağa bir gün dərsdən əsəbi gəldi evə. Təngnəfəs, ağlamsına-ağlamsına daha məşqə getməyəcəyini anasına bildirdi: «Müəllimim dedi ki, səndən musiqiçi... çıxmaz... çünki avarasan».

Sonralar onun ifasını bəyənməyib, özü də bilmədən incə uşaq qəlbini sındırmış müəllimə kimliyini söyləyəndə müəllimi Hüseynağanı bağrına bassa da, görünür, bu da taleyin ona hazırladığı bir sınaqdı.

Həssas təbiətli, düzlüyü sevən, heç kəsin qəlbinə toxunmayan Hüseynağanın öz qəlbindəki sınıqlıq həmişə gözlərindən sezilirdi. Çox erkən – hələ uşaq ikən itirmişdi sevimli anasını. Elə anasının yoxluğundan doğan ağır bir kədər, nisgil öz qısa ömrünün sonuna kimi üz-gözündən

çəkilmədi, oxuduğu yanıqlı nəğmələrin hər notunda özünü biruzə verdi.

Nə yaxşı ki, güclü həyat eşqi Hüseynağanın küskün qəlbinə tərər verdi. Yazın-yayın yaşıl örtüyü də, qışın bəmbəyaz örpəyi, payızın sapsarı xəzanı da ürəyinə bir məlhəm idi. Onun kövrək qəlbi təbiətin ayrı-ayrı fəsillərində uşaq şıltaqlığıyla sevinir, şadlanırdı. Elə bu səbəbdən də dostlarını, məhəllə cavanlarını tez-tez başına yığıb təbiətin qoynunda dincəlirdi. Xüsusən də Xızı dağları çox sevdiyi yerlər idi.

«Elə bil ki, nağıllar, əfsanələr danışır...»

Hüseynağa zamanın hökmündən uzaq, taleyin gərdisindən xəbərsiz gənclik illərini yaşayırdı. Teatr İnstitutunda (indiki Mədəniyyət və İncəsənət universitetində) təhsil alan Hüseynağada hələ tələbəlik illərindən musiqiyə böyük həvəs vardı. Sənətə meyl onun canında, qanındaydı. Amma hələ oxumağa cürət eləməirdi. Başına düşdü, sakitcə zümzümə edirdi özüyçün – «Bulaq zümzüməsiylə».

Daş-divarın da qulağı var axı. Eşidib-bilən əl çəkmirdi: «Ay Hüseynağa, oxu da, başbilənlərin yanına get, bir özünü sına, oxuyanlar səndən artıqdı?»

Hüseynağa da utana-utana cavab verirdi: «Əşşi, nə oxumaq e, oxuyuram da, oxumaq necə olur ki?»

Ancaq sonralar özü də mat-məəttəl qaldı özünə: «Heç bilməzdim, təsəvvürümə belə gətirməzdim ki, mən də oxuyacağam və xalq da məni bəyənəcək. Seçilənlər arasında olacağam».

Ali məktəbi bitirdikdən sonra Hüseynağanın istedad və bacarığına bələd olan müəllimləri onu institutda saxlamaq qərarına gəlir. Bir müddət sonra isə doğrudan da əməlli-başlı oxumağa başlayır. Dostları başına yığıb, o ki var onu oxudar, oxumağından zövq alardılar. Sevdikləri nəğmələri dönə-dönə dinlənərdi.

Amma heç kəs, Hüseynağanın özünün də ağılına gəlməzdi ki, bir gün gələcək, onun səsi böyük səhnədən eşidiləcək.

Onu da qeyd eləmək yerinə güşər ki, Hüseynağanın ifasında elə bir mahnı yoxdu ki, onun üstündən əl yelləyib, ötüb keçəsən. Çünki o özü də oxuduğu mahnıların vurğunuydu: «Gecələr bulaq başı», «Bir xumar baxışla», «Bu gecə», «Mənim dünyam»... Bu nəğmələrin heç birini həyəcənsiz dinləmək olmur.

XATİRƏ: 70-80-ci illərin musiqi dünyasında Hüseynağa Hادیev adının, imzasının tanınmasında onun səsinin vurğunu olan dostlarından biri – bəstəkar Rizvan Ələsgərovun böyük rolu olur. Hüseynağa məhz dostunun təkidiylə «Dan ulduzu» instrumental ansamblına getməyə razılıq vermişdi. İfası bəyənildiyindən onu tez bir zamanda ansambl qəbul eləyirlər. Hüseynağa demək olar ki, elə «Dan ulduzu» ansamblının tərkibində pərvazlanmağa başlayır. Sonralar bir müddət filarmoniyada çıxışları olsa da, ömrü boyu «Dan ulduzu»nun solisti olaraq qalır. Bu ansambl o qədər bağlanmışdı ki, haçansa onu tərk edəcəyini ağına belə gətirmirdi. Elə ansamblın üzvləri də, bədii rəhbəri, mərhum Gülarə xanım Əliyeva da onun xətrini çox istəyirdi.

O dövrdə Gülarə Əliyevanın televiziya-radio proqramlarına çıxmasında problem olmadığı üçün Hüseynağa da efirdə, radio dalğalarında tez-tez görünən, eşidilən müğənnilərdəndi.

«Ürəyimin nəğməsisən sən, gözəl...»

Hüseynağa Hادیevin ömür hekayətini vərəqləmək, ayrı-ayrı həyatı məqamlarından bəhs etmək o qədər də asan deyil: həm yazmaq, həm də danışmaq. Xüsusən də ömür-gün yoldaşının yoxluğuna inanmayan Sveta xanım üçün:

XATİRƏ: «Heç düşünməzdim ki, nə zamansa onun haqda yanıqlı xatirələr danışılacaq. Uşaqlığımız bir yerdə keçib. Bir heyətdə böyümüşük. Əminəvəsiydik. O məndən dörd yaş böyük idi. Həm də qohum olduğumuza görə qayğımı çəkərdi. Çox mehriban, səmimi, düzlüyü sevən oğlandı. Həmişə haqqın tərəfini saxlardı. Zəif, gücsüz adamları incitməz, heç kəsini qəlbinə toxunmazdı.

Evlənəndə ikimiz də tələbə idik. Fikrim vardı ki, institutu bitirəndən sonra aspiranturaya daxil olum. Bir gün dərstdən gələndə bacım qabağıma qaçıb, nişanlandığımı xəbər verdi. Təəccübləndim. Hüseynağanın adını eşidəndə təəccübüm ikiqat artdı: bəs niyə mənə? Nəyə görə bu barədə mənim fikrimi soruşmayıblar?

Düzü, Hüseynağayla ailə qurmaq məsələsi barədə heç vaxt düşünməmişdim. O da bu haqda mənə heç nə deməzdi. Sonralar bir gün söz düşəndə ondan soruşdum ki, belə fikrin var-dısa, niyə mənə münasibətini bildirmirdin? Gül-ümsünüb, utana-utana cavab verdi ki, əmiqızı, biz axı qohumuq. Ona görə də məsələni böyük-klərimiz həll etməliydi».

«Bir xumar baxışla səadət bağışlar...»

Həll elədilər də. Hüseynağa sonuncu kursda oxuyanda toyları oldu. İnstitutu bitirən kimi də Kislovodsk hərbi xidmətə çağrıldı. 73-cü ildə oğlu Ceyhun dünyaya gəldi. Hüseynağa orada hərbi xidmətdə xəstələndiyi üçün onu Bakı hospitalına gətirmişdilər. Elə bu xəbər də ona hərbi hospitalda çatmışdı.

Belə ki, böyükklərin arzu və məsləhətiylə qurulmuş ailənin səadət payına hər iki gənc şad idi. Və ailənin üçüncü üzvünə də bu xoşbəxtlikdən böyük pay düşmüş oldu.

Sveta xanımın dediklərindən:

«Hələ uşaqlıqdan – həyat-bacada birgə oynadığımız çağlardan sözüümüz-söhbətimiz bir idi. Dərd-sərimizi bölüşməyə alışmışdıq. Xasiyyətimiz tuturdu deyə, heç vaxt yersiz söz-sov, qalmaqal yaşanmazdı. Hüseynağa o qədər ailəcanlı idi ki, hara getsəydi, yarıcanı qalardı oğlunun yanında.

Bir adəti də vardı: evə gələndə aşağıdan Ceyhunu səslər, evdə olub-olmadığımı xəbər alardı. Evdə olmasaydım, o da yuxarı qalxmaz, qayıdıb gedərdi. Qəlbi yuxaydı. Nədənə inciməyimə dözməz, küsülü anlarımızda o saat könlümü çiçəklə alardı. Çiçəkləri sevdiyimi bilirdi».

Hüseynağa Hadiyevin pərəstişkarları o qədər çoxuydu ki, müğənni el şənliklərindən, toy-düyündən əlavə xeyli qazanc gətirərdi evə. Nə fəxri adlar, nə də var-dövlət barədə düşünmürdü. Fəxri ada sahib olmaqdan ötrü yuxarılara müraciət, kiminsə kandarına ayaq döymək onun xasiyyətində yoxuydu. Onu ancaq ailənin dolanışığı, bircə balasının sağlam böyüməsi, bir də sevimli həyat yoldaşının arzu-istəyi maraqlandırır.

Səsinin vurğunu, özünün heyranı olanlarsa... o qədər ki... Elə indi də onun məlahətli səsinə dinləmək arzusunda olanların sayı az deyil. Onun zahiri sakitliyi, təmkini arxasında gizlənən, bulaq

kimi çağlayan təmiz səsi özünün bir nəğməsində oxuduğu kimi: «keçmişin naləsi, gələcəyin sirriydi...»

Bu sirdən xəbərsiz Sveta xanım isə həyatının gözəl anlarından, bəxtəvər günlərindən qanad açıb uçmaq istəyirdi. Ailənin hər bir üzvü bir-biriylə öyünür, qürrelənirdi.

Sən saydığını say...

Bəs fələk niyə ayrı cür saymağa başladı?! Necə oldu ki, belə mehriban, səmimi, düzlüyü sevən, haqq tərəfdarı olan təvazökar insan, qayğıkeş ata, həyat yoldaşına diqqətli, can yandıran ailə başçısı birdən-birə ev-eşiyindən didərgin düşüb, get-gedə soyumağa başladı. Axı görkəmcə gözəl-göyçək Sveta xanım evdarlığıyla, əlinin biş-düşüylə də daim ailənin qulluğunda duran bir xanımdı. Taleyindən də çox razıydı. Hələm-hələm adamın həyatda tapmadığı bir xoşbəxtlik nəsim olmuşdu ona...

«İlk eşqimə tək cə səni istədim, Nə edim ki, dönük çıxdı qismətim...»

İş burasındadır ki, bir görüş, televiziya-dakı tək bircə çəkiliş hər şeyi alt-üst eləyib, müqəddəs ailə ocağını söndürmüşdü. Yuxarıda qeyd elədiyimiz kimi, «zəif, gücsüz bir adamı incitməyən, heç bir kəsin qəlbinə toxunmağı belə xoşla-

mayan» müğənni, xanımının pərvaz edən qol-qanadını sındıraraq yanına salmışdı. Sonralar həyatındakı bu dəyişikliyə peşman olan Hüseynağa «Gəl barışaq» mahnısını bəlkə elə bu peşmançılıqdan, keçirdiyi hisslərin ağırlığından oxuyurdu.

Yox, artıq gec idi. Xasiyyətindəki gözəl keyfiyyətlərə baxmayaraq, qarşı tərəf görünür, daha güclü idi. Və öz yaraşığıyla heç də Sveta xanımdan geri qalmayan, o dövrün məşhur tele-aparıcılarının biri bu gözəl ailənin, necə deyərlər, «isti aşına soyuq su qata bilmişdi».

Xeyirxah insanlar ara-sıra Sveta xanıma onların bu münasibəti haqda xəbər çatdırsalar da, onu heç cür inandıra bilmirdilər. Ona görə ki, müğənninin fanatları çox idi. Və dəfələrlə onunla münasibət qurmaq istəyənlər də həmişə tapılırdı. Ailəsinə son dərəcə bağlı müğənni isə «evliyəm» deyib, onları özündən uzaqlaşdırmağa çalışırdı. Onlardan biri də musiqiçi qız idi ki, ortağ dostlar vasitəsilə fikrini Hüseynağaya çatdırır, «rədd» cavabı aldıqdan sonra öz böyük məhəbbətini yaşadaraq heç kəslə ailə qurmur, neçə illər sonra faciəli şəkildə vəfat edir.

Xanım aparıcıyla yaxınlıq isə get-gedə daha da dərinləşib, vətəndaş nikahına

çevrilir. Hətta müğənni təzə sevgilisinə şəhərin mərkəzində mənzil də hədiyyə eləyir. Və müəyyən müddətdən sonra onlar bu mənzildə birgə ömür sürməyə başlayırlar. Halbuki o zaman Sveta xanım ilə hələ rəsmi nikahda idi. Yalnız ərinin ölümündən sonra kirayə qaldığı evin pulunu ödəyə bilməyən Sveta xanım çarəsizlikdən Bakıdan köçüb gedir, özgə ölkədə məskən salmağa məcbur olur. Məhəbbətinə sadıq qalan Sveta xanımın özüylə apardığı ərinin yadigarı – oğlu Ceyhun, bir də onunla birgə yaşadığı bəxtəvər günlərin şirin xatirələri idi.

Hüseynağa ləl-cəvahirat almağı çox sevirdi. Xüsusən də brilyant «dəlisiydi». Özünə bir çox şeyləri qıymasa da, gözəl zinət əşyalarına biganə deyildi. Amma əyin-başına diqqətliydə. Çox səliqəli geyinirdi. Bir konsertdə, və ya verilişdə hansı kostyum-qalstukda olurdusa, həmin qiyafədə bir də görünməzdi. Hər işində səliqə-sahman hökm sürürdü: istər geyim tərzini, istər danışığı, istərsə də oxuma mədəniyyəti onu hamıya sevdirdi.

Acınacaqlı haldır ki, ömrünün son illərində özünə, adına, nəslinə yaraşmayan bir günlər yaşadı. Həm bir sənət adamı, həm də bir dost kimi hamının vurğunu olduğu müğənninin ömrü heç kəsin arzulamadığı, yatıb yuxusunda belə görmədiyi bir sonluqla bitdi. İndinin özünəçən çoxları Hüseynağa Hədiyyevin içki hərisi olduğunu, qara ciyər serrozundan əziyyət çəkdiyini zənn edirlər.

«Alışan-sönen mən olmuşam, Özüm deyiləm, sən olmuşam...»

Sveta xanım o zamanlar belə bir açıqlama vermişdi: **«Nəslimizin kişiləri uzunömürlü olmayıb. Biz Cəfər Cabbarlı ilə əmiuşağı olmuşuq. Hüseynağa da onun kimi az yaşadı. 48 yaş nədir ki?!»**

Əslində isə onun qısa ömrünün təməli hələ uşaq yaşlarından qoyulmuşdu. Elə həyatının faciəvi sonluğu da o vaxtdan bəlli olmalıydı. İmkansız ailənin övladı olan Hüseynağanın atası Bakıda kasıb insanların əsas peşəsi sayılan qırçılıqla məşğul idi. Şübhəsiz ki, beşuşaqlı ailənin dolanışığı qırçılıqdan gələn «qazancla» heç cür yetərincə ola bilməzdi.

Vərəm dispanserində yatarkən dostlarının ümidinə qalan müğənni həkimlərin onu sağaldacağına inamını itirmir, tibb işçilərinin şəfali əlləriylə yenidən ayağa qalxacağına, yenidən heyranlarını sevirəcəyinə böyük ümidlərlə yaşayırdı. Əfslər olsun ki, həyatını da, qazancını da qurban verdiyi hər iki xanım arıqlayıb, sümükləri çıxmış, üzünü tük basmış, səliqə-sahmanı itmiş xəstə kişinin yenidən dirçəlib, onlara arxa-dayaq duracağına ümidlərini itirdiklərindən ondan imtina etmişdilər. Nəticədə şan-şöhrətli, elin sevimlisi olan müğənninin meyidini dünyasını dəyişəndən iki gün sonra hələ kiçik yaşlarından ona ana əvəzi olmuş bacısı

«morqdan» çıxarıb qayda-qanunla dəfn eləmişdi.

«Dostlarının ümidinə qalan» belə deyirlər. Amma... Görəsən o hansı «dostlar» idi ki, xəstənin «morqda» qaldığı iki gün ərzində ondan xəbər tutmadıqları bəs deyil, üstəlik indiyə kimi bircə diskini belə çıxarıb, sahibinə yiyə tapılacağı günü gözləyən narahat ruhuna, eləcə də müğənninin heyranlarına hədiyyə eləməyi bacarmayıblar...

«Səni unuda bilmirəm...»

Bu da bir sənətkar ömrü, bu da bir tale, alın yazısı... Bəs insanlar?! «Yazısı belə yazılıb» deyibən özünü kənara çəkən, elədikləri pisliklərə haqq qazandıran insanları deyirəm. Ürəyinə daş bağlayıb, ömür sürənlər, yox, yox, sürünənlər kimin sayəsində yaşadıklarını bir an da olsa, xatırlayırlarmı?

Bilmirəm, ətrafındakılardan kim sağdı, kim salamat, ay ustad? Heç həvəsində də deyilik onları arayıb-axtaraq.

Bir onu bilirəm ki, fanatlarının evində, bir də Sveta xanımın ailəsində bir lent yazısı daim səslənir:

«TƏKCƏ SƏN YOXSAN, ƏZİZİM!..»

Ruhun şad olsun, sənətkar! Rahat yat!

Medialaşan adam və kütləvi mədəniyyət...

(birinci yazı)

Elitar və kütləvi mədəniyyət anlayışı mədəniyyətin, estetikanın başlıca problemi olaraq bilavasitə fəlsəfə, kulturologiya elmlərinin araşdırma predmetinə daxildir.

Kütləvi mədəniyyət anlayışı mədəni məhsulu istehlak edənlərin say çoxluğu ilə bağlıdır. Kütləvi mədəniyyət çox tirajlıdır və ondan millətindən, irqindən, konkret bir region və ya ölkə biçimində isə dünyagörüşündən və mədəni inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq hər kəs istifadə edə bilər. Elitar mədəniyyət anlayışına gəldikdə isə bəzi mədəniyyətsünəşlər onu kütləvi mədəniyyətin antipodu kimi dəyərləndirirlər. Bu mədəniyyətin istehsalçısı və ondan istifadə edənlər cəmiyyətin yüksək təbəqəsi-ELITADIR. Burada elitənin müəyyən olunması məsələsi gündəmə gəlir ki, onun standartları və dəqiq sərhədləri biçimlənməyib. Bəzi sosioloq, filosoflar kütlədən fərqli olaraq elitənin fəaliyyət və fəallıq dərəcəsinin artıq oldu-

ğunu, bir çoxu isə cəmiyyətin xüsusi mənəvi dəyərlərə malik təbəqəsi kimi qəbul edirlər. Məhz buna görə də elitənin istənilən siniflərdə olduğunu deyərək, yüksək mənəvi və estetik dəyərlərə sahib olması üzündən incəsənətin, mədəniyyətin onlara xidmət etməsi tələbi qoyulurdu. Elita anlayışına müxtəlif yanaşmalar olmuşdur. A.Şopenhauer insanlığı sosioloji məğzdə iki hissəyə ayırır: «düha adamlar» və «sürünən adamlar». Bununla da birincinin yüksək mənəvi, estetik dəyərlərin daşıyıcısı olduğunu söyləyir. F.Nişsenin əsərlərində isə elitar mahiyyət «fövqəlinə» konsepsiyasında təəcəssüm olunur. «Fövqəlinə» Nisşeyə görə qeyri-adi estetik qavramaya malikdir. XX əsrdə bu iki fikri özündə cəm edən X.Orteqa-i-Qasset «İncəsənətin dehumanizasiyası» kitabında yeni incəsənətin köhnə incəsənətdən fərqləndiyini və birincinin elitaya hesablandığını söylədi. Əslində kütləvi mədəniyyət anlayışının tarixi köklərini qədimdə axtarmaq, bi-

zim fikrimizcə, daha fundamental yanaşma olardı. Çünki, hər bir xalqın mif və folklor adlı yaratdığı mənəvi dəyərlər var ki, bunlar bəzən bütöv bir region üçün populyar, kütləvi olurdu. Deməli, kütləviləşmə yalnız texnikanın köməyi ilə bir az asanlaşdı, amma heç də onunla yaranmadı. Kütləviləşmə qədim dövrlərdə yaddaş zoruna aparılırdı. Yəni yaddaş vasitəsi ilə mif təkcə nəşildən nəslə ötürülüb mədəniyyətdə varislik faktorunun yaranmasına şərait yaratmadı, həmçinin bu dəyərlərin-mədəniyyətin böyük bir arealda yayılmasına xidmət etdi. Məsələn, Azərbaycan folkloru anlayışı bu baxımdan xarakterikdir. Şifahi xalq ədəbiyyatı, eləcə digər folklor nümunələri, el tamaşaları, mərasimlər uzun bir tarixi yolu özündə cəmləyir. Bu şifahi irs XX əsrin əvvəllərində özünün populyarlığını saxlayırdı. XX əsrin dinamika teatr, kino, televiziya və digər audio cihazların məişətdə yer alması, geniş yer tutması folkloru ikinci plana keçirdi. 1873-cü ildə peşəkar dünyəvi teatr Azərbaycanda qurulana qədər el oyunları, meydan tamaşaları, səbihlər xalq arasında geniş yayılmışdı. Bu ənənələrin formalaşmasından XX əsrə qədər gedən bir dövrdə folklor mövcud olmuş, genişlənmiş, yayılmışdır. Bununla paralel yazılı ədəbiyyat yaranmış, digər incənət növləri təşəkkül tapmışdır. Elitar sənət nümunələri dünya şöhrəti qazanmışdır. Deməli, bir daha Azərbaycan mədəniyyətində və bu kontekstdə dünya mədəniyyətində bu iki formanın mövcudluq tarixinin qədimlərə gətməsi barədə mülahizələr özünün təsdiqini tapır. **Kütləvi mədəniyyətin sosial funksiyalarında xəyali həyatın yaradılması başlıca yer tutur.** Sənət janrlarında həyat versiyasının sadələşdirilmiş formaları qoyulur. Yəni nağıl həyat uydurulur. Həmçinin kütləvi mə-

dəniyyətin ritual formulası müəyyən edilir «xeyrxah həmişə mükafatlandırılır», «məhəbbət və inam həmişə hər şeyə qalib gəlir». Sosial münasibətlərin kəskin dəyişməsi və ictimai formasıyalar istənilən məkan daxilində elitar təbəqənin formalaşmasına gətirib çıxarırdı. Bəs geniş xalq kütlələri arasında yaranan şifahi xalq ədəbiyyatı, bütövlükdə folklor nümunələri elita tərəfindən qəbul olunurdumu? Folklor tədqiqatçıları bütün bu folklor nümunələrinin getdikcə təkmilləşməsi, mürəkkəbləşməsi prosesini məhz onun saraylara və estetik cəhətdən daha inkişaf etmiş adamların istehlakına cəlb olunması ilə izah edirlər. Deməli, kütləvi mədəniyyətdən doğan elitar mədəniyyət nümunələri yarandı. Əsasını el musiqisindən götürən, amma daha bitkin, ümumi, vahid kompozisiya olan, dərin çalarlı musiqi sənətinin muğamın meydana gəlməsini qeyd etmək olar. Ritm dəyişkənliyi, əhval əlvanlığı, tədrisliklik, aşağıdan yuxarıya meyl, məqamlar muğam sənətinin başlıca keyfiyyətləridir. Muğamların geniş meydanlarda ifa olunması ilə bağlı ciddi sübutlar göstərilmiş, ən azı ona görə fasiləsiz oxumaq, özü də bu qədər mürəkkəb formanı, zil və bəmin dəyişkənliyini və digər peşəkar tələbləri icra etmək insan səsi üçün açıq havada müşkül idi. Amma muğamın bağlı məkanlarda ifa olunmasının təkcə səbəbi bu deyildi. Təkcə bir muğamın ifası uzun vaxt tələb edir. Bunun üçün isə insanların açıq havada dinləməsi qeyri-realdır. Lakin göstərilən səbəblərdən ən başlıcası o idi ki, aşiq sənətindən fərqli olaraq muğamın mürəkkəbliyi bir o qədər də geniş təməli üçün maraqlı deyildi. Üstəgəl də, bir çox muğamlarda ifa olunan qəzəllərin təsəvvüf və ruhi aləm, dərin fəlsəfi məna ilə seçilməsi, daha ləngərli və yüksək poetikaya aid

olması onun kütləviləşməsinə imkan vermirdi. Deyilən amillər muğamın yalnız əsl sənətsevərlər üçün yarandığını və ifa olunduğunu göstərir. El şənliklərinə ayaq açan ritmik muğamlar və ya yas yerlərində ifa olunan muğam mənşəli mersiylər bu sənət növünün kütləviləşməsinə səbəb olurdu. Bütövlükdə muğamın kütləviləşməsindən danışmaq olmaz. Bədii yaradıcılığın digər növlərində də elitar və kütləvi formaların inikasını tapmaq olar. Azərbaycan miniatur sənəti, zəngin ornamentli memarlıq, həmçinin məişət üçün nəzərdə tutulan, lakin hər birində min-bir məna əxz olunan xalçalar və digər sənət növləri kütləvi xarakter daşımayaraq, fərdin yaradıcılıq təxəyyülü olmaqla sənət əsərinə çevrilirdi. Bütün bu sənət növləri elitar mədəniyyətə aid oluna bilər və olunmalıdır da. Azərbaycan mədəniyyətinin inkişaf tarixində X-XII əsrlər milli intibah dövrü xüsusi yer alıb. Artıq yazılı ədəbiyyatın formalaşması elitar mədəniyyətin güclənməsinə səbəb oldu. Bunu xüsusən saray ədəbiyyatına aid etmək olar. Şərq şahlarında sənət və ədəbiyyat ustalarını himayədə saxlamaq bir adət halını almışdır. Bu baxımdan Qətran Təbrizi, Əbülülə Gəncəvi, Fələki Şirvani kimi şairlərin adını qeyd etmək olar. Bu dövərdə Məhsəti Gəncəvi, Əfzələddin Xaqani və böyük mütəfəkkir Nizami Gəncəvi də özlərinin əvəzolunmaz yaradıcılığı ilə ədəbiyyatımızın inkişafında müstəsna xidmət göstərmişlər. Lakin bu gün Nizamini və ya Xaqanini oxuyanı tapmaq müşkül olar. Doğrudan da elitar ədəbiyyat nümunəsi olan bu əsər tirajlanmağa məruz qalsa da kütləviləşmədi. Sonrakı dövr ədəbiyyatında İmadəddin Nəsimi, Şah İsmayıl Xətai, Məhəmməd Füzuli, Həbibə kimi görkəmli şairlərin adı milli mədəniyyətimizin incilərinin ya-

radıcısı kimi daxil olmuşdur. Onlar Azərbaycan türkcəsində yazıb-yaratmış böyük sənətkarlardır və məhz onların əsərlərini elitar sənət nümunəsi kimi birbaşa Azərbaycan dilli elitaya aid etmək olar. Nəsimi şerinin dərin fəlsəfi məğzları, Füzuli şerinin mürəkkəb insan duyğuları, təsəvvüf elementləri onu sadə xalq üçün əlçatmaz edirdi, lakin bu qəzəllərin yüksək poetik cəhətləri muğam ifasına xüsusi bir çalar verdiyindən ifa olunur və bu vasitə ilə yayılırdı. Bu elitar mədəniyyət nümunələri ilə bərabər xalq yaradıcılığına, onun dilinə çox yaxın olan aşiq poeziyası inkişaf edərək ülvəi məhəbbət duyğusu ilə yanaşı, sadə adamların çətin həyatından bəhs etməklə xalqa daha yaxın olurdu, asanlıqla kütləvi xarakter daşıyırdı. Azərbaycan aşiq şerinin görkəmli nümayəndəsi Qurbaninin qoşmaları, gəraylıları geniş xalq kütlələri arasında yayılaraq, bayramlarda, mərasimlərdə aşıqlar tərəfindən ifa olunurdu. Bu şerlərin sadə Azərbaycan dilində olması və mövzu sadəliyi onun kütləvi mədəniyyətə aid olunmasına imkan verir. Qövsəi Təbrizi, Saib Təbrizi, Məsihi və başqa şairlər əsərləri farsca, bir çox hallarda da saray üçün yazılırdı. Sadə xalq arasında geniş şöhrət tapmış sənətkarlar isə Aşiq Abbas Tufarqanlı, Sarı Aşiq və Xəstə Qasım idi. Sonrakı dövərdə Molla Vəli Vədadi, Molla Pənah Vəqif adı xalq arasında tanınmış, şerləri kütləvi şəkildə yayılmasına şərait yaratmışdır. XIX əsrin birinci yarısında Mirzə Şəfi Vəzəh, Qasım bəy Zakir, Mirzə Fətəli Axundzadənin adı xüsusi yer alır. Onların yaradıcılığında xalq dili başlıca yer tutmaqla bərabər, özünün sadəliyi ilə seçilirdi. M.F.Axundzadə görkəmli ədib, filosof, mütəfəkkir olmaqla bərabər Azərbaycan dramaturgiyasının banisidir. Onun dramları xalq

oyunları, meydan tamaşalarından mayalana-raq, xalqın danışdığı bir dildə yaranıb. XIX və XX əsrdə S.Ə.Şirvani, C.Məmmədquluzadə, N.Vəzirov, N.Nərimanov kimi ədiblərin maarifçilik sahəsində fəaliyyəti öz bəhrəsini verirdi. Azərbaycan peşəkar dünyəvi teatrının yaranması, milli mətbuatın doğuluşu, M.Q.İrəvani-nin rəsmləri, musiqiçilər Hacı Hüsü, Məşədi İsi, Cabbar Qaryağdıoğlu, Ələsgər Abdulla-yev, Keçəçi Məmməd yaradıcılığı XIX əsrin mədəni mənzərəsinin əsas elementləridi. Bu-rada biz ictimai formasiyanın dəyişməsi, yeni burjua münasibətlərinin formalaşması və ziya-lıların, maarif adamlarının meydana gəlməsini izləyərək elitə və kütləvi mədəniyyət anlayışı-nın aradan qalxmasının şahidi oluruq. Onda məqsədli şəkildə qəzetlərdə, teatr səhnələrində maarifçilik işi aparılırdı. Əgər teatr sənəti ilk əvvəl maarifçilik məqsədi daşıyırdısa, getdikcə o bir gəlirli sahə kimi kommersiya maraqla-rına xidmət edirdi. XX əsrin elə ilk illərində Azərbaycanda, xüsusən də sənaye və neft mərkəzi Bakıda iqtisadi yüksəliş, kapitalist münasibətlərinin bərqərar olması duyulurdu. Bu münasibətlər təbii ki, texniki yeniliklərin tətbiq olunmasına şərait yaratdı və mədəniyyətin kommersiya əsaslarının yaranmasına zəmin oldu. 1898-ci ildən yaranan milli kinematoqra-fiya artıq ilk illərdən kommersiya məqsədlə-rinə xidmət etməyə başladı. Teatr truppaları-nın sayı artıqca, sənət qalxınması bir kənara durur, tamaşaçını cəlb etmək üçün ucuz kome-diyaların səhnələşdirilməsi baş verirdi. Əsas məqsəd bir çox hallarda zalı doldurmaq oldu-ğundan məzmun, ideya məsələləri bir kənara qoyulurdu. Bu kütləvi mədəniyyətin bir xüsusiyyəti kimi təcəssüm olunurdu. Lakin bunun-la bərabər milli teatrımızın səhnəsində C.Zey-

nalov, H.Ərəblinski, H.Sarabski və başqa sənət əfakəşləri yüksək bədii ideyası olan, səhnə tariximizin qızıl səhifəsinə çevrilən tamaşalar yaradırdılar. Məhz bu dövəndə teatr səhnələrində «Hamlet», «Otello», «Qacar», «Ölülər» kimi nəhəng pyeslər uğurla oynanırdı. 1908-ci ilin yanvarında Üzeyir bəy Hacıbəylinin «Leyli və Məcnun» operasının səhnələşməsi ilə milli mədəniyyətimizdə böyük hadisə baş verdi. Kökü qərbi Avropaya gedən opera sənəti ölkəmizə, milli musiqimiz-muğamın sima-

sında gəldi. Opera janrının yaranması bu sənətin və ona yaxın olan operettanın yazılmasına təkan verdi. Operetta kütləvi mədəniyyətə daha yaxın olan, xoş sonluqla bitən bir səhnə sənəti kimi milli səhnəmizdə təcəssüm olundu. Bu, daha çox musiqili komediya janrına yaxın idi. XX əsrin mədəni həyatında «Molla Nəsrəddin» və «Fiüzat» dərgilərinin rolunu xüsusi qeyd etmək gərəkdir. Milli romantik ədəbiyyatımızın böyük nümayəndələri Məhəmməd Hadi, Hüseyn Cavid kimi yazarların əsərləri

elitar mədəniyyətin nümunəsi kimi dəyərləndirilməlidir. Bu əsərlərdə qaldırılan bəşəri problemlər, insan duyğuları mürəkkəb ədəbi dildə çatdırılırdı. Lakin C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqqverdiyev kimi demokrat yazıçıların əsərləri daha çox xalqa yaxın idi. Doğrudur, bu yazarların qələm məhsullarında dərin fikirlər öz əksini tapıb, maarifçilik məqsədi daşısa da, kütləvi idi. XX əsrin əvvəlində Qərbi Avropada, Amerikada «sənət kim üçündür» fikri ətrafında mübahisələr aparılır və nəticədə qütbləşmə baş verirdi. Texnikanın inkişafı uzun müddət yanaşı hökm sürmüş elitar və kütləvi mədəniyyəti qarşı-qarşıya qoydu. Kütləvi mədəniyyətin sürətli qələbəsi elitar cəbhəni narahat etməyə başladı və «yeni incəsənət» konsepsiyası özünü cərəyan axtarışlarında göstərdi. Əslində bu yeniləşmə bir çox hallarda elitar mədəniyyətin mürəkkəbləşməsinə gətirib çıxarırdı. Abstraksionizm, dekadentçilik, impressionizm, sürrealizm və digər “izm”lər məhz elitar mədəniyyətin axtarışları kimi özünü təcəssüm etdirirdi. Lakin Azərbaycanda 1920-ci ildə, demokratik respublikanın işğalından sonra, kommunist ideologiyasının parametrləri ortaya qoyuldu və mədəniyyət dövlət tərəfindən tənzimlənməyə başladı. Bu milli mədəniyyətimizdə tamam yeni mərhələ idi. 1991-ci ilə qədər sürən bu mərhələ həm də Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı dönməsi kimi də dəyərləndirilməlidir. Bu tarix mədəniyyətin bütün növlərində qalxınmanı, sürətli inkişafı xarakterizə edir. Leninin incəsənətin «özünün dərin kökləri ilə geniş zəhmətkeş kütlələrin içinə getməsi», «onun bu kütlələr tərəfindən anlaşılması və sevilməsi», «hiss, fikir və iradəsini özündə cəmləyib, onların yüksəltməlidir» fikri sovet mədəniyyətinin başlıca

prinsipi kimi çıxış edirdi və qarşıya qoyulan ana məqsəd elitar və kütləvi mədəniyyət formaları anlayışını ortadan çıxartmaq idi. Sovet mədəniyyətinin qarşısında duran başqa bir məqsəd isə tamaşaçının ardınca getmək yox, onu istiqamətləndirmək idi. Sovet mədəniyyətinin hamı üçün anlaşılıqlı olması kütləvi mədəniyyətin, tamaşaçını öz ardınca aparması isə elitar mədəniyyətin başlıca prinsipi kimi çıxış etdiyindən onu sintezə meyl kimi dəyərləndirmək olar. Məhz bu ideyalar zəminində XX əsrin Azərbaycan mədəniyyətində olan simalar onu yüksəldərək dünya mədəniyyətinin tərkib hissəsi kimi tanıdirdılar. Stalinin ölümü və N.S.Xruşov dövründə «yumşalma» yeni az-çox azadfikirliyə meyl 60-cılar nəslinin meydana gəlməsinə səbəb oldu. Həmin dövəmdə dünya mədəniyyətində artıq modernizm özünün təntənəsini yaşayırdı. Pop-art çiçəklənirdi, kinonun əvəzsiz liderliyi, televiziyanın təşəkkülü kütləvi mədəniyyətin tirajlılığı və sosial sifariş ruhunda qurulmasına imkan yaradırdı. Bu yaşananlar Azərbaycan mədəniyyətinə də təsir göstərdi və 60-cılar məhz bu təsirin nəticəsində mədəniyyətə yeniləşmə gətirdilər. Bu hadisə, 60-cılar nəslinin yenilikçiliyi, ənənəvi sovet mədəniyyətinə məxsus nəslin nümayəndələri tərəfindən birmənalı qarşılanmadı və nəsillərin gizli savaşı duyulmağa başladı. O dövrün tənqidi ənənəviçilərin tərəfində duraraq yeni yaranan əsərləri primitivlikdə günahlandırırdı və sovet mədəniyyətində elitar və kütləvi mədəniyyət anlayışı meydana çıxdı. Ənənəçilər klassik irsin çox tirajlı çapı və öz əsərləri ilə mövqelərini qoruyub saxlamağa cəhd edir və elitarlıqlarını sübut edirdilər. 1960-cıların təbiiliyi, insan psixologiyasının bədii həlli və müasirlik meylləri oxucu və tamaşaçılar tərə-

findən dərhal qəbul olundu. Bu iki mədəniyyət forması arasında mübarizə başladı. Bu mübarizə çox sürmədi. Artıq 1970-ci illərin sonundan başlayaraq yeniləşmə meylləri alternativ mədəniyyət formasını, küçə mədəniyyətini yaratdı və sovet klassiklərinin meydana uzaqlaşması nəticəsində 60-cılar sürətlə onların yerini tutdular. Küçə mədəniyyəti anlayışı nisbi götürülsə də adın prinsipinə uyğun idi. Texniki tərəqqi televiziya və radiounun geniş yayılması, yeni nəsil audio maqnitafonların meydana gəlməsi bu cəbhələşməni yaratdı. Radio, televiziya dalğalarında, konsert salonlarında yalnız sovet prinsiplərinə sadıq olmaq şərti ilə azad, lakin səviyyəli mahnıların yayımı, sərgi salonlarında yuxarıdakı parametrlərə uyğun rəssamların sərgilənməsi, teatrlarda bu prinsipin qorunması duyulurdusa, kustar şəkildə tirajlanan audio kasetlərdə, toy və digər el şənliklərində ara mahnıların, küçələrdə satılan ucuz rəsm əsərləri və tamaşaçılar qarşısında komik parcacıqlarla çıxış edən teatr truppalarının meydana gəlməsi artıq danılmaz fakt idi. İkincisi gizli də olsa fəaliyyət göstərirdi və kütləvi mədəniyyətin prinsiplərinə sadıq idi. Birincisi isə elitar mədəniyyət kimi təcəssüm olunduğundan geniş tamaşaçı kütləsindən uzaq idi. Bu gizli proses 1991-ci ilə Azərbaycanın müstəqilliyə qədəm qoymasına qədər davam etdi...

YAZIYA POZU YOXDUR

Bu kainatda düşüncə sarıdan öz yerini tutmaq, orda öz yerini bərkitmək üçün yeganə vasitə - yaqin ki, yaradıcılıqdır. Yaratmaq - yəni ikiqat yaşamaq deməkdir. Marsel Prustun inamsız və həyəcan dolu gəzişmələri, onun rəng, tikmə və eləcə qələm axtarışlarına özgə nə ad vermək olar ki?! Hər halda həmin axtarışlarda aramsız yaradıcılığa məxsus mənə və ləzzəti tapmaq mümkün deyil. Aktyordan tutmuş rəssama qədər, hər bir adam buna aludə olur, ona qapanır - onlardan hər biri oynamaq, təkrarlamaq, öz gerçəkliyini yaratmaq istəyindədir. Son məqamda isə biz öz həqiqətlərimizin obrazını qazanmış oluruq. Yaradıcılıq dediyimiz əslində nəhəng bir him-cimdir, pantomimdir. Bu məchulluq əvvəlcədən bəllidir - çünki, onların bütün cəhdləri gəlib düşdükləri gələcəyi olmayan, kimsəsiz bir adamın öyrənilməsinə, istifadəsinə və abadlaşmasına yönəlikdir. Dünyanın obrazlarına boylananda isə öz qəlbimizlə duyuruq ki, bu məqamda bizi çulğayan hiss - dünyanın dərinliyindən yox, onun müxtəlifliyindən irəli gəlir. Elə bil, saya-hesaba gəlməyən kainatlar hardansa bizi haraylamaqdadır. Elə o anda hər hansı sənət əsərinin yeri-yurdu da sənə bəlli olur.

Alber Kamyu

Alber Kamyu

Ağıl kəsməyən... (pyes)

İştirakçılar:

Marta
Mariya
Ana
Yan
Qoca

Birinci şəkil

Ana Qayıdacaq.

Marta Dedi sənə?

Ana Hə. Sən yox idin.

Marta Tək olacaq?

Ana Nə bilim.

Marta Varlıdı?

Ana Hər halda qiymət söhbəti eləmədi.

Marta Varlıdısı, daha yaxşı. Tək olmağısa vacibdi.

Ana (yorğun) Həm varlıdı, həm də tək özüdü. Yenə əvvəldən başlanacaq hər şey.

Marta Vaxtdı. Axı, bizi böyük mükafat gözləyir. Anacan, axır vaxtlar belə bir təhər olmusan. Tanımaq olmur.

Ana A qızım, yorulmuşam. Daha dincəlmək istəyirəm.

Marta Evin iş-gücünü mən öz üstümə götürə biləm. Sizin də dincəlməyə nə qədər desəz vaxtınız olar.

Ana Məsələ dincəlməkdə deyil. Qocalıram. Fikir aparıb məni haralara çıxardır?! Deyirəm qulağım dinc olsun. Marta, gülünc görüxsə də deyim ki, axşamlar bəzən Allaha inanmağım gəlir.

Marta Anacan, siz hələ o qədər qocalıb əldən düşməmisiz ki, ağılınıza başqa şeylər gələ. Başınızı bir şeylə qatsaz yaxşıdı.

Ana Görürsən ki, zarafat eləyirəm. Yaxşı! Bu yaşda adam xərifləyər də. Ancaq Marta, sən yaşda cavanların ağılında başqa şeylərdi. Sənsə ildən-ilə qartlaşırsan!

Marta Nə şey? Bizimkilərin yanında onlarınki heç nədi.

Ana Boşla bu söhbəti.

Marta Nədi, düz söz dodaq yandırır?

Ana Sənin üzünü gülər görsem mənə də xoş olar. İş görmək lazım gələndə yaxamı qırağa çəkirəm onu bil.

Marta Otağımda gülürəm. Tək olanda.

Ana (diqqətlə ona baxır) Marta sənin çox qart sifətin var!

Marta (ona yaxın gəlir, sakit) Nədi, sifətim xoşuna gəlmir?

Ana (sükutdan sonra) Onu demirəm...

Marta O vaxt ki, kalan pul yığdıq, bu xudmani mehmanxanadan, yağmurlu şəhərdən canımız qurtaracaq. Yeri-göyü yad olan bu qaramat ölkədən çıxıb gedəcəyik. Gecə-gündüz arzuladığım o dənizə çatan kimi, görürsən, mənim üzüm necə güləcək. Ancaq dəniz sahilində yaşamaqdan ötrü gərək bolluca pulun olsun. Dənizin, o gözəl günlərin xətrinə nə cəfaya desən dözək gərək. Təzə müştəri əgər varlıdysa, mənim canım birdəfəlik qurtarar. Çox söhbət elədik?

Ana Yox, ikicə kəlmə.

Marta Otağı soruşanda əhvalı necəydi?

Ana Gözm yaxşı görmür, deyə bilmərəm əhvalı necəydi. Onların sifəti mənim nəyimə lazımdı? Öldürəcəyin adamı tanımasan daha yaxşıdı. (Pauza) Ağzım qızışıb, nə gəldi deyirəm.

Marta Elə yaxşıdı. Üstüörtülü danışmağı xoşlamıram. Cinayət cinayətdi də, daha burda mızıldamağın nə mənası? Görürəm, müştəri ilə söhbətiniz mənalı keçib.

Ana Nə mənə? Soruşurdu, mən də cavab verirdim, həmişəki kimi.

Marta Həmişəki kimi? Deməli, adət halına düşüb...

Ana Bəs nə... İkinci cinayətdən son-

ra adət halına düşdü. Birincidən sonra heç nə. Elə bil nəsə itir, yox olurdu. Cinayətlər baş verdikcə hər şey adətə çevrilirdi. Bu dəfə də elə adəti üzrə ona cavab verirdim, adəti üzrə də görürdüm ki, əcəl onu gırləyib.

Marta Ana, öldürmək lazımdı onu.

Ana (astadan) Bəs mən nə deyirəm?!

Marta Qəribə deyirsən.

Ana Doğrudan yorulmuşam, istəyirəm daha bunla qurtaraq, axırıncı olsun. Adam heydən düşür. Mənim üçün harda ölməyin təfəvütü yoxdur. Dənizə yaxın, ya uzaq. Bir yerdə köcsək yaxşıdır.

Marta Köçən kimi bütün diləklərimiz yerinə yetəcək. Anacan, var qüvvənizi yığın, bu axırıncıdır. Çay içən kimi yatacaq, biz də onu elə yuxulu-yuxulu sürütləyərək. Su aparacaq onu, cəsəd sonradan tapılacaq. Çayın dayaz yerində. Ana, yadınızdadı, bir dəfə özünüz dediz ki, dirilər ölüldərdən daha əzabkeşdir. Heç olmasa ölümlərin canı birdəfəlik qurtarır. Darıxmayın, siz də rahatlıq taparsız, qaçıb gedərik burdan.

Ana Hə, gərək olan-qalan qüvvəmi toplayam. Bəzən ona sevinirəm ki, nə yaxşı öldürəndə əzab-əziyyət vermirik. Həyat bizdən qat-qat amansızdır. Mən də ola bilsin, elə o səbəbdən özümdə o qədər təqsir görmürəm.

Qoca daxil olur, sakitcə bir qıraqda əyləşir.

Axıra qədər o beləcə hərəkətsiz oturub qalacaq.

Marta Hansı otağı veririk ona?

Ana Hansı olur-olsun, ancaq birinci mərtəbədə.

Marta Keçən dəfə yaman əziyyət çək-dik. İkinci mərtəbədən onu endirənəcən. Ana, o doğrudur ki, qızmar qum yandırır yara eləyir?

Ana Oralarda olmamışam. Ancaq deyirlər ki, oralarda günəş yandırır kül eləyir.

Marta Mən bir kitabda oxumuşam ki, isti adamın qəlbini yandırır-yaxır. Bədən şişir, içi boşalır.

Ana Sənin ürəyindən keçən odu, Marta?

Marta Mənim ürəyimi çəngəllədiyiniz yetər. Mən o yerə can atıram ki, günəşin hərərəti bütün müşkül məsələləri əridib yoxa çıxarır. Bura mənim yerim deyil.

Ana Əvvəllər işimiz-gücümüz vardı. Hər şey avandınnan olsa, yəqin ki, gedəcəyəm sənənlə. Ancaq bir ayağam getmir. Mənim sinnimdə rahatlıq gətirən ocaq çətin ola. Adi kərpicdən xatirələrlə bəzənmiş xırda bir ev olsa bəsimdi. Xatirə necə olsa təsəllidi. (Durub qapıya sarı gedir) Marta, sən hər şeyi rahla... Bəlkə lazım oldu.

İkinci səhnə

Elə oradır. Qoca pəncərəyə yaxınlaşır, Yanla Mariyanı görür, pəncərədən qırağa çəkilir. Yan içəri girir. Dayanıb ətrafa boylanır.

Yan Heç kəs yoxdur burda? (Pəncərənin yanında qocanı görür. Qoca cavab vermədən çıxır)

Üçüncü səhnə

Yan Dalımca gəlmişən?

Mariya Bağışla, özümü saxlaya bilmədim. Elə indii çıxıb gedəsiyəm. Ancaq bilmək istəyirəm səni harada qoyub gedirəm?

Yan Gələn olsa, mən istəyən kimi alınmaz.

Mariya Gələn olsa, daha yaxşı. Ümid var ki, hər şeyin üstü açılar. Buradı?

Yan Hə. Düz iyirmi il qabaq çıxmışam burdan. Bacım lap uşaq idi, bax bu küncdə oyuncaqlarla oynayırdı. Anam tanımadı məni.

Mariya Yan, inana bilmirəm ana öz doğma övladını tanımasın.

Yan Düz iyirmi ildir görməyib, hardan tanısın?... Uşaq idim burdan gedəndə. Anam yaman düşüb. Özüm onu güclə tanıya bildim.

Mariya Səni bilirəm də. Girib demisən: «salam», sonra da bir küncə çəkilib oturmusan.

Yan Doğrusu, yaddaşım itib. Onlar da məni çox sakit, laqeyd qarşıladılar. Hər şey mənim gözlədiyimdən mürəkkəb imiş...

Mariya Burda çətin nə var ki?! Ağzını açıb bir kəlmə sözü deməyin kifayətli.

«Mənəm, gəlmişəm». Bunu deyən kimi hər şey öz yerinə düşəcək.

Yan Nə bilim. Nəsə istəmədim.

Mariya Hər şey sənin birçə kəlmə sözüne bağlıdır.

Yan Həmin o kəlmə sözü tapa bilmədim. Tələsməyin nə mənası? Mən bura gəlmişəm ki, varımı-dövlətimi onlara verim, əgər bacarsam onları xoşbəxt eləyim. Atamın ölüm xəbərini eşidəndən sonra anladım ki, anamla bacımın taleyinə bundan sonra mən cavabdehəm. Çoxları elə bilir ki, üstündən neçə illər keçəndən sonra öz doğma evinə-ocağına qayıtmaq asan məsələdi. Hələ nə qədər vaxt lazımdır ki, sənə isinişələr, yaddan dönüb bu evin məhrəm adamı, oğlu, doğma övladı olasan.

Mariya Gəlməyini əvvəlcədən xəbər eləyə bilməzdin? Əgər istəyirsən ki, səni tanısınlar, adını söylə, tanışlıq ver. Yoxsa, bütün işləri korlayarsan. Bir tərəfdən könlündən keçir ki, sənə yad-bigane münasibət göstərməsinlər, o biri tərəfdən də tanınmaq istəmirsən. Bu hoqqa nəyə lazım?

Yan Bunun məsələyə heç bir dəxli yoxdur, Mariya. Fikrim budur ki, mən onlara bir müddət qıraqdan göz qoyum. Görüm ki, onları hansı yolla xoşbəxt eləsəm daha yaxşı olar?! Sonra özümü asta-asta tanıdacam. Lazım olan sözləri tapıb deyə bilsəm.

Mariya Burda başqa söz lazım deyil.

Təkcə onu deməlisən ki, «Mənəm, gəlmişəm». Sonrasını ürək bilər.

Yan Ürək çox şeydən baş çıxara bilmir.

Mariya Ürəkdən gələn söz həmişə istidir. Burada çətin nə var ki, onu deməyə. «Ay ana, ay bacı, mən sizin oğlunuzam, bu da mənim arvadımdır. Bizim könlümüzdən olan, günəşli, dənizli bir diyar da yaşayırdıq. Ancaq mən özümü büsbütün xoşbəxt saya bilmirəm. Tam səadətım üçün mənə siz lazımsız...»

Yan Düz deyirsən, Mariya. Onlar mənə lazım deyil, əslində mən onlara lazımam. İnsan həmişə tənha qala bilməz.

Mariya Bəlkə də sən haqlısan, bağışla. Ancaq bu yerlərə ayaq basan gündən hələ bir dənə də olsun xoşbəxt sifət görməmişəm. Avropa yaman darıxdırıcıdır. Hələ onu demirəm ki, bura gələndən sən də üzün birçə dəfə də gülməyib. Elə mən özüm də. Nahaq gəldik. Yan, nə qədər gec deyil, çıxmaq gedək. Nəsə buralara mənim heç ürəyim qızdır.

Yan Biz onsuz da xoşbəxtik, Mariya. Biz buralara səadət tapmağa gəlməmişik.

Mariya Yaxşı, bəs onda nəyin çatışmır?

Yan İnsanın hansısa bir borcu da var. Anamı, vətənimizi təzədən arayıb tapmaq da mənim borcumdur... (Mariya nəsə demək istəyir. Yan onu danışmağa qoymur. Pəncərədən qoca görünür) Gələn var, çıx get, Mariya, xahiş eləyirəm.

Mariya Nə təhər, yeni çıxım gedim...

Yan (onu qapının dalına itələyir) Keç dayan orda.

Mariya qapının dalında gizlənir. Addım səsləri yaxınlaşır. Səhnənin dərinliyində qapı açılır. Qoca keçib gedir, Mariyanı görmür, o biri qapıdan həyəətə çıxır.

Dördüncü şəkil

Yan Tez get, gözə görünmə. Hər şey mən deyən kimidi.

Mariya Qoy qalım. Onlar səni tanımayınca bir kəlmə də danışan deyiləm. Gözlərim.

Yan Yox, sən məni ələ verəcəksən.

Mariya Yan, axı biz səninlə beş ildə ər-arvadıq.

Yan Düzdür. Bu yaxında beş olur.

Mariya Bu beş ildə birinci gecədi biz bir yerdə qalası deyilik. Səndə nə varsa hamısını sevmişəm. Başa düşmədiyim cəhətlərini belə əzizləmişəm. Heç vaxt istəməmişəm sən özgə cür olasan. Amma nəse mən burdan qorxuram.

Yan Olmaya mənim sənə qarşı məhəbbətimə şübhən var?

Mariya Zərrəcə. Nə bilim, bir yandan sən arzuladın, borcun... hərəsi səni mənim əlimdən alıb bir tərəfə çəkir. Sən özün də soyumusan. Məndən yan gəzməyə çalışırsan. Elə bil tənqəd gətirmişəm səni. Mənsə... Bu gecə sənsiz necə qalacağım yadıma düşəndə, az qalırım... (ağlayıb ona qısılr) Bu gecə dözə bilmə-

rəm.

Yan Lap uşaq kimisən.

Mariya Bəlkə də... Ancaq ağılıma qara-qura şeylər gəlir. Biz orda xoşbəxt idik, burdasa axşamlar tək qala bilmirəm, ətim ürpeşir. Tək qoyma məni.

Yan Çox qalmazsan. Öz istədiyimi axıra çatdırana qədər.

Mariya İstədiyən nədi ki?

Yan O gün ki, başa düşdüm, mən anama lazımam, elə o gün də özümə söz verdim.

Mariya O biri sözünün də üstündə dayanmalısən.

Yan Nədi ki?

Mariya Yadımdadı? Söz vermişəm ki, bircə gecə də olsun, məndən aralı düşməyəcəksən.

Yan Hövsələnlə olsun. Vur-tut bircə gecə. Qoy əməlli-başlı öyrənim görüm, mənə əziz olan adamları büsbütün xoşbəxt eləmək üçün neynəməliyəm...

Mariya Ürəkdən sevənlər üçün ayrılıq həmişə əzabdi-sitəmdi.

Yan Söz danışdın... Bilirsən ki, mən səni dünyalar qədər istəyirəm.

Mariya Yox, kişilərin sözüne inanmaq olmaz. Həmişə nədənsə narazıdılar. Ağıllarına gündə bir fikir gəlir. Özlərindən min şey uydurullar, borc, ev-eşik, ocaq... Biz qadınlarınsa, əlindən yalnız o gəlir ki, sevgi yolunda axıra qədər özümüzü qurban verək. Ayrılıqsa bizim yeddi qatımızdan keçir. Sevən ürəkdə başqa heç bir arzu yuva sala bilməz.

Yan Özündən uydurma görək! Anamın yanına ona görə qayıtmışam ki, onu sıxıntıdan birdəfəlik qurtarım. Arzu, borc dediyin ki, var, onu da elə necə varsa, o cür də qəbul eləmək lazımdı. Onlarsız mən yoxam, onlarsız sən də məni bu qədər sevməzdin.

Mariya Bilirəm ki, sən adamı hər şeyə inandırmağı bacarırsan. Ancaq sən sənində elə bir ahəng olur ki, az qalırım qulağıma pambıq tıxayım.

Yan Mariya, gəl bu söhbəti qurtaraq. İstəyirəm ki, sən məni rahat buraxasan, özüm hər şeyi ayırd elərəm. Oğulun öz anası ilə bir evdə, bir damın altında gecələməyi günah deyil. Qalanı Allahın işidir. Tanrı özü şahiddir ki, mən səni bircə an da olsun yaddan çıxarmıram. Bir də qəribin üzü gülməz, deyiblər. Ömrüm boyu qərib ola bilmərəm ki?! Vətənimə dönmək, mənə əziz olan adamlara həyan olmaq istəyirəm. Sonrası nə olacaq deyə bilmərəm.

Mariya Hər şeyi həngaməsiz də yoluna qoymaq olardı. Nə bilim, qoy sən deyən olsun. Ancaq, mənim könlümdə yalnız qoyub gəldiyimiz o torpaqdır ki, biz orada səadət tapmışıq. Mənim yeganə qayğım da sən idin o torpaqda.

Yan Qoy hər şey mən deyən kimi olsun. Tələsmə, ümidvaram ki, ürəyimdən gələn sözləri axtarıb tapa biləcəyəm.

Mariya Sən hələ xülyalar içindəsən. Səbr eləyək, gözləyək ki, sən nə vaxt göylərdən yerə enib mənim olacaqsan.

Onu bil ki, sənin ağuşunda özümü bədbəxt saymağa haqqım yoxdur. Bu gün sən mən bədbəxtəm, ona görə ki, mən özündən kənara itələyirsən. Məni sevsən də.

Yan Dediklərin düzdür, Mariya. Ancaq mənə aid deyil. Çünki mən ürəyimin hökmü ilə yaşayıram. Ürəyim sənə, sakitdir. Razılaşdıq? Mənə bir gecəliyə möhlət verirsən. Anamın, bacımın yanında qalırım. Burada xətalı heç nə yoxdu.

Mariya Elə isə... Salamat qal. Qoy mənim məhəbbətim səni hifz eləsin. Əlimdən heç nə gəlmədi, gözləməkdən savayı...

Beşinci şəkil

Yan əyləşir. Qoca içəri girir və qapını açıq saxlayır ki, Marta gəlsin. Sonra da gedir.

Yan Günaydın, mənə otaq lazımdı.

Marta Bilirəm. Qoy yığışdırsınlar. Sonra da ki, adınızı kitaba yazmalıyam.

Yan Nökəriniz belə... bir təhərdi.

Marta Birinci dəfədir onun haqqında xoşagəlməz fikir eşidirəm. Çox üzüyola adamdı.

Yan Xeyr, mən tənə eləmirəm. Başqalarına oxşamır onu demək istəyirəm. Laldı?

Marta Nə fərqi var?

Yan Danışa bilir?

Marta Lazım olanda bir-iki kəlmə deyir.

Yan Hər halda adam inana bilir ki, de-

yənləri eşidir.

Marta Eşitməyinə eşidir, ancaq bir az ağır... Adınızı deyir.

Yan Xazək Karel.

Marta Elə bu?

Yan Bəli.

Marta Doğulduğunuz il və yer.

Yan (tərəddüdlə) Bohemiya.

Marta Sənətiniz?

Yan Elə bir sənətim yoxdur.

Marta Ya çox varlı, ya da çox yoxsul olan adamın əlində sənəti olmaya bilər.

Yan Siz deyən qədər yoxsul deyiləm. Narazılığım da yoxdur.

Marta (tonu dəyişir) Nə olar... Çexsiz?

Yan Elədi ki, var.

Marta Yaşadığınız yer?

Yan Elə Bohemiya.

Marta Birbaşa ordan gəlirsiniz?

Yan Xeyr, Afrikadan gəlirəm... Daha doğrusu dənizin o tayından.

Marta Bilirəm. Tez-tez yolunuz düşür oralara?

Yan Tez-tez.

Marta Yolunuz hayanadı?

Yan Hələlik bilmirəm. Sonra baxım görüm...

Marta Burada çox qalacaqsız?

Yan Onu da bilmirəm. Əgər xoşuma gəlsə...

Marta O sizin öz işinizdi. Təksiz?

Yan Əslində... Hə. Təkam.

Marta Üstünüzdə sənəd var?

Yan Var. Göstərim?

Marta Nə lazım. Bura yazmaq lazımdır

ki, pasportdur, ya şəxsiyyət vəərəqəsi?

Yan Məndə pasportdu. Budur. Baxmaq istəyirsiniz?

Marta pasportu alır. Açımaq istəyəndə Qoca qapıda görünür.

Marta Səni çağırمامışam. (Qoca gedir. Marta biganə tərzdə pasportu oxumadan qaytarır.) Siz Afrikada, dənizin sahilində yaşayırsız?

Yan Bəli.

Marta Ailəniz var?

Yan Olub. Çoxdan ayrı düşmüşəm.

Marta Yox, soruşuram ki, evlisiz?

Yan Bu barədə, qəribədi, heç bir məhmanxanada məndən soruşan olmayıb.

Marta Burada soruşurlar.

Yan Qəribədir. Bəli, evliyəm. Görürsüz, barmağımda nişan üzüyü də var.

Marta Fikir vermədim... Bəs... arvadınız hanı?

Yan Evdə qaldı.

Marta Hə, onda lap yaxşı. Otağı yığışdırana qədər, içməyə sizinçün bir şey gətirim?

Yan Zəhmət çəkməyin. Elə burada gözləyə bilərəm?

Marta Məncəliyiniz yoxdur. Müsafirlərimizi elə bu otaqda qəbul eləyirik.

Yan Görürsən bir nəfər, bir yığın adamdan daha çox narahatlıq doğurur.

Marta Elə niyə? Mən bilən, siz mənən siçan-pişik oynamaq fikrində deyilsiz. Mənim elə şeylərnən aram olmaz.

Mahalda bunu bilməyən yoxdur. Bizim mehmanxanaya düşən az olur, sakitlikdi, rahatdı, özünüz görəcəksiz.

Yan Yəqin gəliriniz də azdı.

Marta Qulağımız ki, dinkdir. Bircə nəfər yaxşı müştəri çığır-bağır salan bir yığın müştəridən sərfəlidir. Belə müştərinin gözümüz üstə yeri var.

Yan Bəs darıxmırsız?... Təklilik sıxmır sizi?

Marta Görünür, mən sizi xəbərdar etməli olacağam. Bu mehmanxanaya düşməklə siz müştəri kimi bir çox imtiyazlar əldə edirsiniz. Qulluğunuzda yaxşı duracaqlar. Sizin şikayət etməyə heç bir əsasınız olmayacaq. Bir şeyi yadda saxlayın – biz sıxıntı keçiririk, təklildən darıxırıq, ya yox – belə şeylərə qarışmağa ixtiyarınız yoxdur.

Yan Bağışlayın. Mən hardasa elə güman elədim ki, biz bir-birimizə yad adamlar deyilik.

Marta Mənə elə gəlir ki, nədənsə siz mənimlə ixtiyarınız olmayan bir tonda danışmağa cəhd göstərsiz. Bir-birimizdən nə qədər kənar dursaq, işimizin xeyrinədi. Müsafirə yaraşmayan tərzdə danışmaqda davam etsəniz, sizə yer vermək fikrində deyilik. Yox, əgər başa düşsəniz ki, sizə otaq kirayə verən iki qadın öz könuüllərində sizə yer verə bilməzlər – bax onda başqa məsələ, hər şey yaxşı olar.

Yan Əlbəttə. Xahiş edirəm, məni bağışlayın.

Marta Burda qəbahət görmürəm. Sizə qədər çoxları bizimlə bu dildə danışmaq istəyib. Hər dəfə də açıq-aydın öz fikrimi bildirib, hər kəsi öz yerində oturtmuşam.

Yan Hər şeyi doğru deyirsiniz, etirazım yoxdur.

Marta Niyə, söhbətlər var ki, onları danışa bilərsiz.

Yan Nə söhbətlər?

Marta Bizim mehmanxanaya düşənlərin əksəri bizimlə çox şeydən danışirlar. Səyahətlərindən, siyasətdən, ancaq bizim barəməzdə bircə kəlmədə də... bəziləri hətta özləri, öz həyatları haqqında dərdləşir. Nə olar, qəbuldur. Pulu bizə həm də ona görə verirlər ki, deyilənlərə qulaq asaq. Sorğu-suala cavab verməksə bizim borcumuz deyil. Anam bəzən bekarçılıqdan cavab verir. Mənsə yox. Dediklərimə əməl etsəniz, aramızda heç bir pərtlik olmaz, özünüz də görəcəksiz ki, ürəyinizdə bizə deyiləsi sözüünüz çoxdur. Axı, bəzən özün haqda başqalarına danışmaq ləzzət eləyir.

Yan Bədbəxtlikdən mən özüm haqqında danışmağı bacarmıram. Bunun bir mənası yoxdur. Burda bir həftə qalsam da, mənim barəmdə yenə heç nə öyrənə bilməyəcəksiz. Çox qalsam da məni yaxından tanımaq üçün xeyli vaxtınız olacaq. Heç nə danışmasam da...

Marta Ümidvaram ki, mənim sözüm xətrinizə dəymədi. Mən heç cürə razı ola bilmərəm ki, siz mənimlə o cür danışasız, münasibətlərimiz korlana bilərdi. Dedik-

lərim düzdü axı. Bu günə qədər bizim aramızda ortaq heç nə olmayıb, isinişməyə də səbəb yoxdur.

Yan Mən sizin günahınızdan keçmişəm. Məhrəmlik öz-özünə yaranmır. Bunun üçün vaxt lazımdı. Əgər bizim münasibətlərimizi başa düşə bilsəniz, çox şad ollam.

Altıncı şəkil

Ana Axşamınız xeyir, müsyö. Otağınız hazırıdı.

Yan Təşəkkür, madam.

Ana Vərəqi doldurdun?

Marta Hə.

Ana Baxım görüm. Siz gerek bizi bağışlayasız, müsyö, indi polis saman çöpündən yapışır. Bax görürsüz, sizin nə məqsədlə gəldiyiniz burda tamam yaddan çıxıb. Müalicə, işnən bağlı, ya da ki, elə-belə baş qatmağa.

Yan Axırncı daha uyğun gəlir.

Ana Yəqin ki, monastıra baxacaqsız? Bizim monastırı yaman tərifiylirlər.

Yan Eşitmişəm. Ətrafı da gəzib-dolanam. Bu yerləri əvvəldən də tanıyıram, ən yaxşı xatirələrim bağlıdı bu tərəflərdən.

Ana Buralarda yaşamısınız?

Yan Xeyr, olmuşam. Çoxdan, ancaq yadımdan çıxmayıb.

Ana Bizim yerlərdə siz deyən elə bir ürəkəçən şey yoxdu.

Yan Orası düzdür. Ancaq mənim könlümə yatır. Elə bilirəm ki, öz evimdəyəm.

Ana Çox qalacaqsız?

Yan Bilmirəm. Sizə qərribə gəlməsin, doğrudan bilmirəm. Bir yerdə çox qalmaq üçün gerek dostun – əzizin olsun. Gerek həmin yerə bağlanasan. Yoxsa qalmağın nə mənası... Bilinmir üzünə baxacaqlar, ya yox. Hər halda, bu təbii məsələdi. Doğrudan hələ bilmirəm.

Ana Sizi anlamaq o qədər də asan deyil.

Yan Mən fikrimi aydın izah eləyə bilmirəm.

Ana Kefinizə baxın. Bir az keçəndən sonra tənə gələcəksiz.

Yan Çətin. Mən öz ürəyimi tanıyıram. Bura bağlanmaq üçün xırda bir xatirə kifayətədi.

Marta Ürəyin bura heç bir dəxli yoxdu.

Yan (sanki onu eşitmir. Anaya müraciətlə) Siz elə bil həyatdan küskün kimsiz. Bu mehmanxana çoxdan sizindir?

Ana Uzun illərdi. O qədər çoxdan ki, heç bilmirəm nə vaxt olub, mən özüm necə olmuşam. Bu mənim qızımdır.

Marta Ana, bu söhbətin yeri deyil.

Ana Düzdü, Marta, düzdü.

Yan Yaxşı, neynək. Sizi çox gözəl başa düşürəm, madam. Xətrinizə dəyməsin, belə şeylər ömrün axırına yaxın özünü büruzə verir. Hər şey başqa cür ola bilərdi, əgər ki, bir kişi əli qolunuzdan tutmuş olaydı...

Ana Vaxtilə olub. Onda işimiz başdan aşırıdı. Bir-birimizin qeydinə qalmaq nədi, heç bir-birimiz barəsində düşünməyə belə macal tapmırdıq. Kişim ölməmişdən mənim yadımdan çıxmışdı.

Yan Başa düşürəm. Ancaq... Bəs, oğlunuz... bu günkü gündə sizə həyan ola bilməzdimi? Yadıңызdadı?

Marta Anacan, işimiz tökülüb qalıb.

Ana Oğlum! Mən artıq qarıyb-qocalmışam. Qarılar öz oğullarını əzizləməyi yadırgayıblar. Ürək də boyatlaşır, müsyö.

Yan Orası düzdür, ancaq ürək heç nəyi unutmur.

Marta Əgər oğlun qayıdıb gəlsə belə, burda hər müştəriyə necə üz göstərilirsə, ona da həmçinin. Bura ayaq basan hər bir müştəri razı qalır. Açar-kilidi, otağı, puluna minnət, heç vaxt öz ürəklərini bizə açmayıblar. Bu da bizim işimizi yüngülləşdirib.

Ana Bəsdi.

Yan (fikir içində) Çox qalıblar burda?

Marta Bəziləri lap çox. Biz də çalışırıq ki, onlar çox qalmasınlar. Kasıbları elə ertəsi gün çıxıb gedir.

Yan Mənim pulum çoxdu. Özü də istəyirəm ki, sizin mehmanxanada bir müddət qalım, əgər etirazınız yoxdusa... Yadımdan çıxıb deyəm ki, haqqını bəri başdan ödəyə bilərəm.

Ana Nə lazım, canım!

Marta Varlı olmağınız yaxşıdır. Anacan, bir də ürək barəsində danışmayasız. Bizim əlimizdən heç nə gəlməz. Dediklə-

riniz məni tənə gətirib, istəyirdim sizdən xahiş eləyəm ki, çıxıb gedəsiniz. Yaxşı, alın açarı, qaldığınız otağa bir nəzər yetirin. Onu da bilin ki, müştərilərin könlünü almaqdan ötrü heç nəyimiz yoxdur. Bu kənddə, bu evdə biz çox cansıxıcı günlər keçirmişik. Soyuyub bu ev. Evnən birgə bizim ürəyimiz də soyuyub. Yenə dediyim budur ki, əbəs yerə burda təsəlli ummayasız. Başqalarına münasibət necədisə, sizə də həmçinin. Göstərdiyiniz xidmətin təsəlliye heç bir dəxli yoxdur. Alın açarı. Yaddan çıxarmayın, biz otağı pula görə veririk, əgər sizə burda çox qalmağı təklif ediriksə, o da yalnız pulun xətrinədi.

Ana Müsyö, ona çox da fikir verməyin. Elə şeylər var ki, onun başı götürmür. (Yan qalxıb ona kömək etməyə çalışır) Zəhmət çəkmə, oğlum. Şikəst deyiləm ki. Görürsüz, bu qollarda hələ qüvvət tükənməyib. Necə olsa, bir kişinin ağırlığına gücü çatır. Nədi, mənim sözümdən fikrə getdin?

Yan Yox, görünür səhv etməmişəm. Bəs niyə mənə «oğlum» dediniz?

Ana Çaşdım. Heç özüm də bilmədim dilimdən necə çıxdı.

Yan Başa düşürəm. Öz otağıma qalxa bilərəm?

Ana Əlbəttə. Bəlkə sizə nəsə lazımdır?

Yan Xeyir, madam... Qonaqpərvərliyi-niz üçün sizə təşəkkür.

Yeddinci şəkil

Ana (əyləşir, əllərini masanın üstünə qoyub onları seyr edir) Əllərim barədə ona heç nə lazım deyilmiş. Əllərimə ötəri bir nəzər yetirsəydi, Marta deyən sözün mənasını başa düşərdi. Başa düşər və çıxıb gedərdi. Əcəli çatıb, ona görə başa düşmədi. Ancaq istərdim ki, o çıxıb getsin, mənim canım qurtarsın, axşam da rahatca uzanıb yatım. Qarıyb-qocalmışam. Kimisə çaya qədər sürütləməyə qollarımda taqət qalmayıb. Cəsədi bir güclə çaya atandan sonra, sahilə dayanıb ürəyimə, əllərimin, ayaqlarımın ağrısına toxtaq verməyə amanım yoxdu. Yoxdu, yoxdu! Neynək, bu elə biz axtarandı, öz ayağı ilə gəlib çıxıb. Mənim əlimlə əcəl yuxusuna gedəsidi. Həmə yuxuya ki, mən özüm yatmaq istərdim. Bu da belə...

Səkkizinci şəkil

Marta Nə fikrə getmisiz? Bilirsiz ki, bu gün işimiz çoxdur.

Ana Mən bu adam haqqında fikirləşirəm. Elə özüm barədə də...

Marta Yaxşı olar ki, sabahı fikirləşəsən. Özünü ələ al.

Ana Atan da vaxtilə belə deyərdi, Marta. Jandarm qorxusunu qovmaq xətrinə... Məndə baş qaldıran xırdaca bir vicdan əzabından yaxa qurtarmaq üçün.

İndi sən də belə deyirsən.

Marta Sizə vicdan əzabı yox, yuxusuzluq əziyyət verir, yorğunluğu sabaha qədər boşlayın, ondan sonra xətriniz istəyəni eləyin.

Ana – Başa düşürəm ki, sən haqlısan. Onu da bilməmiş deyilsən ki, bu müştəri o birilərinə heç oxşamır.

Marta – Orası düzdür, elə bil heç bu dünyanın adamı deyil. Əgər qurbanlar cəlladlara öz ürək sirlərini açmış olsaydı, onda nə vəziyyət yaranardı. Onun ürəkəçiqliyi məni əsəbiləşdirir. Qurtarmaq lazımdı.

Ana – Elə burası pisdir. Qabaqlar nə qəzəb, nə insaf-mürvət, yalnız biganəlik könlümüzə hakim kəsilmişdi. Bu günə, mən çox yorulmuşam, sən də ki, özündə-sözündə deyilsən. Necə bilirsən, bir neçə qəpik-quruşun xətrinə özümüzü oda-közə vurmağın mənası varmı? O ki, qala, işlərimiz deyəsən düz getmir.

Marta – Biz özümüzü oda-közə ona görə vurmuruq ki, qəpik-quruş əlimizə keçirək. Onunçün ki, bu ölkəni yadımızdan çıxaraq, dəniz sahilində evimiz olsun. Əgər sizi həyat yorubsa, məni də bu darısqallıq boğur. Üfüq deyilən şey yoxdur burda. Bu mehmanxana bizi çürüdüb, görürəm ki, siz qocaldıqca buna göz yumursuz, çalışırsız ki, yaddan çıxarasız. Yaşım hələ iyirmidən keçib, cavanam, yaşamaq istəyirəm. Mən bu yerlə birdəfəlik üzlüşmək istəyirəm. Hətta, bunun xətrinə daha artıq çirkəbə batmaq

lazım gəlsə belə. Siz mənə kömək etməyə borclusuz, çünki, siz məni doğmusuz bu günəşsiz torpaqda, buludların örtüyü səmanın altında!

Ana – Nə bilim. Marta, mənimçün qardaşın tərəfindən yaddan çıxmaq daha yaxşıdır, nəinki səndən bu sözləri eşitmək!

Marta – Bilirsiz, sizin xətrinizə dəymək istəmirdim. Hər halda mən sizi heç vaxt unuda bilmərəm. Əgər ehtiyac sizə qarşı bəzən hörmətlə yanaşmağına mane olursa, – gerek mənim günahımdan keçəsiniz.

Ana – Sən yaxşı qızsan. Qarıyla davranmaq, onunla dil tapmaq çətindi. Ancaq dediyimi yenə deyirəm. Bu axşam saxlayaq.

Marta – Bircə o çatmır? Niyə gözləyək sabahacan? Bu vaxta qədər heç bir dəfə də olsun təxirə salmamışıq. Heç cürə olmaz, adamların gözüne görünməsin deyə, elə işimizi bu gün görməliyik, nə qədər ki, əlimizdədi.

Ana – Nə bilim. Hər halda bu axşam yox. Qoy bir gecə qənimət yaşasın. Bəlkə elə avandınan oldu?

Marta – Nə avand, nə tərs? Cəfəngiyatdı. Sizin əlinizdən ancaq o gəlir ki, işimizi görüb qurtarandan sonra yatıb dincləşəsiniz.

Ana – Qənimət mən elə yuxunu sayıram da.

Marta – İnanın ki, sizin qazancınız-qənimətiniz öz əlinizdədi. Anacan, bir qərara gəl, ya bu axşam, ya da heç vaxt!

İkinci pərdə

Birinci səhnə

Yan – Mariya düz deyir – axşamlar hər şey özgə cür görünür. Görəsən, neynəyir orada, mehmanxanada tək-tənha? Yəqin kreslodə büzüşüb oturub. Ürəyindən daş asılıb, gözləri yol çəkir. Burdasa əksinədi... Narahat olmağına dəyməz... Mən bilirəm neynirəm. Bu otaqda hər şey yoluna düşəsidir.

(Qapı döyülür, Marta daxil olur.)

Marta – Müsyö, sizə mane olmadım ki?... Suyu, dəsmalı dəyişdirim.

Yan – Mənsə güman edirdim hər şey hazırdır.

Marta – Xeyir, arabir qocanın yadından çıxır.

Yan – Boş şeydi. Sizin mənə heç bir maneçilik törətmədiyinizi deməyə güclə cəsarətim çatır.

Marta – Niyə ki?

Yan – Deyəcəyim sözlərlə, bizim razılığa gələcəyimizə əmin deyiləm.

Marta – Görürsüzmü, siz suallara qaydasınca cavab da verə bilmirsiniz.

Yan – Vərdişdən asılıdı. Qoy bir az vaxt keçsin.

Marta – Siz tezliklə gedəcəksiz. Vərdiş eləməyə vaxtınız çatmaz. Təəssüf ki, müsyö, bu otaq xətriniz istəyən kimi deyil.

Yan – Görünür, bu yaxınlarda təmirdən çıxıb?

Marta – Nədən bildiz?

Yan – Xırım-xırdadan.

Marta – Nə bilim. Hər halda müştərilər su sarıdan haqlı gileyli. Çoxdandı yatağın başına işıq çəkmək istəyirik. Kitab oxuyan adam işığı keçirmək üçün istəməz ayağa durmalı olur.

Yan – (dönür) Doğrudan ha, heç fikir verməmişəm.

Marta – Nədənə siz, bizim mehmanxananın əyər-əskiyyəyə güzəşt eləyirsiniz, çoxusu dözmür, çıxıb gedir.

Yan – İcazənizlə deyim ki, fikriniz mənə qərribə görünür. Əslində mehmanxana sahibləri otağın kəm-kəsirindən yan keçir. Elə bil tezliklə mənə burdan kürünləmək üçün dilə tutursuz.

Marta – Ona görə demirəm. Nə gizlədim, əvvəl bilmirdik sizə yer verək burda, ya yox?

Yan – Xüsusilə siz. Ancaq səbəbi aydın deyil. Arxayın olun ki, haqqınızı artıqlaması ilə ödəyəcəyəm. Üzdən də mən bilən vicdanı natəmiz adama oxşamıram.

Marta – Məsələ onda deyil. Siz bədxah adama oxşayırsız. Bizim öz dərdi-sərimiz var. Biz burdan çıxıb getmək fikrindəyik. Ümid eləyirik ki, çox tezliklə mehmanxananı bağlayıb yola düşəcəyik. İtirəcəyimiz bir şey də yoxdur – müştərimiz az olur. Sizin gəlişinizdən sonra bir daha anlamıyıq ki, işimiz bizi necə tənəyə gətirib.

Yan – Deməli, istəyiniz budur ki, mən çıxım gedim?

Marta – Nə bilim. Əsas məndən asılı-

dır... mən də ki, qalmışam neyləyim.

Yan – Onu bilin ki, mən sizə artıq yük olmaq fikrində deyiləm. Özünü də hər bir tələbinizi yerinə yetirməyə hazıram. Orasını da deyim ki, mən burda öz işlərimi yoluna qoyanacan bir-iki gün qalmaq istərdim. Dincələrdim, yorğunluğum çıxardı.

Marta – Başa düşürəm sizi. Bu haqda bir də fikirləşərim. Gəldiyiniz ölkəyə qayıdacaqsız?

Yan – Ola bilsin.

Marta – Gözəl ölkədir?

Yan – Gözəldir.

Marta – Deyirlər orda boş-boş çimərliklər uzanıb gedir.

Yan – Düzdü. Səhər tezdən qumun üstündə dəniz quşlarının ləpiri bilinir. Yeganə həyat əlaməti budur. Axşamlarsa...

Marta – Axşamlar nə olur, müsyö?

Yan – Axşamlar ondan da gözəl olur. Qəşəng ölkədir.

Marta – Mən tez-tez həmin ölkə barədə fikirləşirəm. Müştərilərimiz danışır. Həmişə, hətta yazın bu vaxtında belə, mən dəniz, çiçəkli sahillər barədə fikirləşirəm. (Sükut) Arzu adamın gözünü bağlayır.

(Yan diqqətlə ona baxır, sonra əyləşir. Marta qapıdan kənara çəkilir.)

Yan – Başa düşürəm. Həmin baharın ətrindən bihuş olursan. Minlərlə güllər açılır. Ağappaq evlərin yanında həmin güllər daha əlvan görünür. Şəhəri döv-

rəyə alan təpələrdə bircə saat gəzib-dolaşsaz, paltarınız çiçəklərin cövhərinə bulanacaq.

Marta – (Əyləşir) Nə qəribədir. Biz də elə bilirik ki, bahar yalnız monastrın həyə-tində bitən solğun qızılgüllər, bir də bulağın bir-iki puçurundan ibarətdir. Buranın kişiləri də elə onun tayıdır. Elə bu cür sı-sqa baharı olan yerin, əfəl də kişiləri olar.

Yan – Mən bilən, siz haqlı deyilsiz. Bu yerlərin gözəl payızı olur.

Marta – Payız nədir?

Yan – İkinci bahar, yarpaqlar al-əlvan çiçəklərə bənzəyir. Siz öz səbrinizlə ətrafınızdakı adamlara kömək etmiş olsaydınız, yəqin ki, insanlar da çiçəkləyərdi.

Marta – Mənim səbrim tükənib. Payızı bahara, baharısa dilənçi kökündə olan bu Avropa məni tamam tənəgə gətirib. Yayda istisindən durmaq olmur, qışda isə şəhərləri yağışda itib-batır, yəni hər şey öz adına layiqdi. Məni niyə belə başdan-ayağa süzürsüz?

Yan – Üzr istəyirəm, sizə deyim ki, ilk dəfədi mənimlə adam kimi danışırınsız.

Marta – Xeyir, səhv eləyirsiniz. Əgər belə olmuş olsa belə siz gərək sevinmə-yəsiz. Mənim insanlığım heç də ən yaxşı xasiyyətim deyil. Adamlıq naminə məndə yeganə keyfiyyət odur ki, istədiyimə nə vasitə ilə olur-olsun nail olum. İnanıram ki, bu yoldan məni heç nə saxlaya bil-məz.

Yan – (gülümsüyür) Zorun gücünə sözüm yoxdu. Ancaq məndən qorxub-

çəkinmək lazım deyil.

Marta – Orası düzdür, siz mənə mane ola bilməzsiz. Ancaq köməyiniz də dəy-məz.

Yan – Kim deyə bilər ki, sizə əl yetir-mək üçün bir səbəb yoxdur?

Marta – Var. Mənim ağlım. Bir də ki, sizi görəcəyim işlərdən hali etmək fikrin-dən daşınmağım.

Yan – Yenidən öz mübahisələrimizə qayıtdıq, eləmi?

Marta – Bəli, əbəs yerə yolumuzdan sapmışdıq. Hər halda yaşadığınız ölkə haqqında söhbətinizə görə təşəkkür. Vaxtınızı aldığım üçün üzr istəyirəm, onu da ərz eləməyi özümə borc bilirəm ki, hə-min bu vaxt mənim üçün hədəf getmədi. Mənim daxilimdə sönmüş arzular baş qaldırdı. Burda qalmaq fikriniz doğrudan qətidirsə, açığı mən gələndə o fikirlə gəl-mişdim ki, xahiş eləyəm çıxıb gedəsiniz. Siz mənim insani duyğuma toxundunuz, indisə əksinə istəyirəm, qalasız!..

Yan – Sizin dedikləriniz mənə qəribə gəlir. Qalmağına qalaram, əgər ananızın etirazı yoxdursa... Bir də ki, bacarsam...

Marta – Anamın tələbatı təbii ki, mə-nimki qədər böyük deyil. O səbəblər ki, sizin burda qalmaq istəyinizi məcburən məndə doğurur, onlar anama yaddır. Dəniz, çimərlik həsrəti onda sönüb gedib. Həmin həsrət yalnız mənə lazı-mdır. Anamın etiraz etməyinə də tutarlı bir səbəb yoxdur.

Yan – Belə başa düşürəm ki, iki nəfər-

dən birisi mənfəət xatirinə, digəri isə biganə olduğu üçün mənə dözməyə məcburdu, eləmi?

Marta – Müsafirə başqa nə lazım?...

Yan – Belə çıxır ki, mən razı qalmalı-yam. Ancaq acığınıza gəlməsin, burda hər şey, insanlar, onların danışığı da bir təhərdir elə bil... Qəribə evdir...

Marta – Bəlkə, siz özünüzü qəribə aparırsız deyə, hər şey sizə qəribə görü-kür?..

VIII epizod

İkinci səhnə

Yan – Bu qızın davranışı məni vadar edib ki, nə qədər gec deyil, qayıdım ge-dim öz səadətimin – Mariyanın yanına. Doğrudan səfehlikdir. Mən burda nə gə-zirəm? Düzdü, söz vermişəm ki, anamın-bacımın qayğısına qalım. Elə bu otağın özündə hər şey öz yoluna düşməlidir. Ancaq soyuqdur. Hər şey dəyişib bu otaqda, heç nəyi tanımaq olmur. İndi bu otaq ölkənin mənə yad olan başqa şə-hərlərdəki mehmanxana nömrələrindən birini xatırladır. Həmin nömrələrdə də tənha müsafirlər gecələyir, hava tutulur. Mənim içərimdə olan kədər sağalmaz yara kimidi, inildəyir. Bu kədər in adı mənə tanışdı. Əbədi təklik, cavabsız qa-lan qorxu. Bəs cavabı harda axtarmalı? *(zəngin düyməsini basır, sakitlikdir. Son-*

ra addım səsləri, qapı döyülür və açılır. Qoca peyda olur. Lal-dinməz, hərəkətsiz.) Bağışlayın, mən elə-belə yoxlamaq üçün zəngi basdım. Bilmək istəyirdim, kimsə gələcək ya yox? (Qoca dinməzəcə qulaq asır, sonra çevrilib, gedir. Uzaqlaşan addım səsləri eşidilir.)

Üçüncü səhnə

Yan – (öz-özünə) Zəng işləyir. Ancaq, qoca lal-dinməzdir, kəlmə də qopara bilməzsən. Bəs neyləməli? (Qapı iki kərə döyülür. Marta əlində podnos daxil olur.)

Dördüncü səhnə

Yan – Bu nə deməkdi?

Marta – Çay istəmişdiz...

Yan – Heç nə istəməmişəm.

Marta – Doğrudan? Qoca yəqin yaxşı eşitməyib. Bəlkə qaytarıb aparım?

Yan – Yox, yox əksinə, təşəkkür.

Beşinci səhnə

Yan – (fincanı götürüb baxır, yenidən öz yerinə qoyur.) Puluyla bir parç pivə, bir fincan da təsadüfi çay... Burda vur-tut qazandığım budur! İlahi, sən mənim arzumı ürəyimdə saxlama, məni xatadan-bəladan uzaq elə. (gülür) Buranın nazunemətindən dadaq görək! (içir) (qapı qəfil döyülür) Buyurun. (qapı açılır, ana daxil olur.)

Altıncı səhnə

Ana – Bağışlayın, müsyö, qızım dedi ki, sizinçün çay gətirib.

Yan – Bəli, gətirib.

Ana – O çaydan içmisiniz?

Yan – Hə, nə olub ki?

Ana – Üzr istəyirəm, gəldim ki, yığışdırım aparım.

Yan – Sizə əziyyət verdim.

Ana – Zərər yoxdu. Ancaq həmin çay sizin üçün dəmlənməyib.

Yan – Deyirəm axı! Qızınız gətirdi.

Ana – Kaş ki, gətirməyəydi...

Yan – Bilsəydim, özgənindi, içməzdim. Qızınız çayı qoyub getdi... təəssüf ki,...

Ana – Bəli, çox təəssüf... Üzr istəməyiniz artıqdı, nə olar səhvdi olub.

Yan – Madam!

Ana – Bəli.

Yan – Mən belə qərara gəldim ki, axşam yeməyindən sonra, çıxım gedim. Əlbəttə, pulu artıqlaması ilə verəcəm. Başa düşürəm, təəccüblənirsiniz. Ancaq sizin burda zərrəcə günahınız yoxdur. Siz mənim ürəyimə yatırsız. Lap çox. Açığını deyim ki, mən özümü burda nəse birtəhər hiss eləyirəm. Yaxşısı budur, burda çox ləngiməyim.

Ana – Nə eybi var, müsyö. İxtiyar sahibsiz, özünüz bilən yaxşıdı. Bəlkə axşam yeməyindən sonra fikrinizdən dönəcəksiz. Bilmək olmur, insanın fikri tez-tez dəyişir. Adət eləyincədir.

Yan – Çətin ki, madam, fikrimdən da-

şınam. Ancaq, siz elə bilməyin ki, mən burdan narazı gedirəm. Əksinə, mən göstərdiyiniz iltifat üçün minnətdaram. Hətta, mənə elə gəldi ki, siz mənə qarşı çox lütfkarsız.

Ana – Olan şeydi, müsyö. Sizə yamanlıq eləmək üçün mənim heç bir əsasım yoxdur. Bəlkə də. İstəyirəm ki, biz dost kimi ayrılacaq. Ola bilsin mən sonradan qayıtdım. Yəqin ki, qayıdacağam. İndisə burda qalmağım səhvdir, mənlilik burda bir iş yoxdur. Sözün qısa, nəse bu evə isinişmirəm. Mənim üçün tamam yaddır.

Ana gözünü ondan çəkmir.

Ana – Əlbəttə. Ancaq bunu adətən evə ayaq basan kimi bilirlər.

Yan – Haqlısız. Mən bir az dalgın kimi yəm. Çoxdan tərk etdiyim yerlərə yenidən qayıtmaq, özünüz bilirsiniz ki, ağır işdi.

Ana – Bilirəm müsyö, başa düşürəm, istərdim ki, işləriniz avand gətirsin, ancaq olacağa çarə yoxdur. Heyf...

Yan – Əlbəttə, mən sizi qınamıram. Siz də, sizin qızınız da qayıdıb bu torpağa ayaq basandan sonra gördüyüm ilk adamlarsız, təbii ki, məni gözləyən çətinliklər də sizi görəndən sonra üzə çıxdı. Əlbəttə, hamısının da günahı məndədir. Axı, mən sizin üçün yadam.

Ana – Neynək, madam ki, getməyi qət eləmisiz, gedin. Burda mən elə bir mənə da görmürəm.

Yan – Fikirlərimə şərək çıxmağınız, eləcə də məni anlamaq istəyiniz mənim üçün çox şey deməkdir. Bilirsiniz...

Ana – Bütün müsafirlərin könlünü oxşamaq bizim peşəməizdir.

Yan – (pərt olur) Düz deyirsiniz. (sükut) Nə isə, çox-çox üzr istəyirəm, əgər etiraz eləməsəz bütün zərəri ödəyəərəm.

Əlini alnına aparır, güclə danışır. Daha yorğun görkəm alır.

Yan – Zəhmət çəkib otaq hazırlamısınız, hər şey pullandı, təbii ki.

Ana – Xeyr, bizə borcunuz yoxdur. Qətiyyətsizliyiniz birinci növbədə sizə ziyan verir, bizə yox. Elə buna görə heyfislənirəm.

Yan – Eybi yoxdu. Ən başlıcası, biz mehriban ayrılmalıyıq ki, sonradan yada düşəndə peşman olmayaq. İnanın, sizin ev həmişə xatirimdə qalacaq. Ümidvaram ki, gələn dəfə bura qayıdanda eynim açıq, kefim kök olacaq. (Ana dinməzəcə qapıya sarı gedir.) Madam! (Ana dönüb baxır, çox çətinliklə, ancaq inamla danışır) Mən istərdim ki. (dayanır) Üzr istəyirəm, deyəsən səyahət məni əldən salıb. (yatağın üstündə əyləşir) Sizə təşəkkür etmək istərdim... İstərdim biləsiz ki, mən bu evi laqeyd bir müsafir kimi tərk etməərəm.

Ana – Özünüz bilən məsləhətədi, müsyö. (gedir)

Yeddinci səhnə

Yan onun ardınca baxır. Ayağa qalxmağa çalışır, bacarmır.

Yan – (öz-özünə) Sabah Mariya ilə birgə bura qayıdacağam və deyəcəm «Mənəm, gəlmişəm». Mən onları xoşbəxt eləyəcəm. Mariya düz deyirmiş... Bu yad axşamdan necə də zəhləm gedir (az qala yatağa uzanmış halda nəşə deyir, ancaq səsi get-gedə eşidilməz olur) hə, ya yox? (yuxuya gedir)

Yarıqaranlıq. Uzun çəkən sükut. Qapı açılır. Qadınlar içəri girir. Əllərində fanar. Dallarınca qoca.

Səkkizinci şəkil

Marta – (işığı yönəldib baxır, boğuc səslə) Yatır.

Ana – (əvvəlcə boğuc səslə, sonra isə hündürdən) Yox, Marta! Məni məcbur eləyəndə xoşlamıram. Sən qoşdun məni bu işə. Başlayırsan, axırı qalır mənim üstümdə. Guya ki, şərdən uzaq oluram.

Marta – Yüngüllükdü. Siz şərdən yaxanızı qırağa çəkirsiz, mənşə sizin xeyrinizə iş görürəm.

Ana – Bilirəm ki, bunun bir həddi olmalıdı. Daha tənşə gəlmişəm.

Marta – Bəsdi! Sabahı fikirləşsən yaxşısı, əlli tərəninin! (pencəyin ciblərini gəzir, pulları tapır, onları sayır, ciblərini

təzədən axtarır. Pul kisəsindən pasport sürüşüb çarpayının altına düşür. Qoca pasportu götürüb gedir. Bunu qadınlar görmür.) Tərtəmiz. Hər şey öz qaydasında. Bir azdan çayda su qalxacaq, gedək. Su gölə axan kimi gələrək bunun dalınca! Gedək!

Ana – Elə bizimçün bura da yaxşıdır.

Marta – Axı... (hirsle anasına baxır) Yaxşı, qal deyirsən qalaq. Qorxulu nə var ki...

Ana – Hə, qalaq... Gözləyəndə adam elə bil rahatlanır. İndi onu gərəək çaya qəder sürütləyək. Mənşə yorulmuşam. Yorğunluq canıma elə sinib ki, qanım da qaynayıb onu qova bilməz. Busa öz aləmindədir. Nə vecinə, şirin yuxudadı. Əvvəlki yuxularından fərqi orasındadır ki, daha heç kəsi, heç nəyi öz yuxusunda görməyəcək, hamı bir nəfər kimi dəhşət içində öz ölümünü, bu dünya ilə, insanlarla zorakı ayrılığını gözləyir. Bununçün isə ölüm – uzun, şirin bir rüyadır.

Marta – Ondan zəhləm getməyimə bir səbəb yoxdur. Bir şeyə sevinirəm ki, onu iztirablardan xilas edə bilmişik. Eşidirsiz, çayın səsinə? – Su qalxır. Ana, tezliklə hər şey bitəcək!

Ana – Busa dünyadan bixəbər – yatkiyatasan. Nə vecinə, bundan sonrasına heç kəsə gərəək deyil, heç kəs məcbur eləməyəcək ki, gücü çatmayan işdən yapışsın. Yatır, bundan beləsinə onun nə vəzifəsi var, nə dərdi-səri. Beləcə mən bu saat dərin yuxuya gedərdim. Sonra da

ki, ölərdim... Niyə dillənmirsen, Marta?

Marta – Suyun səsinə qulaq asıram. Görək bənd nə vaxt dolacaq...

Ana – Bir hovur da qənimətdi. Dincəlmək xoşbəxtlikdi.

Marta – Xoşbəxtlik sonra mümkün olacaq. Ondan tez yox.

Ana – Marta, xəbərin varmı o bu axşam çıxıb gedəsiydi?

Marta – Xəbərim olsaydı belə, öz qərarımı dəyişən deyildim.

Ana – Mənə dedi, bilmədim nə cavab verim.

Marta – Deməli, onunla danışmısınız?

Ana – Gəldim ki, çayı içməsin, gecikdim.

Marta – Hə, gec olmağına doğrudan gec idi! Əgər düzünü bilmək istəsəz, onun özü mənə bu işi görməyə vadar elədi. Arzusunda olduğum ölkələr haqqında danışdı, mənə kövrəltdi, özünə qarşı nifrət oyatdı. Bakirəliyin əvəzi bu imiş.

Ana – Axır-axırda başa düşdü. Dedi bu ev heç yapışmır ona.

Marta (səbrsiz) İnsan yaşamaz burda. Heç kəs burda özünə dinclik, rahatlıq tapmaz, bunu əvvəl başa düşsəydi, canını salamat qurtarardı. Biz əziyyət çəkib onu başa salmağa çalışmazdıq ki, bu otaq əbədi yuxuya getmək üçündü. Bu dünyanın özü yalnız ölmək üçündür. Bədi, indi biz... (uzaqdan suyun səsi gəlir) Su bəndi aşdı. Gedəyin! Allah xatirə ana, bu işi axıra çatdırmaq.

Ana çarpayıya tərəf bir addım atır. Mar-

ta qapıya sarı gedir.

Ana – Gedək deyirsən, gedək. Səhər nə vaxt açılacaq?!

Üçüncü pərdə

Birinci səhnə

Qoca süpürür. Şüşə divar arxasında Marta saçlarını darayır. Ana daxil olur.

Marta – Gözlədiyiniz səhər açıldı.

Ana – Hə, ancaq mən hələ sabahısı başa düşəcəyəmki, nə yaxşı ki, hər şey qurtarıb.

Marta – Bu ilk səhərdir ki, mən rahat nəfəs ala bilərəm. Hətta, qulağıma dənizin səsi gəlir.

Ana – Ancaq, mən elə yorulmuşam, elə qocalmışam ki, sənə sevincinə şərikin ola bilmirəm. Sabah hər şey düzələr.

Marta – Hə, mən də əminəm ki, sabah hər şey yaxşı olacaq. Yetər şikayət, qoyun mən öz səadətimə axıra qədər yetişim. Yenə əvvəlki vaxtım qayıdırəm. Bədənəm çox şey istəyir. Könlümdən dövrə vurub oynamaq keçir. Ancaq, mənə deyən görüm... (susur)

Ana – Nə olub, Marta, tanımaq olmur səni?

Marta – Ana... Mən hələ gözələmmi?

Ana – Bu səhər – hə. Cinayət həmişə gözəl olur.

Marta – Necə yeni cinayət? Mən elə bil

ki, anadan təzə doğulmuşam, yer üzünə təzəcə qədəm basmışam, səadətimi də indi tapıyam.

Ana – Yaxşı, mən gedim dincəlim. Çox şadam ki, sən nəhayət adam kimi ömür sürməyə başlayacaqsan.

(Qoca nərdivanın başında görünür, aşağı enib pasportu Martaya uzadır, bir söz demədən çıxıb gedir. Marta pasportu açıb laqeydcəsinə oxuyur.)

Ana – O nədi elə?

Marta – (sakit tərzdə) Pasportdur. Alın baxın.

Ana – Sən ki, bilirsən mənim gözüüm seçmir.

Marta – Oxuyun! Onun adı sizə tanış gələr.

Ana pasportu alır, masanın yanında əyləşir, pasportu açıb diqqətlə baxır.

Ana – (biganə) Bilirdim ki, axırı belə qurtaracaq.

Marta – Ana!

Ana – Məni rahat burax, Marta, qocalıb heydən düşmüşəm. Mən öz oğlumdan bir az çox yaşayası oldum. Dost-doğmaca oğlumu tanımadım, onu öldürdüm. İndi mən ona yalnız çayın dibində qovuşa bilərəm.

Marta – Ana! Məni tək qoymazsınız, eləmi?

Ana – Sənə mənə köməyin çox dəyib. Amma heyfsən. Yaxşı övlad olmusan, nə bilim, bu söz əgər yerinə düşürsə. Səndən bu vaxtacan hörmət görmüşəm. İndisə tərpənməyə amanım yoxdu. Mənim

qartımış, hər şeydən bezikmiş ürəyim birdən-birə ağrıdı. Cavan deyiləm ki, bu ağrı məndən əl çəkib gedə. Bir ana ki, doğma övladını tanımaya, o ananın yer üzündə yaşamağa haqqı varmı?

Marta – Bəs qızınızın taleyi? Baş açmıram, dediklərinizdən. Tanımaq olmur sizi. Dünyada heç nəyin qədrini bilməməyi mənə siz öyrətməmisiz?

Ana – Düzdü, öyrətmişəm. Ancaq, indi baxıb görürəm, səhv eləmişəm. Yer üzündə hər şey kövrəkmiş. Nəyəsə mütləq inanmaq lazımdı. Bu gün mən inandım ki, ana öz oğlunu sevməlidir.

Marta – Bəs qız övladlarını necə?

Ana – Mən bu gün sənə xətrinə dəymək istəməzdim, Marta. Ancaq deməliyəm ki, oğul-qız məhəbbəti ayrı-ayrı şeylərdir. Ananın qıza olan məhəbbəti zəif olur. Necə olub ki, bu vaxta qədər ürəyimdə oğul niskili olmadan yaşamışam?

Marta – (qızğın) Oğul sevgisinə bax! İyirmi il keçəndən sonra, bu vaxta qədər heç bir dəfə də olsun yadınıza düşməyib!

Ana – Qismət beləymiş.

Marta – Bəs mən? Bir qırıq da olsa mənə yazığınız gəlmir?

Ana – Bu saat mənim qəlbimdə nə mərhəmət var, nə xəcalət, nə də başqa bir fikir... Marta bu cəzadı, hər qatil üçün elə bir vaxt gəlib yetişir ki, o, indi necə ki mən, içərisində bir boşluq, heçlik yaranır, yaşamağı mənasız bilir. Çünki, heç nəyə lazım deyillər.

Marta – Mənim belə sözlərdən zəhləm

gedir, sizin cinayət-cəza haqqında dediklərinizi eşitmək belə istəməzdim.

Ana – Mən öz ağılıma gələnləri deyirəm, başqa heç nə. Özümdə-sözümdə deyiləm, Marta, axirət gününü gözləyirəm.

Marta – Əvvəllər belə danışmırdız! Bütün bu illər boyu sözümüz, əməlimiz bir olub. Gözünüzü qırpmadan, uf demədən əcəli çatanları bir-bir çaya atmıdız. Nə oldu, onda heç cinayət-cəza, axirət günü barədə bu dilləri oxumurdunuz.

Ana – Düzdür, hər şey sən deyən kimi olub. Heç özümdə olmamışam. Oğlum bəxtəvər gəlib çıxıb ki, hər şeyi dəyişdirə. Ağrı hiss eləyən kimi hər şey dönüb dəyişdi. Bilirəm, Marta, bilirəm ki, ağılıma gələnə danışırım. Qatil üçün ağrı, niskil nə olan şeydi ki? Özün də görürsən ki, mənim ağrım, nisgilim – ana ürəyindən qopan ağrı deyil – mənim gözümə heç yaş da gəlməyib. Oğul məhəbbəti sinəmdə daha da çağlaryır, iztirab gətirir. İztirabın özü də mənasız şeydi. Bu dünyanın özü də mənasızdır – bunu mən deyirdim, çünki, bunun hər üzünü görmüşəm, ağrısını, acısını dadmışam. (qətiyyətlə qapıya sarı yönəlir)

Marta – (onun qabağını kəsir) Yox, ana yox! Məni tək qoyub hara gedirsən? Yaddan çıxarma ki, oğlunuz baş götürüb gəndə sizə həyan mən olmuşam! Həmişə, hər vaxt! Osa atıb getdi! Cəzasını da çəkməliydi. Siz mənimlə qalmalıdınız, mənimlə...

Ana – Düzdür Marta, düzdür. Axı onu mən öldürmüşəm.

Marta – Həyatda insana nə gerekdisə, o da verilib. O bu yerləri atıb getdi. Başqa yerlər, adamlar, azad gəzib-dolaşan adamlar tanıdı. Mənsə qaxılıb burda qaldım. Kiçik, köməksiz, gözdən-könüldən, dənizdən uzaq. Mənim dodaqlarım öpüş görməyib, heç siz də məni çılpaq görməmisiz. Bəs bunun əvəzi nə oldu? Bu gün mənim payıma düşənlər mənə qaytarılarda sizin məni tək qoymağa haqqınız yoxdur. Başa düşün ki, sağına-soluna yaşayan adam üçün ölüm boş şeydi. Biz sizin oğlunuzu, mənimsə qardaşımı yaddan çıxara bilərik. Buna bizim ixtiyarımız var. Bəs siz necə rəva görürsünüz ki, o, ana məhəbbətini də sizinlə birgə soyuq suda batırırsınız?.. Mənə çox az şey lazımdır. Ana, elə sözlər var ki, dilimə gətirə bilmirəm. Ancaq mənə elə gəlir ki, əvvəlki kimi tək yaşasaq, rahat olar.

Ana – Sən onu tanıyırdın?

Marta – (başını qaldırır) Yox, siz özünüz indicə dediz ki, dünya mənasız bir şeydi. Tanıyırdı olsaydım belə, heç nə dəyişməyəcəkdi.

Ana – Mən bilən yox. Ən zalım qatillərin belə köməksiz vaxtı olur.

Marta – Belə dəqiqələr məndə də olur. Ancaq, yad-biganə qardaşın qabağında boyun əymək istəməzdim.

Ana – Bəs onda kimin qabağında?

Marta – Sizin.

Ana – Artıq gecdir, Marta. Mən sənə

kömək eləyə bilmərəm. Ağlayırsan nədi, Marta? Sən hara, ağlamaq hara? Qabaqlar səni öpərdim, yadıncadı?

Marta – Yox, ana.

Ana – Düz deyirsən. Çoxdan olub, sonradan yadırgadım. Ancaq mən həmişə səni sevmişəm. Hər şeyi indi başa düşürəm, çünki ürəyimin hökmü ilə yaşamağa başlayıram. Ancaq həyat artıq dözülməzdi.

Marta – Bu dəqiqə mənim kədərimdən qüvvətli nə ola bilər?

Ana – Yorğunluq. Rahatlıq...

Marta onun qabağını kəsməyə cəhd etmir.

Sükut.

İkinci səhnə

Marta qaçıb qapıya qısıılır. Çığırır.

Marta – Yox, mən qardaşım üçün yas tutan deyiləm. Öz doğma yurdunda didərgin düşən mənəm! Dost-doğma anam da məndən üz döndərdi. Tək qaldım. Qardaşıma nifrət edirəm. Nifrət! Bütün ömrüm boyu məni burdan süpürüb aparən güclü bir dalğa gözləmişəm. Hətta, küləklərin də bura gəlib yetməyə gücü çatmır. Layiqi olduğum heç nəyə bu vaxta qədər əlim yetməyib. Mənim vətənim gözdən-könüldən uzaq, üfüqsüz, boz səmalı, cansız bir yerdi. Burada aclığımı turş gavalı ilə ötürürəm, susuzluğumu tökdüyüm qanlar yatırdır. Anaya bəslədiyim məhəbbətin əvəzi budurmu? Anam

da qoy ölsün – o ki, öz məhəbbətini məndən əsirgəyib – deməli, bütün qapılar qapanıb. Mən öz qəzəbimlə tək qalacağam! Bu dünyadan – yalnız Allahdan asılı olduğumuz dünyadan necə zəhləm gedir! Yox, ədalətsizlikdən, haqsızlıqdan inləsəm də, diz çökən deyiləm! Yer üzündən aparacağım bir qarış torpaq olmasa da, anam məndən üz döndərsə də, cinayətlərimin ortasında tək-tənha, – mən bu dünya ilə haqq-hesabı da təslim olmadan çəkəcəyəm!

Qapı döyülür.

Üçüncü səhnə

Marta – Kimdi?

Mariya – Qonağam.

Marta – Daha burda müsafir qəbul olunmur.

Mariya – Ərimin yanına gəlmişəm.

Marta – Kimdir əriniz?

Mariya – Axşam gəlib bura, səhər tədən gərək mənim yanımda olaydı. Bu vaxtacan yoxdu.

Marta – O dedi ki, arvadı xaricdədir.

Mariya – Səbəbi olub ki, belə deyib. İndisə bir yerdə olmalıyıq.

Marta – Dərdiniz böyükdür. Sizin əriniz artıq burda yoxdur.

Mariya – Nə danışırırsız? Dünən burda otaq kirələyib.

Marta – Orası düzdü, ancaq gecə çıxıb gedib.

Mariya – Heç inanmıram. Mən bilirdim

ki, niyə o mütləq bu evdə qalmalıdı. Sözlünüz məni təşvişə saldı. Siz məndən nəse gizlədirsiniz.

Marta – Başqa sözüm yoxdu. Təkrar edirəm – əriniz bu evdə yoxdu.

Mariya – Başa düşmürəm. O mənə heç yana gedə bilməzdi. Axı nə dedi? Dedi – qayıdacağam?

Marta – Birdəfəlik getdi.

Mariya – Qulaq asın. Dünəndən bəri bu qərib yerdə ümidlə yaşamışam. Artıq səbrim tükənib. Ürəyimə nəse dammışdı, səhər açılan kimi bura yollanmışam, ərimi görməmiş, ya da onun sorağını almamış heç yana gedən deyiləm.

Marta – Mənə dəxli yoxdu.

Mariya – Səhviniz var. Sizə dəxli çoxdu. Bilmirəm ərim nə deyəcək, ancaq bu çarpaşlıq məni tənəyə gətirib. Dünən səhər bu mehmanxanaya düşən həmin adam, illərdi sorağı gəlməyən qardaşınızdır.

Marta – Bu xəbər köhnəlib.

Mariya – Yaxşı bəs onda nolub? Qardaşınız niyə evdə yoxdu? Ananızla birlikdə siz onu tanımadız? Qayıtmağına sevinmədiz?

Marta – Sizin əriniz burda yoxdur, çünki ölüb.

Mariya – (diksindir) Zarafat eləyirsiniz, eləmi? Axı, Yan mənə deyirdi ki, bacım hələ uşaqlıqdan hamını dolamağı xoşlayırdı. Təxminən biz bacı kimiyik sizinlə...

Marta – Mənə toxunmayın. Bizi heç nə birləşdirə bilməz. Əriniz bu gecə ölüb, –

gerçək. Daha burda sizlik bir iş qalmayıb.

Mariya – Dəli olmusuz nədi? Birdən-birə necə ola bilər axı? Hardadı o? Gözümlə görməsəm inanmaram.

Marta – Siz ona görə bilməyəcəksiz. Mümkün deyil. Elə bir yerdədi ki, dirilərdən heç kəs onu görə bilməz.

(Mariya onun üstünə yeriyrir)

Marta – Yaxın gəlməyin, dayanın yerinizdə... Çayın dibindədi o, bu gecə anamla mən atmışıq onu. Əvvəlcə yuxuya verdik, heç bir əziyyət çəkmədi. Sonra öldürdük – anamla mən...

Mariya Yox, yox... Ola bilməz! Yəqin mən aqlımı itirmişəm. Qulağım elə sözlər eşidir ki, yer üzündə hələ bu vaxtacan eşidilməyib. Bilirdim ki, bu gəliş heç xeyrə deyil, ürəyimə dammışdı... Ancaq bu boyda müsibəti gözləmədim. Mən sizi başa düşmürəm, anlamıram... Siz necə adamsız?! Necə bacı siz?..

Marta – Mənim sizi inandırmaq fikrim yoxdu.

Mariya – (dalğın) Niyə, axı niyə siz bu işi tutduz?

Marta – Siz məni kimin adından sorğusual eləyirsiniz?!

Mariya – (çığırır) Mən... məhəbbətimin adından!

Marta – Nə deməkdi axı o «məhəbbət» dediyiniz?

Mariya – O deməkdi ki, – məni ən ağır cinayətə də sürükləyə bilər. Əgər qəlbin dərinliyində bir ümid qığılcımı yanımsaydı, səfeh qız, sən onda bilərdin ki,

məhəbbət nə olan şeydi. Dişim-dırnağımla səni al-qana qərq elərdim.

Marta – Sizin söylədikləriniz mənə aydın deyil. Məhəbbət, sevinc, ağrı kimi sözləri anlamıram.

Mariya – Bura baxın, qurtarın bu oyunu – əgər oynadursa bu! Məni başa salın görüm...

Marta – Nəyi başa salmalıyam?! Gecə ərinizi öldürdük ki, onun pullarını götürək. Bu vaxta qədər bir neçə müsafirin başına da belə oyun gətirmişik.

Mariya – Deməli, o bədbəxtin anası-bacısı cinayətkar imiş?

Marta – Hə.

Mariya – Bilirdiz ki, qardaşınızdı?

Marta – Bu bir çarpaşıqdı. Bizi yaxından tanımış olsaydız, təəccüb etməzdiz.

Mariya – İlahi, mənim ürəyimə dammışdı ki, ikimiz də cəzamıza çatmalıyıq. Göylər bizə bədbəxtlik gətirdi. O yazıq sizi xoşbəxt eləmək istəyirdi, lazım olan sözləri tapıb deyə bilmirdi. Sizə ona aman vermədik. İkiniz də elə bil dəli olmusuz, korsuz-karsız! O cür oğlanı, o təmizlikdə ürək sahibini öldürdünüz! O sizin fəxriniz ola bilərdi, necə ki, mənim idi! Siz onun düşmənisiz, ömrü boyu düşməni olmusuz! Siz gərək bu saat küçəyə çıxıb yalquzaq kimi ulayasız!

Marta – Çox şeydən xəbəriniz yoxdu deyə belə danışsınız. İndi anam artıq öz oğluna qovuşub. İkisini də bir qəbirdə basdıracaqlar. Ancaq, hələ ki, mən burda qurd kimi ulamağa bir səbəb görmürəm.

İnsan qəlbi haqqında mənim təsəvvürüm bəm-başqadır, siz ağladıqca mən iyrenirəm.

Mariya – Mən itirdiyim sevinclər üçün ağlayıram. Ağrı məni yandırır-yaxanda gözümü qırpmadan sizi öldürə bilərəm.

Marta – Nolar. Ancaq, mən tənhalıqda ölmək istərdim. Onlar artıq bizim deyillər, həmişəlik bizdən üz döndərən gediblər. Yaxşı ki, o otaq qalıb, həmin otaqda tək-tənha ölmək yaxşıdı.

Mariya – Sizin ölməyinizdən mənə nə fayda?! Mən öz sevdiyimi itirdim. İndi tək-tənha yaşa görüm, necə yaşayırısan. Yaddaşım mənə daim əzab verəcək.

Marta – Gəlin, məsələni çox da şişirtməyək. Siz ərinizi, mən də anamı itirmişəm. Siz onu bircə dəfə itirmisiz, o ölmündən əvvəl sizdən imtina etməyib. Anamsa əvvəlcə məndən üz çevirdi. Öləndən sonra isə mən onu ikinci dəfə itirdim.

Mariya – O öz var-dövlətini sizə vermək, sizin ikinizi də xoşbəxt eləmək istəyirdi. Siz onun ölümü üçün, tədbir tökəndə onun ağlından keçən bu imiş.

Marta – Mən elə güman eləyirdim ki, o ölümlər anamla məni bir ocaq başında əbədi olaraq birləşdirib. Demə, səhv etmişəm. Min əlaltısı olsa belə, qatil tənhadı, təkdi. Hər nə olur, mənə haqq olur! Mən tənhalıq içində ölürəm. Necə ki, tək yaşayıb, tək də öldürmüşəm! Dedim ki, mənə yaxın gəlməyin! Fikirləşəndə ki, ölməzdən qabaq murdar kişi nəvəzişinə

oxşayan insan əli mənə toxunacaq, öz hərərətini mənimlə bölüşdürəcək, bəy-nimə vurur!

Mariya – Qorxmayın. İstədiyiniz kimi ölə bilərsiniz. Mənim gözlərim bağlanıb, sizi artıq görmür. Siz də, ananız da mənim üçün bu sonu görünməyən faciədə niqab kimi şeysiz. Mənim indi sizə qarşı nə nifrətim, nə mərhəmətim var. Bundan sonra mən nə bir kəsi sevmə bilərəm, nə də ki, nifrət edə bilərəm. Hələ mən öz dərdimi axıra qədər dərk də eləyə bilməmişəm. Dərdim özümdən çox-çox güclüdür.

Marta – Əgər ağlamaq mümkündürsə, deməli dərd o qədər də böyük deyil. Əbədi olaraq sizi tərk etməzdən əvvəl, bir iş də görməliyəm. Ürəyinizin dərinliyində baş qaldıran o kiçik ümiddən sizi məhrum etmək.

Mariya – (dəhşət içində) Çıxın gedin, mənə dəyməyin! Çıxın gedin!

Marta – Gedirəm. Sizin məhəbbətinizdən, göz yaşlarınızdan iyənirəm. Ancaq, mən hələ ölə bilmərəm, o qədər ki, siz özünüzü haqlı sayırsız. Elə bilirsiniz ki, məhəbbət – boş söz deyil, baş verənlər isə – bədbəxt hadisədir? Eləmi? Onu bilin ki, əksinə, hər şey öz qaydasına, nizamına indii düşüb.

Mariya – Necə axı öz nizamına?

Marta – Qayda-qanun, nizam onda olur ki, heç kəs heç kimi tanımır.

Sükut

Mariya – (çaşqın tərzdə) Sizin öldürdüyünüz adam...

Marta – (acıqla) Kəsin! Onun barəsinə bir kəlmə də eşitmək istəmirəm. Nifrət eləyirəm ona! Öz ayağıyla, sakirləri səfil olan bu izzətlər mülkünə gəlib çıxmışdı, itirdiyini tapdı! Səfeh! İndii hər şey öz qaydasına düşüb.

Mariya – İlahi, mən bu sözləri eşitmək belə istəmirəm. O da dözməzdi.

Marta – O öz ağılsızlığının qiymətini aldı. Tezliklə siz də əvəzsiz qalmayacaqsınız. Yaxşı, məhəbbətə, günəşə, dənizə can atmağın mənası? Gülməlidir! Ən düzgün cavabı əriniz bilir. O bizim hamımızın gedəcəyi o qorxunc yerə artıq məskən salıb. (nifrətlə) O gedən yolu tezliklə siz də tanıyacaqsız. Sizə elə gəlir ki, yer üzündə tək-tənhasız. Başa düşməlisiz ki, sizin dərdiniz insana olunan pisləklərin müqabilində çox kiçikdi. Ən nəhayət, mənim məsləhətimə qulaq asın. Mənim sizə məsləhət verməyə haqqım var. Çünki ərinizi mən ayırmışam sizdən. Allaha yalvarın ki, sizi daşa bənzətsin. İnsana yalnız daşın səadəti yaraşır. Daşa bənzəriniz olsun, bütün səslərə qulağınızı qapayın. Nə qədər gec deyil, ürəyinizi daşa çevirin. Əgər daşların arasında yaşaya bilməsəz, bizim məskənə üz tutun. Salamat qalın, bacım! Görürsüz, hər şey sadə imiş. Daşların arasında sarsaq xoşbəxtlik, ya da çayın lilli-yosunlu dibi! Buyurun, seçin. Tezliklə biz sizi qəbir evində göz-

ləyəcəyik. (*Marta gedir. Mariya bir anlığa dayanır, sonra səndirəyir.*)

Mariya – Pərvədigara, mən bu biyabanda qala bilmirəm! İlahi, bundan beləsinə mən sənənlə danışmağa söz tapmam! (*diz üstə düşür*) Mən sənənin yanında yım, ilahi! Üzünü mənə çevir, mənə yazığın gəlsin! Göydən bir imdad əlini uzat, əlim sənə çatsın, səsim-ünüm sənə yetsin, ilahi! Sevgisindən ayrı düşənlərə öz rəhmmini əsirgəmə! Bu dünyaya öz rəhmmini əsirgəmə!..

Dördüncü səhnə

Qoca – (aydın, amiranə səslə) Məni çağırmırsız?

Mariya – (ona sarı dönür) Nə bilim! Kömək eləyin, allah mənim qolumdan tutmalıdı! Rəhm eləyin!

Qoca – (həmin tonda) Yox!

Son

çevirəni
Vaqif Əlixanlı

Yaxın saylarımızda:

Azərbaycan aşığı YUNESKOda

Teatr rəssamı Əyyub Fətəliyev

Portretlər: «Yol gedirik» (aktyor Məmmədsəfa ilə)

Oyna görün, haralısan? (Rəqsimiz barədə söhbətlər)

Medialaşmış adam və kütləvi mədəniyyət

Yer üzündə qalalar qalır

Azərbaycana vurğun Əsəd Kabaklı

Şumer mədəniyyəti (həqiqətə yaxın gümanlar)

Fəlsəfə inqilabçısı: Ziqmund Freyddən seçmələr...

